

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

KUR'ÂN KIRAATİNDE FEM-İ MUHSİN KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fetullah BAKIRCI

İstanbul

Temmuz-2020

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

KUR'ÂN KIRAATİNDE FEM-İ MUHSİN KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fetullah BAKIRCI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR

İstanbul

Temmuz-2020

TEZ ONAYI

Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç Dr. Ahmet GÖKDEMİR

.....

Üye: Doç. Dr. Veysel Akkaya

.....

Üye: Dr. Öğrt. Üyesi Adem ERGÜL

.....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Ali GÜNEŞ

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Kur’ân Kıraatinde Fem-i Muhsin Kavramı**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte, bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Fetullah BAKIRCI

ÖNSÖZ

Yüce Allah tarafından Hz. Peygamber'e indirilen en büyük mucize olan Kur'ân-ı Kerîm, kendisine tabi olanları karanlıklardan aydınlığa çıkartan ilâhî bir nur ve hayatımızı aydınlatması için okumakla yükümlü tutulduğumuz bir hayat kılavuzdur. Mübelliği ve mübeyyini Hz. Peygamber olan ilâhî mesaj, ilk olarak "oku!" emri-i celîli ile inzâl buyrulmuş olması münasebetiyle kendisi tarafından en güzel şekli ile okunmuş ve okutulmuştur. Onun şahsında bize de inzal buyrulan "oku!" emrinin gereğini hakkı ile yerine getirebilmek noktasında yapılmış olan bu çalışma, "Kur'ân Kıraatinde Fem-i Muhsin Kavramı" başlığı ile ele alınmıştır.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi, kaynakları, kapsamı, sınırları ve metoduna yer verilmiştir. Birinci bölümde Kur'ân-ı Kerîm ile fem-i muhsin ilişkisi, kavramsal çerçeve içinde ele alınmış; ikinci bölümde fem-i muhsinin meslekî kifayeti ile ilgili konulara değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise fem-i muhsin, okutuculuk yönü ile ele alınmıştır. Bu çalışmayı nihayete erdirme imkânını bahşeden mevlaya sonsuz hamd ile sena eder, Kur'ân-ı Kerîm'in hem lafız hem de mânâ itibarıyla en güzel surette okunabilmesi noktasında katkı sağlamasını temenni ederim.

Evlatlarını kurrâ-hâfız olarak yetiştirmek gayesiyle yola çıkan ve çıktıkları bu kutlu yolda varlıklarıyla ve dualarıyla her zaman yanımda olan, muhtereme anneme ve muhterem babama her daim hürmetlerimi, bu süreçte sabrı ile her zorluğun üstesinden gelmeme katkı sağlayan şükür vesilem eşime ve kardeşlerime şükranlarımı sunarım. Tezimin oluşum sürecinde kıymetli vakitlerini bizler için ayıran ve kıraat alanında çalışma yapan tüm arkadaşlara ayrı ayrı katkı sağlayan tez danışmanım Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR hocama, yine değerli katkılarından dolayı Doç. Dr. Veysel AKKAYA ve Dr. Öğr. Üyesi Adem ERGÜL hocalarıma, teşekkürlerimi sunarım.

Fetullah BAKIRCI
İstanbul, 2020

ÖZET

KUR'ÂN KIRAATİNDE FEM-İ MUHSİN KAVRAMI

Fetullah BAKIRCI

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet Gökdemir
Temmuz-2020, 94+IX Sayfa

Kur'ân-ı Kerîm'le irtibata geçilecek birinci evre, ilk emri olan “okuma” eylemidir. Fem-i muhsin de bu eylemin müstesna bir parçasıdır. Bu bağlamda mezkûr vasfa sahip kişi; Hz. Peygamber'in örneğinde ağız, hıfzı, fehmi ve ahlâkı Kur'ân'lı olmalıdır.

Fem-i muhsin vasfı, Allah'ın seçkin kullarına emanetidir ve en hayırlınız övgüsü ile taltif edilmiş rütbelere biridir. Yine nebevî ilkeleri prensip edinerek yerine getirilmesi gereken bir görevdir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'i, kendisinin işaret ettiği boyutlarla okuma ve okutmanın adıdır. Çalışmada bu görevi yerine getirecek olan kişiliğin, “Kur'ân Kiraatinde Fem-i Muhsin Kavramı” adı altında incelenmesi hedeflenmiştir. Nitekim incelemeler neticesinde Türkiye'de bu konu ile alakalı akademik bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmada önce kıraat kelimesi kavramsal çerçeve içinde bütün basamakları ile ele alınmış; mezkûr kavramın sözlük manasının yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm'deki anlamları da âyetlerle gösterilmiştir. Ayrıca incelemede ilâhî mesajı okumanın hangi aşamayla başlayıp hangi aşamayla hedefe ulaştığı tespiti yapılmıştır. Yine fem-i muhsin niteliğini haiz kişi, mesleki kifayet olarak “hangi konularda donanımlı olmalı?” sorusuna birtakım açıklamalar getirilmiştir. Böylece Kur'ân kıraatinde “fem-i muhsin”, kavram olarak ele alınmış ve konu zihinlerde olması gereken yere konulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde spesifik bir değerlendirme yapılmak suretiyle bu konuda ulaşılan sonuçlar hakkında bilgiler verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kıraat, Tilâvet, Tertîl, Fem-i Muhsin.

ABSTRACT
THE CONCEPT OF “QUALIFIED MOUTH” IN QURAN
EDUCATION

Fetullah BAKIRCI
Master, Basic Islamic Sciences
Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Ahmet Gökdemir
July-2020, 94+IX Pages

The first phase in which we will contact the Holy Quran, our Holy Book, is the act of reading, the first order. "Qualified Mouth" is a part of this exceptional ring in the system of the conception. It is trying to be mouthed with the Quran, minded with the Quran, understanding with the Quran and moraled with the Quran in the example of Muhammed Mustafa (pbuh).

"Qualified Mouth" is the rank that is entrusted to the distinguished servants of Allah that is rewarded by the praise of "your best". It is the duty to be fulfilled by adopting the prophetic principles. It is the name of reading and teaching our holy book "Quran" with the dimensions that it points. In our thesis, it is aimed to examine "The Concept of Qualified Mouth in the Quran Recitation". Because to date, no special academic studies have been conducted on this concept.

In our study, the word "Recitation" was handled with all its steps within the conceptual framework, besides the dictionary meanings, the meanings of the use in the Quran are shown in the verses. It was determined that reading the divine message with which layer it started and with which layer it reached the target. Explanations were provided on the subjects of "Qualified Mouth should be equipped with which subjects as professional experience", and "how to be filled with the Quran as a moral merit". Thus, in the Quran Recitation, "Qualified Mouth" was handled as a concept and the subject was tried to be placed where it should be in the minds. In the conclusion section, a general evaluation was made and the study was ended by giving brief information about the results achieved.

Keywords: Reading, Recitatio, Tertile, Qualified Mouth.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	2
3. Araştırmanın Kaynakları	2
4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları	3
5. Araştırmanın Yöntemi	3
BİRİNCİ BÖLÜM	4
KUR'ÂN-I KERÎM-FEM-İ MUHSİN İLİŞKİSİ	4
1.1. Kur'ân-ı Kerîm-Fem-i Muhsin İlişkisinin Kavramsal Çerçevesi.....	4
1.1.1. Kıraat	4
1.1.1.1. Kârî.....	5
1.1.1.2. Mukrî.....	6
1.1.1.3. Kurrâ	6
1.1.2. Tertîl.....	6
1.1.2.1. Tahkîk	7
1.1.2.2. Tedvîr	8
1.1.2.3. Hadr.....	8
1.1.3. Tilâvet	9
1.1.4. Tecvid	10
1.1.5. Edâ	12
1.1.6. Fem-i Muhsin.....	13

1.2. Kur'ân-ı Kerîm-Fem-i Muhsin İlişkisinin Dil-Akıl-Kalp Düzeyi.....	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	20
FEM-İ MUHSİNİN MESLEKİ KİFAYETİ.....	20
2.1. Teknik Boyut (Teorik ve Pratik Çerçeve)	21
2.1.1. Tecvid Bilgisi.....	21
2.1.1.1. Harf	23
2.1.1.2. Sıfât-ı Lâzime	24
2.1.1.3. Sıfât-ı Ârıza.....	28
2.1.1.4. Mahreç.....	30
2.1.1.5. Lahn	34
2.1.1.6. Sıfat ve Mahreç Bağlamında Yapılan Yaygın Tecvid Hataları	35
2.2. Vakf ve İbtidâ.....	38
2.2.1. Anlam Bağlamında Vakf Çeşitleri.....	39
2.2.2. Secâvendî'nin Belirlediği Vakf İşaretleri	40
2.2.3. İbnü'l-Cevzî'ye Göre Anlam Açısından Vakfa Uygun Olmayan Yerler .	41
2.3. Temsîlî Okuma	44
2.3.1. Ses Vurgusu	45
2.3.2. Raf-ı Savt.....	45
2.3.3. Hafd-ı Savt.....	45
2.3.4. Hafd-ı Savta Örnek Âyetler	46
2.3.5. Raf-ı Savta Örnek Âyetler	51
2.4. Okuyucu Yönüyle Fem-i Muhsinin Gözetmesi Gereken Âdâblar	55
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	59
OKUTUCU YÖNÜYLE FEM-İ MUHSİN	59
3.1. Hz. Peygamber'in Kur'ân Eğitimi.....	60
3.1.1. Hz. Peygamber'in Eğitimde Sevgiyi Esas Alması	61
3.1.2. Kur'ân'ın Dillere Kolaylaştırılması	62
3.1.3. Öğrencinin Yapısını ve Becerilerini Tespit Etme.....	63
3.1.4. Ashâbını İlme Teşvik Etmesi.....	63
3.1.5. Öğrencinin Derdiyle Dertlenmesi	64
3.2. Kur'ân Öğretiminde Fem-i Muhsin ve Başarılı Yöntemin Önemi.....	64

3.3. Fem-i Muhsinin Kur'ân-ı Kerîm'i Eğitim ve Öğretim Teknikleri	67
3.3.1. Sema' (İşitme/Dinleme) Yöntemi.....	67
3.3.2. Arz (Öğrencinin Hocasına Okuyuşunu Sunması) Yöntemi.....	68
3.3.3. Eda Yöntemi	69
3.3.4. Harf Talimi	70
3.3.5. Toplu Okutma Çalışması Yöntemi	70
3.3.6. Tecvid Kuralları ve Uygulaması.....	71
3.3.7. Ezber Yaptırma Tekniği.....	72
3.4. Kur'ân Öğretimi Noktasında Bazı Tespit ve Teklifler	73
3.5. Eğitimin İlâhî Temeli	75
3.6. Fem-i Muhsinin Kur'ân'ı Hayatının Merkezine Alması	76
3.7. Okutucu Yönüyle Fem-i Muhsinin Gözetmesi Gereken Âdâblar	81
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	86

KISALTMALAR

A.g.e	:	Adı Geçen Eser
bs	:	Basım
Bkz	:	Bakınız
C	:	Cilt
<i>DİA</i>	:	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i>
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
İFAV	:	İlahiyat Fakültesi Vakfı
ö	:	Ölüm
r.a	:	Radiyallahu Anh
S	:	Sayı
Sav	:	Sallellâhu aleyhi ve sellem
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk	:	Tahkik
ts	:	Tarihsiz
tsh	:	Tashih eden
vd	:	Ve diğerleri
ys	:	Basım/Yayın
Yay	:	Yayımları

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'e indirilen, mushaflarda yazılı, tevatürle naklolunan, okunması ibadet olan, mucizevî ve ilâhî bir kelam olup dinî, ahlakî, sosyal, ekonomik, dünyevî ve uhrevî bütün saadet yollarını gösteren bir kitaptır. Yine karanlıktan aydınlığa çıkartan bir nûr, şifâ ve rahmet pınarı; hikmet dolu nasihatleri ile ikaz ve müjde kaynağıdır. Ayrıca kendisinde şek ve şüphe olmayan, yol ve izinden gidenleri hidayete erdiren eşsiz bir mesaj olan Kur'ân-ı Kerîm; Allah'ın adı ile okunması istenen ve Allah'ı tanıtan ilâhî bir beyandır.

Allah tarafından Hz. Peygamber'e indirilen en büyük mucize Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber tarafından en güzel şekli ile okunmuş ve okutulmuştur. Onun vefatından sonra da çok sayıda kişi, nebevî örneklik içinde bu emaneti sahiplenmiş ve Kur'ân'a büyük hizmetler vermişlerdir.

Yüce Allah tarafından hayat rehberinin içeriği olan inanç, ahkâm ve ahlak ilkeleri, Kur'ân'ın içine serpilmiş ve tadrîcilik uygulamaları ile sıralanmış; inanç, ahlak ve ahkâm sistematîği şeklinde evreleşmiştir. Bu yöntem ilk emir olan "oku!" fiili için de geçerlidir. Kıraat literatürü içinde bu okuma basamaklarını hakkı ile gerçekleştirecek olan fem-i muhsin karakteri, asırlar boyu Kur'ân'ı gerektiği gibi okuma ve okutma konusunda öncü olmuştur.

Son dönemlerde genelde İslâm dünyasına, özelde Türkiye'ye hâkim olan Kur'ân ve ilkeleri ile olan uzaklık, onu gerektiği gibi okuma ve okutma konusunda da kendini göstermiştir. Bu manada lafız ve hıfz merkezli bir eğitimi önceleyen ve bunu ses ve nefesle nihayetlendiren okutucu kadronun eğitim tarzı; bu kavramın gerçekleri ile ortaya çıkartılmasını zaruri kılmıştır.

1. Araştırmanın Konusu

Fem-i muhsin ile kıraat kavramı arasında kurulamayan en zayıf halka, ilâhî "oku!" emrinin katmanıdır. Şöyle ki konuyla ilgili kıraat nedir, basamakları nelerdir, bu düzeyler en iyi şekilde nasıl bilinebilir, kıraat ve basamaklarını bilmemenin yanı sıra uygulamamanın neticesinde gelinen nokta neresidir, soruları cevap beklemektedir. Bu bağlamda "Kur'ân Kıraatinde Fem-i Muhsin Kavramı" isimli tez çalışması, fem-i

muhsinin Kur'ân'la ve ilgili kavramlarla olması gereken düzeyi nelerdir, sorularının cevaplarını arayacaktır.

Araştırmada sözlerin en güzeli olarak indirilen Kur'ân-ı Kerîm'i en güzel şekilde okumak ve okutmak hususlarına dair "fem-i muhsin" kavramı konu edinilecektir. Şurası bir gerçektir ki Kur'ân-ı Kerîm'in okutulması konusu Hz. Muhammed (sav)'in öğretmenliğinde başlamış bir sistemdir. Dolayısıyla fem-i muhsinin Kur'ân öğreticiliği de Hz. Peygamber'in ve güzide ashâbının rol modelliğinde ele alınacaktır. Bu bağlamda kıraat kelimesinin Kur'ân'da vücûd bulan kıraat, tertîl ve tilâvet aşamaları kavramsal çerçevede karşılığını bulacaktır. Kıraat kelimesinin anlamsal karşılığı sonrasında, fem-i muhsinin meslekî kifayeti ile okuyuculuk ve okutuculuk yönleri ile ilgili bilgiler verilerek konu tamamlanacaktır.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Allah Teâlâ, indirdiği Kur'ân'la kurulacak en güçlü bağı, "oku!" ilâhî emriyle ortaya koymuştur. Bu vesileyle Hz. Peygamber'den itibaren bu telakki sisteminin içinde çok sayıda çalışmacı rol almıştır. Bu çerçevede hiçbir kitaba nasip olmayacak şekilde bu kitabın okunması ve okutulması meselesine yoğunlaşmış, literatüre nice çalışmalar kazandırılmıştır. Bu gayretler muvacehesinde her bir ehil kıraat üstadı konuyu kendi yöntemleri içinde ve buldukları ortama göre ele almış; kimi sadece okumanın ilk basamağı olan lafızda kalıp, eser ve çalışmalarını da bu noktada yoğunlaştırmışken; kimi lafzın ötesinde okumanın diğer basamaklarına da yönelerek, anlam ve yaşam üzerinde durmuşlardır. Bu araştırmada amaçlanan ise Kur'ân'ın, İlahiyat fakülteleri, İmam-Hatip liseleri, Kur'ân kursları ve kıraat eğitim merkezlerinde anlama değinilmeden okutulmaya devam edilmesi sebebiyle; ilgili kavram çerçevesinde eksikliği hissedilen elfâzını hâmil, mânâsını âlim, ahkâmını âmil ve ahlakıyla kâmil okuyucu ile okutucu unsuru hakkında kapsamlı bilgiler vermektir.

3. Araştırmanın Kaynakları

Araştırma esnasında Kur'ân Kıraatinde 'fem-i muhsin' kavramı ile ilgili bağımsız bir çalışma tespit edilmemiştir. Bu eksikliği giderme amacıyla yapılan bu çalışmada temel başvuru kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri olmuştur. Bu en güvenilir ve en

sağlam kaynağın yanı sıra kıraat kitapları, Kur'ân ilimleri noktasında yazılmış müstakil eserler, makaleler, tefsîr ve hadis kaynaklarına da başvurulmuştur. Dolayısıyla çalışmanın temelini, değişik kaynaklardaki bu bilgileri terkip etmek oluşturmuştur.

4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Araştırmanın amacı, yukarıda ifade edildiği gibi, Kur'ân kıraatinde fem-i muhsin kavramının etraflıca ele alınmasıdır. Bu vesileyle başlık altındaki konulara ve gerekli değerlendirmeye girmeden önce; ilgili kavramlar, dil ve ıstılah olarak incelenmiştir. Ayrıca bunların Kur'ân'daki kullanımları meâlleriyle verilmiştir. Tezde, fem-i muhsin konusu kavram olarak çalışıldığı için, birinci bölüm tezin esasını teşkil etmiştir. İkinci bölümde birinci bölümde kavramlaştırılan rol model okutucunun meslekte hangi bilgileri yetkinlikle bilmesi hususu, üçüncü bölümde ise okutuculuk yönüyle ilgili konulara değinilmiştir.

Çalışmada fem-i muhsin kavramının ve kıraat kelimesinin Kur'ân içinde kullanılan diğer varyantlarının önemi ve örneklerine yoğunlaşıldığından, bu hususta çok fazla ayrıntıya girilmemiştir. Dolayısıyla okuyucunun bu araştırmada ilk defa kavram olarak çalışılan fem-i muhsin ile ilgili her konuda detaylı bilgi bulamayacağını söylemekte ayrıca yarar bulunmaktadır.

5. Araştırmanın Yöntemi

Söz konusu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden “doküman incelemesi”, nicel araştırma yöntemlerinden de gözlem teknikleri kullanılmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi kavramların dilsel ve terimsel izahlarından sonra, bunların Kur'ân'daki kullanımları meâl şeklinde gösterilmiştir. Bahsi geçen meselelerin yazımında, kaynak olarak, kıraat kitaplarının yanı sıra ilgili makalelerden istifade edilmiştir.

Bir düzenle sunumu yapılan çalışma ayrı ayrı başlıklar altında toplanmıştır. Başlıkların yazılmasında rakam ve harf sistemi kullanılmış, kaynakça ve dipnot gösteriminde ise enstitünün uygun gördüğü kurallar esas alınmıştır. Fakat Arapça eserlerin yazımında *DİA* referans kabul edilmiştir.

Kelimelerin izahları yapılırken okunuşlarının yazılımı tercih edilmiştir. Arapça eser adları transkript uygulanmadan verilmiştir. Metin içinde ve dipnotta yer alan Arapça eserlerle kökeni Arapça olup da Türkçe’de kullanılan kelimelerin yazımı esnasında gerek görüldüğü yerlerde uzatma işaretleri kullanılmıştır. Belli başlı kelimelerde ise yaygın kullanımdan sebep bu işaretler kullanılmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR’ÂN-I KERÎM-FEM-İ MUHSİN İLİŞKİSİ

1.1. Kur’ân-ı Kerîm-Fem-i Muhsin İlişkisinin Kavramsal Çerçevesi

Kur’ân-ı Kerîm’de “*Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler(den bazıları), onu hakkını gözeterek okurlar*”¹ buyrulmaktadır. Hz. Peygamber de (sav), Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûlünden itibaren onu gereği gibi okuma noktasında titizlikle durmuş ve bu hassasiyet bugüne kadar bir ilim disiplini haline gelmiş, kaide ve kurallara bağlanarak kitaplara kaydedilmiştir. Bu usûl, fem-i muhsin ağızlar tarafından da nesilden nesile aktarıla gelmiştir. Fem-i muhsinin, nitelikli okuma usulü; lafız yönünden “kıraat” kavramıyla, mana yönünden “tertîl” kavramıyla, amel ve tatbik yönünden ise “tilâvet” kavramıyla incelenecektir. Bununla beraber nitelikli okuyuculuk ve okutuculuk yönü; “kârî”, “kurrâ” ve “mukrî” kavramlarıyla, etkin okutma yöntemi ise “arz”, “semâ” ve “edâ” kavramlarıyla ortaya konulacaktır. Böylece kavramların zihinlerde olması gereken yere yerleştirilmesi ve “fem-i muhsin” kavramının vuzûha kavuşturulması amaçlanmaktadır.

1.1.1. Kıraat

“Kâ- râ-e” mazi fiilinin üçüncü form mastarıdır. Kelimenin sözlük yapısı, bir araya toplamak, rahim, üretmek, temizlik, ulaştırmak gibi anlamlara gelmektedir.² Kelimelerin oluşabilmesi için harflerin ilk önce bir araya toplanması gerekmektedir.

¹ el-Bakara 2/121.

² Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Sâfvan Adnân Dâvûdî, (Beyrut: Dâru's-Şâm, 1423/2002), 668.

Kıraat için de harfleri bir araya getirme söz konusudur. Kelime aynı zamanda kadınlar için, temiz durumdan hayız durumuna geçmek anlamına gelmekle beraber; dâilçiler için hem temizlik hem de hayız anlamları taşımaktadır. Bununla birlikte mezkûr kelime “selam söyle, selamımı ulaştır” anlamlarında da kullanılmaktadır.³

Sözlük anlamı verilen kıraat kelimesinin terim olarak birbirine yakın tanımları yapılmıştır. İbnü'l Cezerî'nin tarifine göre kıraat, “Nakledenlere nispet etmek suretiyle Kur'ân kelimelerinin edâ keyfiyetlerini ve bu kelimelerin farklı okuyuşunu bildiren ilimdir.”⁴

1.1.1.1. Kârî

Sözlükte okuyucu ve okuyan anlamlarına gelmektedir.⁵ İstılahta infirâd⁶ metoduyla kıraat öğrenmeye başlayıp bir ila üç imamın kıraatini öğrenen kişiye kârî-i mübtedî, dört veya beş kıraati yine infirâd tarikiyle bilene kârî-i mütevasıt denmiştir. Kıraatlerin çoğunu bilene de kârî-i müntehî denir.⁷ Kârî kelimesinin çoğulu ise kurrâ'dır.

³ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, I, 128, thk. Emin Muhammed Abdülvehhâb, Muhammed es-Sadık el-'Ubeyd, (Beyrut: Dâr-ı Sâdir, 1414).

⁴ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed, İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kirâati'l-'aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1308), 49; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kirâati*, 5 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2016), 240-241.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, I, 129.

⁶ İnfirâd: Kıraatleri ayrı ayrı okuma, rivayetleri birbirine karıştırmadan okuma, Kur'an vecihlerini her râvî ve her bir imam için bir hatimde öğrenmenin ve öğretmenin adıdır. (Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûti, *el-İtkân fî 'ulumi'l-Kurân*, I, 352, Mısır, 1974).

⁷ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâf-ü fudalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erba'ati 'aşer*, thk. Şa'bân Muhammed İsmail, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 5.

1.1.1.2. Mukrî

Nazarî bilgilerle birlikte müşâfehe yoluyla kıraati bilen ve bildiren kişidir. Buna göre bir kimse dilediği kadar kıraat kaynaklarıyla dolu bir şahsiyet olsun bu kimsenin müşâfeheye dayalı eğitimi yoksa bu kişi de mukrîlik söz konusu değildir.⁸

1.1.1.3. Kurrâ

Sözlükte, kârî kelimesinin çoğuludur. İstılahta ise yedi ya da on kıraatin kendilerine nispet edildiği imamlar için kullanılmaktadır.⁹ Hali hazırda ‘aşere ve takrîb eğitimi tamamlamış kimseler de bu şekilde nitelendirilmektedir.

“Kıraat” anlaşıldığı vechiyle okumanın söz/lafız tarafını ilgilendirir. Dolayısıyla kıraat, anlamdan uzak bir şekilde lafızların harf, ses, sıfat vs. yönlerini eksiksiz yerine getirmektir. Bu meyanda okuma eyleminde ilk dikkate alınacak lafızdır. Zira ibadetler de bu lafız yönüyle gerçekleşmektedir. Şöyle ki ibadette okuma, “kıraatin” herkes tarafından gerçekleştirileceği ilk basamaktır. Dolayısıyla ilk okuma aşaması, lafzın doğru okunmasına yönelik olmalıdır.

Namazda farz olan kıraattir. Dolayısıyla anlam bilinmese de Kur’ân okunma şartı yerine getirilmelidir. Lakin bu okuyuş fem-i muhsine ait bir kıraat tarzı değildir. Zira namazda kıraât edilerek yetinilen metin, namazın dışında tertîl ve tilâvet edilerek okunmalıdır. Zira namaz vakitli olarak farz kılınmıştır. Oysa Kur’ân’ın namaz dışında emirleri de mevcuttur. Bu bağlamda denilebilir ki vakitsiz emredilen ve yirmi dört saat farz ve haram olan ilkeleri, tertîl ve tilâvet şekliyle okumanın yanı sıra anlayarak yerine getirmek mümkündür.

1.1.2. Tertîl

“Ra-ti-le” (رَتَّلَ) fiilinin tef’îl ölçüsünde masdar formudur. Bir şeyi güzel, düzenli ve özenli yapmak gibi anlamlara gelmektedir. Kelime ilk kullanım formunda, görünen güzellik için kullanılmışken, sonraları mecâzî güzellik anlamını da barındırır

⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 53.

⁹ Nihat Temel, *Kıraât ve Tecvîd İstilahları*, 7 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2018), 105.

olmuştur.¹⁰ Tertîlin diğer bir sözlük manası kelimeyi kolay ve güzel bir şekilde söylemektir.¹¹ Bu kelime aynı zamanda yavaş yavaş, ağır ağır ve tane tane okumak anlamına da gelir.¹²

Âyetlerin kelimelerini, birbiri peşinde takip ederek ve anlamını düşünerek okumak gerekir. Anlam ve lafzın birlikte gözetilmesi de ağır ve âheste okunması ile yani tertîl üzere okumakla mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'ân'ı tertîl ile indirmiş ve bu şekilde okunulmasını istemektedir. Dolayısıyla okumanın; lafız ve mana gözetilmeksizin, hızlıca yapılması, istenilen bir durum değildir.¹³

Kıraât otoritesi İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), Hz. Ali'ye (ö. 40/661) nispet ederek şu bilgilerden söz etmektedir: “Tertîl, harflerin tecvidini ve vakfı bilmektir”. Burada harflerin tecvîdi ile mahreç ve sıfatlar, vakf ile ibtidâ ve duruş keyfiyetleri kastedilmiş¹⁴ yine mahreç ve sıfatla lafız tarafı, vakfla da anlam tarafı ifâde edilmiştir. Tertîlin ele alınış biçiminde şöyle de bir taksim yapılır: Lafzî tertîl, harfin mahreç ve sıfat tarafının mükemmel bir kıvamda icra edilmesi, mânevî tertîl ise vakf-ibtidâ kurallarının esas alınarak anlam merkezli bir okumanın gerçekleştirilmesidir.¹⁵

Kıraat üstadı İbnü'l-Cezerî, okuyuş biçimlerine ayrıntılı yer ayırmıştır. Şöyle ki o, kıraati lafız merkezli bir sistematığın merkezinde ele almıştır. Lafzî nitelikli okuma ise Kur'ân okuyuş biçimlerini de ele almayı gerektirmektedir.

1.1.2.1. Tahkîk

Okumanın en yavaş şekli olan bu okuyuş harfe; mahreç, med ve sıfat yönünden hakkının verilmesi demektir.¹⁶ Tahkîk, tertîli de içine alan daha geniş anlama sahip

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XI, 265.

¹¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 341.

¹² İsmail Karaçam, *Kur'ân Tilâvetinin Esasları*, 1 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2018), 388.

¹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 207.

¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 177.

¹⁵ Ramazan Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 12 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2015), 37-38.

¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 207.

olduğundan her tahkîk okuyuş, tertîldir; ama her tertîl, tahkik değildir.¹⁷ Kur'an tilâvetinde tertîl ile tahkîk şöyle tefrik edilmiştir: “Tahkîk, okuduğunu düşünmek talim ve temrin; tertîl ise tefekkür, tedebbür ve istinbat içindir”¹⁸ Zira tahkîk okuyuş, ritmi sebebiyle tertîle imkân tanımaktadır. Bu çerçevede tahkîk okuyuşu, daha ziyade İmam Hamza (ö. 156/773) ile Verş'in (ö. 197/812) kıraatine uygundur.¹⁹

Şuna da değinmek gerekir ki Arapça dil bilgisi ve anlama ilgisi yoğun olanlar, tedvîr ve hadr tarzıyla da tertîl okuyuşu yapabilirler. Nitekim tahkîk okuyarak med ve hemzelerde her durumun hakkını verme yolunu yöntem olarak belirlemiş olan Hamza, şu veciz ifâdeleri ortaya koyar; “Tahkîkin de bir sonu vardır, ötesi çirkinliktir. Beyazın aşırısı nasıl alaca hastalığıysa, tahkîk okuma ölçüsünü çiğneyerek okuyuşu heva ve hevesine göre yapmak da kuralsızlık ve hastalıktır”.²⁰

1.1.2.2. Tedvîr

Kur'ân-ı Kerîm'i, tahkîk ile hadr arası okumaktır. Bu tarz bir okuyuş bütün mahreç, sıfat ve med ölçülerinde kendini gösterir. Med ölçülerinin üç med olduğu bu okuyuş mertebesi, İbn Âmir (ö. 118/736), Âsım (ö. 127/745), Kisâî (ö. 189/805) ve Halef'in (ö. 229/844) okuyuşuna daha münasiptir.

1.1.2.3. Hadr

Okuyuş ritimleri içinde en süratlisi ve med miktarlarında da en düşük olanıdır. Bu okuyuş şekli; İbn Kesîr (ö. 120/738), Ebû Âmr (ö. 154/771), Ebû Ca'fer (ö. 130/747-748) ve Kâlûn'un (ö. 220/835) med ölçülerine muvafık olanıdır.²¹ İbn Mücâhid (ö.

¹⁷ A.g.e., I, 208.

¹⁸ A.g.e., I, 209.

¹⁹ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 31 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2018), 176.

²⁰ Karaçam, *Kur'ân Tilâvetinin Esasları*, 211-212.

²¹ A.g.e., 389-390.

324/936), hadrla ilgili; “Ebû Amr, kolayı tercih etmiş, zorlama yoluna gitmemiş” demiştir.²²

1.1.3. Tilâvet

“Te-le-ve” fiilinin masdarıdır. Ara vermeksizin okumak, iz sürmek ve takip etmek anlamlarına gelmektedir.²³ تَلَوْتُهُ تَلْوًا “ona tâbi oldum” demektir. İz sürmek, dilcilerin söylediği gibi fiziksel anlamda peşine düşmek, avcılık yapmak anlamlarına geldiği gibi mecâzi anlamda peşine düşmek ve takip etmek anlamlarına da gelmektedir.²⁴ Nitekim sütten kesilmiş olan bir çocuğun annesinin peşinden gidip ona takılması da bu fiille ifade edilmiştir.²⁵ Şems sûresindeki ayın güneşi takip etmesi de²⁶ iz sürme ve peşinden gitme anlamında, ay ve güneş irtibatından تَلَوْتُ kelimesi ile ifade buyrulmuştur.

Buradaki okumadan kasıt, “*Ben falancanın romanını, kitabını okudum*” anlamına gelen okuma şekli değildir. Çünkü bu okumalar amel ve eylem için yapılmış değildir. Kur’ân-ı Kerîm’de ifade edilen “te-le-ve” fiil yapılarındaki âyetler de bu şekilde ele alınmalıdır. Nitekim sayısız kere okunmasına rağmen âyet-i kerîmelerin etkilememesi, okuyucuların onları yıllar yılı sadece kıraat edip tilâvet edemeyişindedir. Başka bir âyet-i kerîmede Yüce Allah “*Mü’minler o kimselerdir ki Allah’ın adı anıldığında yürekleri titrer*”²⁷ buyurmuştur. Âyet-i kerîmenin kullandığı fiil, “te-le-ve” formunun (tü-li-yet) şeklindeki edilgen formudur. Görüldüğü üzere

²² A.g.e., 211-212.

²³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XIV, 104.

²⁴ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 167.

²⁵ Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Halil, *Kitâbü’l-‘Ayn*, (I-VIII), I, tahk. Mehdi Mahzûmî, İbrahim Sâmerîrâî, (Beyrut: Müessesetü’l-‘Alemlî li’l-Matbuat, 1988), 189.

²⁶ eş-Şems 91/2.

²⁷ el-Enfâl 8/2.

burada mü'minlerin kalpleri ile Allah'ın adının anılması arasında kurulan irtibat ve etkileşim, aynı kelime ile ifade edilmiştir.²⁸

Kur'ân okumada aşama aşama kıraat, tertîl ve tilâvet kavramını fem-i muhsin için izahtan sonra, şimdi Arapça dil bilgisi içinde yer almayan ve Kur'ân'ın kendine has okuma biçimi olarak indirilen tecvid kavramının tanımını yapılacaktır.

1.1.4. Tecvid

“Tecvid”, tef'îl babından masdar formu olup, bir şeyi güzel yapmak, hoş ve mükemmel kılmak anlamlarına gelmektedir.²⁹ İstılahta, harflerin mahreçleriyle buluşması, sıfât-ı lâzime ve sıfât-ı ârızalarının okuyuşta eksiksiz var olması; zorlanmaksızın, ölçüyü aşmadan, denklik dengesinde okunması; tilâvetin süsü ve kıraatin zineti olması şeklinde tanımlanmıştır.³⁰ Saçaklızâde el-Mer'âşî ise tecvidi “Kendisinde harflerin mahreçlerinden ve sıfatlarından bahsedilen bir ilimdir”³¹ şeklinde tanımlamıştır.

Bu kavramın tanımı esnasında teori düzeyinde veya teorinin yanı sıra pratik çerçevenin birlikte sunulduğu tanımlar da yapılmıştır.³² Nitekim Birgivî, tecvidi şu şekilde tarif etmiştir: “Tecvid her bir harfin hakkını (sıfat-ı lâzimesini) ve

²⁸ İrfan Çakıcı, “Kur'ân Tilâvetinde Nitelik Sorunu”, *Marîfe Dergisi*, C. 1, S. 18, (2018): 160; Yavuz Fırat, “Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, (2002): 257.

²⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, III, 135.

³⁰ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 59.

³¹ Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'âşî (Saçaklızâde Mehmed Efendi), *Cühdü'l-mukil mine't-tecvîd*, thk. Salim Kaddûrî el-Hamed, (Ürdün: Dâr-u 'Âmmâr, 2008), 4.

³² Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 25-26; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 173-174; Ömer Kara, *Kur'ân Okuma Kâideleri*, 3 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2018), 19-20; Mustafa Atilla Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 1 bs. (İstanbul: RağbetYay., 2019), 26-27; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 59.

müstehakkını (sıfat-ı ârızalarını) yerine getirmeye muktedir olunan bir meleke (kuvvet)dir.³³

Tecvid ilminin hicrî I. asırda Yahyâ b. Ya‘mer (89/707) ile başladığı kabul edilir. Onu Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî (325/937)’nin *el-Kâsîdetü’r-Râiyye* veya *el-Kâsîdetü’l-Hâkâniyye*’sinin 51 beytlik manzûmesi takip eder. Daha sonra da tecvid konularının tamamını ihtiva eden eserler telif edilmeye başlanmıştır.³⁴

Fem-i muhsinin Kur’ân okuma formatını şekillendiren, tertîl ile vücûd bulmuş bu kavram, Kur’ân’da geçmediği gibi tarihsel süreçte Hz. Peygamber zamanında da terimsel manada kullanılmamıştır. Şöyle ki ilk fem-i muhsin olan Hz. Peygamber, aynı zamanda dili Arapça olsa bile Arapça dil bilgisi içinde yer almayan nev-i şahsına münhasır uygulamayı öğreten ilk muallimdir. Amelî ilk uygulayıcısı Hz. Peygamber olan bu keyfiyet; Beyhakî (ö. 458/1066) tarafından, “harfleri tecvid etmek” şeklinde terminolojide ilk defa kullanılmıştır.³⁵

Kıraat otoritesi İbnü’l-Cezerî, Kur’ân lafzının okunması üzerinde herkesten daha çok durmuş ve “Ümmete anlam ve ahkâmı sırtlanmak nasıl farzsa, lafzın itkân düzeyi ve muhafazası da farzdır” diyerek bu tutumunu ortaya koymuştur.³⁶ O, dillerin en fasihi Arapça’nın telaffuzu içinde harflerin mahreçlerinin ve sıfatlarının uygulamalı bilgisini şart koşturmuştur. Yine ona göre çirkinliğin zıddı bir güzellik olan tecvid;³⁷ farzdır. Dolayısıyla kim bildiği halde yerine getirerek uygulamazsa günahkâr olur. Çünkü Kur’ân tecvidle inmiştir ve bugüne kadar da böyle gelmiştir. Ayrıca tecvid edânın süsüdür ve Kur’ân tilâvetinde bir dengedir. Bu bağlamda tecvid, okumada

³³ Takıyyüddin Mehmed Birgivî, *ed-Dürrü’l-yetîm*, 2.

³⁴ Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye fi tabakâti’l-Kurrâ*, (I-III), II, 321, nşr. Gotthelf Bergsträsser, (Mısır: Mektebet-i İbni’t-Teymiyye, 1351).

³⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 161.

³⁶ *A.g.e.*, I, 210.

³⁷ *A.g.e.*, I, 210.

ifrat ya da tefrit değildir.³⁸ Tecvidin süs olması ise ses güzelliğiyle, makamlarda dolaşarak elde edilen bir güzellik olmasından ziyade tecvîd ile güzelleşen ilâhî hitabın anlamla lâhûti bir hal almasından kaynaklanmaktadır. İbnü'l-Cezerî, bu manada, büyük otorite hocalarından bahsederken; onların, ses ve makam olarak değil de tecvidle matlûb olan güzelliğin sahibi oldukları için kürsülerinin çok kalabalık olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Görüldüğü üzere o, tecvid konusuna ayrı bir önem atfederek ve bu alana özel bir başlıkla katkı sağlayarak, bu yaklaşımlarıyla lafzı önceleyen bir portre ortaya koymuştur.

Buraya kadar tanımları yapılan kıraat, tertil, tilâvet ve tecvid kavramlarından sonra okuma şekillerinin elde ediliş biçimlerine değinilecektir.

1.1.5. Edâ

Kur'ân öğrenimi, dinleyerek elde edilen “semâ” ve dinleterek elde edilen “arz” metotlarını kullanarak gerçekleştirilir. Bu yöntem, en uygun Kur'ân öğretimi olarak kabul görmektedir. Bu tarz bir eğitimde hoca okumasını gerçekleştirir ve biraz fasıla verir, sonra okuyucu hocasından ahzettiğini okur.⁴⁰ Hz. Peygamber, konuyla ilgili, Übeyy b. Ka'b'a (ö. 33/654?) “Muhakkak Allah bana, sana Kur'ân okumamı emretti” demiştir.⁴¹

Kur'ân öğretiminde okuma ve okutma yetisi hünerini elinde bulunduran “fem-i muhsin”, çok büyük bir role sahiptir. Nitekim müşâfehe şeklinde, işin üstadlarının ağzından, sonrakiler, öncekilerden aynı sistemi alıp nesiller boyu birbirlerine böylece aktarırlar. Zira edâ tarzında gerçekleşmeyen ve sadece “semâ” tariki şeklindeki Kur'ân eğitimi, hatadan hâlî değildir.⁴²

³⁸ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *el-Mukaddime fîmâ yecibü 'alâ kârii'l-Kur'ân'i en-ya'lemeh*, thk. Eymen Ruşdî Süveyd, (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1422), 1-6.

³⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 212.

⁴⁰ Temel, *Kıraât ve Tecvîd Istılahları*, 58; Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metodları*, 2 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2015), 98-99.

⁴¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 174.

⁴² A.g.e., 145-146.

Kur’ân, levh-i mahfuzdan güvenilir bir elçinin eliyle, güvenilir bir elçiye emanet edildiği gibi, oradan da güzîde ashabın marifetiyle bugüne dek ulaşmıştır. Bu bağlamda, Hz. Ömer’le (ö. 23/644), Zeyd b. Sabit’in (ö. 45/665?) de içinde bulunduğu birçok kişi, “Kur’ân kıraati, kendisine uyulması gereken sünnettir” diyerek kıraâtin “edâ” boyutunun ehemmiyetini ortaya koymuşlardır.⁴³ Burada şuna da değinmek gerekir ki kıraatte okunacak olan lafızdır, mânâ değildir. Dolayısıyla ibadet için elzem olan bu keyfiyetin eksiksiz yerine getirilmesi gerekir.

Arz, semâ ve edâ şeklinde ifade edilen Kur’ân okumayı elde etme şekillerinin, lâfzî telakkîdeki sağlam senedinin muhafazası gerekir. Zira fem-i muhsin için okuma; kıraat, tertîl ve tilâvettir. Nitekim bu üçlü okuma telakkî yoluyla icâzetle ve senetle Hz. Peygamber’e ve Cebrail’e (a.s) kadar varmaktadır.

Kavramların izahının ortaya konulmasından sonra fem-i muhsin kavramına değinilecektir.

1.1.6. Fem-i Muhsin

“Fem” فَمٌ kelimesinin aslı فَوَةٌ dir. Bu sözcük ağız, yolun ağzı ve en üst kısmı, söz ile irtibata geçilecek yolun başlangıcı anlamlarına gelmektedir.⁴⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de ise “ağız ve söz” bağlamında bu kelimenin çoğul formu olan أَفْوَاهٌ kelimesi ile kullanılmıştır. Âyet-i kerîmelerde kelimenin kullanım şekline dikkat edildiğinde, ağız nerede söz ile ilişkilendirilmişse, o ağızdan çıkan sözün yalan olduğu beyan edilmiştir.⁴⁵ Bu bağlamda fem-i muhsin terkinin içinde yer alan “muhsin” kelimesi özenle seçilmiş ve fem sözcüğüne izafe edilerek, sözlerin en güzelini söyleyen, en güzel ve özel ağız anlamına gelen terkinin oluşturmuştur.

Fem-i muhsin terkinin ikinci kelimesi olan “muhsin”, “ha-sü-ne” kökünden türemiş olan “ehsene” fiilinin ism-i fâilidir. حَسَنٌ kelimesinin sözlük anlamı istenen,

⁴³ Karaçam, *Kur’ân Tilâvetinin Esasları*, 120; Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 1 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2013), 441.

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XII, 459.

⁴⁵ Âl-i İmrân 3/167; el-Mâide 5/41; et-Tevbe 9/8; el-Kehf 18/5; el-Ahzâb 33/4; en-Nûr 24/15.

beğenilen ve arzu edilen her şey olarak ifade edilmektedir.⁴⁶ Yani akıl tarafından, istek ve arzu olarak bir de duyular yoluyla beğenilen anlamlarına gelmektedir.⁴⁷

Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde حَسُنَ kökünden türetilmiş kelimeler sıkça zikredilmiştir. Kelime, Kur’ân-ı Kerîm’de; güzel yer,⁴⁸ güzel bitki,⁴⁹ güzel karşılık,⁵⁰ güzel söz,⁵¹ güzel borç,⁵² güzel geçim,⁵³ güzel rızık,⁵⁴ güzel mükâfat,⁵⁵ iyilik,⁵⁶ güzel vaad,⁵⁷ güzel görmek,⁵⁸ iyi işler⁵⁹ gibi basirete, akla ve davranışa uygun olanı, en güzel şekilde yapmak anlamlarında kullanılmıştır. Elmalılı, “hasene” kavramını “*İnsanın nefsinde ve bedeninde elde etmekle sevineceği her nimet*” olarak tanımlamıştır.⁶⁰

“ha-sü-ne” kelimesinden türeyen “ehsene” fiilinin mastarı olan “İhsan” kelimesinin anlamı ise kişinin işinde iyi olması, bir işi tam ve mükemmel yapması demektir.⁶¹ Hz. Ali’nin (r.a.) “*Her ferdin değeri, ihsanıyla ölçülür; yaptığı işlerin yetkinlik ve*

⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XIII, 114.

⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, I, 235.

⁴⁸ Âl-i İmrân 3/14; el-Furkân 25/76.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/37.

⁵⁰ Âl-i İmrân 3/195.

⁵¹ el-Bakara 2/83.

⁵² el-Bakara 2/245; el-Mâide 5/12; el-Hadîd 57/11-18; et-Tegâbun 64/17; el-Müzzemmil 73/20.

⁵³ Hûd 11/3.

⁵⁴ Hûd 11/88; en-Nahl 16/67-75; el-Hac 22/58.

⁵⁵ el-Kehf 18/2; el-Feth 48/16.

⁵⁶ el-Bakara 2/201; Âl-i İmrân 3/120; en-Nisâ 4/40-78-79-85; el-A‘râf 7/156; et-Tevbe 9/50; en-Nahl 16/30-41-122; el-Furkân 25/70; el-Ahzâb 33/21; ez-Zümer 39/10; eş-Şûrâ 42/23; el-Mümtehine 60/4-6; el-Kehf 18/86; en-Neml 27/11.

⁵⁷ Tâhâ 20/86; el-Ankebût 29/8.

⁵⁸ el-Fâtır 35/8.

⁵⁹ eş-Şûrâ 42/23.

⁶⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 64, (İstanbul: Hikmet Yay., 2007).

⁶¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 236.

kalitesine göre değerlendirilir”⁶² sözü de bu anlamda kullanılmıştır. İhsan kelimesi Cenâb-ı Hakk’a nisbet edildiğinde ise mağfiret, lütuf, cömertlik manalarına gelmektedir.⁶³

Hadislerde de (ihsan) kelimesi aynen Kur’ân-ı Kerîmde olduğu gibi, farklı türevleriyle sıkça kullanılmıştır. Dînî terminolojide “ihsan” kavramının bir ıstılah olarak teşekkül edip tanımlanması Cibrîl hadisindeki nitelemeye dayanmaktadır.⁶⁴ İhsan kavramı, anlamını en güzel surette bizzat Hz. Peygamber’in (s.a.v) bu hadîs-i şerîfte yapmış olduğu tanımda bulmuştur. Zira bu rivâyette Hz. Peygamber kendisine “ihsan nedir?” şeklinde sorulan soruya “*İhsan, Allah’ı görür gibi O’na ibadet etmendir. Çünkü sen O’nu görmeden de O seni görmektedir*” diyerek cevap vermiştir.⁶⁵ Hz. Peygamber’in (s.a.v) Cibrîl hadisindeki bu tanımı, yukarıdan beri yapılan bütün tanımları ve yorumları bünyesinde barındıran bir tasvirdir. Zira mezkûr hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından tanımlanan “ihsan” kavramı, çok şümüllü bir anlam alanına sahiptir.

Fem-i muhsin terkinindeki “muhsin” kelimesi yukarıda ifâde edildiği gibi “ehsene” fiilinin ismi failidir. Bu manada fem-i muhsin, Kur’ân-ı Kerîm tilâvetini, emredildiği gibi, en mükemmel tarzda icra eden, etkin okuma ve okutma yetisinin sahibi, okunan sözün kime ait olduğunu bilen yetkin kişidir. Nitekim âyet-i kerîmede yüce Allah, “*Ey Rasûlüm! Hiç şüphe yok ki Kur’ân sana; her işi hikmet dolu olan, her şeyi mükemmel olarak bilen Allah tarafından verilmektedir.*” buyurmaktadır.⁶⁶

Fem-i muhsin, Hz. Cebrâil’le başlayan halkaya bağlanmaktadır. Zira Kur’ân, Cebrâil (a.s) aracılığıyla Hz. Peygamber’e onun vesilesiyle de bugünlere gelmiştir. Bu manada Hz. Cebrâil, Hz. Peygamber’in, o da sonrakilerin fem-i muhsinidir. Fem-i muhsin aynı zamanda seçkin şahsiyettir. “*Biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba*

⁶² Ebû Hamîd Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâü ‘ulûmi’ d-dîn*, (I-IV), IV, 106, (Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife).

⁶³ İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, XIII, 115.

⁶⁴ Necmeddin Şeker, Ferize Yeksek, “Hadislerde İhsan Kavramı”, *Akademik-Uş*, Cilt. 3, S. 1, (2019): 18.

⁶⁵ Buhârî, “Îmân”, 37; Müslim, “Îmân”, 1.

⁶⁶ en-Neml 27/ 6.

*mirasçı kıldık.*⁶⁷ ifadesiyle Kur'ân-ı Kerîm'de bu duruma işaret edilmiştir. Seçkinlik, Hz. Peygamber tarafından da taltif edilmiştir. Şöyle ki o, konuyla ilgili, “*Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve onu öğretenidir*”⁶⁸ buyurmuştur.

Hz. Peygamber, Hz. Cebrâil'den aldığı keyfiyetle Kur'ân âyetlerini ashabına öğretmiş, Kur'ân harflerine verilecek sesleri göstermiş ve böylece gelişigüzel okumaların önüne geçmiştir.⁶⁹ Kur'ân ve tilâvet keyfiyeti, ilâhî metnin ilk ağızdan telaffuzunu nakleden o nadide dönemden sonra da sistemli bir şekilde aktarılmaya devam etmiştir. Tarihsel süreç içerisinde terminolojik olarak “hüsn-i edâ”, “telakkî”, “müşâfehe”, “kârî”, “mukrî” gibi adlarla anılan “fem-i muhsin” öncesi terminoloji, Kur'ân'ın metni gibi korunmayı hak etmektedir.⁷⁰ Telif döneminin ilk kaynaklarında “*Kur'ân okuma sonrakilerin öncekilerden öğrenmesi yöntemi ile sürdürülen bir âdettir*” deyimini bu pratiği tanımlayan meşhur klişedir.⁷¹ “Doğru telaffuzu güzel ifadeyi ve edâyı temsil eden ağız” anlamında kullanılan “fem-i muhsin” tabirini ise terminolojide ilk kullanan, “en-Neşr” isimli eserinde İbnü'l-Cezerî'dir.⁷² Bu terim, “Müşâfehe” veya “ahz” edilen mâhir üstâdı ifade etmek için Kur'ân-ı Kerîm'i ilk öğreticiye bağlayan isnada halka olanları tarif etmek için kullanılmıştır. Okutucuyu kasdetmek için hâlen bu şekliyle de kullanılmaya devam etmektedir.⁷³

Tecvîd alanında ilk manzûm eserî ortaya koyan el-Hâkânî (ö. 325/937) de konuyla alakalı, “Ne her Kur'ân okuyan onu doğru okuyabilir, ne de insanlara her Kur'ân okutan kimse gerçek okutucu olabilir”⁷⁴ demiştir. Bu bağlamda kıraat alanında

⁶⁷ el-Fâtır 35/32.

⁶⁸ Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 21.

⁶⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, II, 458.

⁷⁰ Süleyman b. İsa Bâkli, *et-Tilâvetü's-sahîha*, I, 18, (Cezayir: el-Matba'atül-'Arabiyye, 1999).

⁷¹ Ebû Bekr b. Mücâhid el- Bağdâdî, *Kitâbü's-seb'ati fi'l-kirâât*, thk. Dr. Şevki Dayf, (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1979), 51.

⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 213.

⁷³ Muhammed Mahmud Halil el-Husârî, *Ahkâmü kırâ'ati'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: 1389/1970), 18.

⁷⁴ Musa b. Ubeydullah el-Hâkânî, *el-Kasîdetü'l-Hâkâniyye dimne mecmû kasîdetâni fi't-tecvîd*, thk. Abdülazîz Abdülfettâh el-Kârî, (Mısır: Dâr-u Mısır li't-Tıbbâ'), 6.

icâzetli kişilerin fem-i muhsin olabilmeleri için tefsir, hadis ve fıkıh konularında öğrencilerine yetecek düzeyde donanımlı olması; sarf ve nahiv yönünden çok iyi düzeyde Arapça bilmesi; ayrıca resmü'l-mushaf, vakf-ibtidâ ve ilmi fevâsıla vâkıf olması gerekmektedir.⁷⁵

Ebû Şâme Abdurrahmân b. İsmâil Makdisî (ö. 665/1267), Kur'ân'ın lafız merkezli okuyuşunda tikanıp kalınmaktan, anlamının ihmal ve imhal edildiğini; ayrıca ilgi, yönelim, şöhret, servet getiren tarafı, lafız uğraşısıyla elde edildiği için, tilâvetin amel boyutunun hep ötelendiği görüşünü bir takım haber ve rivâyetlerden delil getirerek ortaya koymaktadır. Ebü'd-Derdâ'nın (32/652) "Allahım! Bunu affet! Kur'ân'ı ancak Kur'an'a kulak verip ona itaat eden cemetmiştir." şeklindeki sözü; ayrıca merfû⁷⁶ ve mevkûf⁷⁷ olarak rivayet edilen "Kur'ân seni kötülüklerden menettiği sürece onu oku. O, seni kötülüklerden menetmiyorsa sen onu okumamışsın, demektir" rivayetiyle Ebü'l-Hasen'den nakledilen "İnsanların Kur'ân'a en yakın olanı okumuyorsa da ona ittiba edendir"⁷⁸ şeklindeki sözü oldukça manidardır. Ebû şamenin konuyla alakalı zikre değer gördüğü diğer bir rivayet Hasan-ı Basrî'nin (110/728) görüşüdür. Hasan-ı Basrî, bazı kimselerin harflerini eksiltmediklerini ve fakat Kur'ân'ın onun ne ahlakında ne işinde tesiri olmadığını; dolayısıyla bunların Kur'ân'ı eksilttiklerini söyler. Ebû Şâme'nin Kur'ân'ı doğru bir şekilde okumanın mahiyetiyle ilgili aktardığı diğer bir rivâyet de şöyledir: "Birisi, Kur'ân'dan bir sûreyi bir nefeste

⁷⁵ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 261.

⁷⁶ Merfû: Hz. Peygamber'e nisbet edilen söz veya haber manasında kullanılan hadis terimidir. Abdullah Aydınli "Merfû" Mad. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIX, 180, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

⁷⁷ Mevkûf: Sahâbenin sözü veya fiili manasında kullanılan hadis terimidir. Abdullah Aydınli "Mevkûf" Mad. *DİA*, XXIX, 437, TDV Yay., 2004.

⁷⁸ Abdurrahman b. İsmâil Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'allâku bi'l-Kur'âni'l-'Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç, (Beyrut: 1395/1975), 193-194; Ayrıca bkz. Ahmet Gökdemir, "el-Mürşidü'l-vecîz ve en-Neşr Bağlamında Ebû Şâme ile İbnü'l-Cezerî'nin Kur'ân Tilâvetine Bakışı", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1 (2019): 108.

okuduğunu söyler. Vallahi o kimse kârî, hâkim, takva ehli ve âlim değildir. Ne zaman böyle kârîler çıkarsa Allah böyle tipleri insanlar arasında çoğaltır.⁷⁹

Ebû Şâme'nin konuyla alakalı Abdullah İbn Mes'ûd'dan aldığı diğer bir rivâyet şöyledir: Hâmil-i Kur'ân; insanlar uyuduğunda gece ibadetiyle, oruçlu iken gündüzüyle, insanlar işleri karıştırdığında verâsıyla, sevindiğinde hüznüyle, kibirlendiğinde tevazusuyla, konuştuklarında susmasıyla bilinmelidir."⁸⁰ Görüldüğü üzere o, problem tespitinde anlamın ihmal edilip lafız merkezli kıraât ve Kur'ân okunması sorununa işaret etmiştir.

Ebû Şâme'nin Kur'ân'ın okunuş keyfiyetiyle alakalı yararlandığı kişilerden biri de Gazzâlî'dir (ö. 505/1111). Gazzâlî'ye göre çok insan Kur'ân'ı anlamaktan menedilmiş, onun sırlarına karşı kör olmuşlardır. Bunun sebebi kârîlerden sorumlu bir şeytanın sürekli onları mahreç ve harflerle uğraştırmasıdır. Böyleleri Kur'ân'ın manalarına dair perdelerini aralayamazlar. Hâlbuki Kur'ân'ın hakiki okunmasında lisan, kalp ve akıl beraber olmalıdır. Bu durumda lisan harfleri düzeltip tertîle okuyacak, akıl manayı çıkaracak, kalp de bundan ders alıp etkilenecektir. Ancak tecvidi doğru yaptıklarını zannedenler lüzumsuzca aşırıya giderler ve doğru yapayım derken çoğu kez bozarlar. Bu işin doğrusu harfin hakkını vermek ve med-hemz-imâle hususlarına dikkat etmektir. Bilmek gerekir ki bu konuda zorlama ve tekellüf olmazsa doğruya ulaşılır. Oysa kurrâların yaptığı iş zorlamaktır, harflerin hareketlerinde aşırıya gitmektir.⁸¹ Bu manada fem-i muhsin, elfâzını hâmil, manasını âlim, ahkâmını âmil, ahlâkıyla kâmil örnek bir portredir. Dolayısıyla fem-i muhsin kavramının anlaşılması ve işlevsel bir hâle gelmesi için kıraât, tertîl, tilâvet ve tecvîd kavramları tüm boyutlarıyla bilinmelidir.

İbn Mücâhid, kıraatte yol ve mesafe alanları, mübtedî, hâfız ve imâm diye tasnif etmiştir.⁸² Kıraât sahasının otoriter şahsiyetlerinden Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) ise "Teori ve nazarî bilginin, her zaman müşâfehe ve fem üzerinde sağlam bir

⁷⁹ Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, I, 205.

⁸⁰ A.g.e., I, 204.

⁸¹ Gazzâlî, *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*, I, 284.

⁸² İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'ati fi'l-kirâât*, 45.

denetim mekanizması görevini yürüttüğünü söylemektedir.”⁸³ Bu manada son döneme tecvîd konusunda kaynaklık eden Muhammed Mekkî (ö. 1325/1907) de fem-i muhsin konusu üzerinde duranlardandır.⁸⁴

1.2. Kur’ân-ı Kerîm-Fem-i Muhsin İlişkisinin Dil-Akıl-Kalp Düzeyi

Kur’ân-ı Kerîm ile kurulan ilk ilişki düzeyi, dil ile kurulanıdır. Şöyle ki harflerini öğrenmek ve okumaya çalışmak, dil ile iletişimin sonucunda gerçekleştirilen aşamalardır. Buna göre Kur’ân öğreniminde ilk iletişim dille yapılır. Sonrasında bunun yerini ezberleme faaliyeti almakta; herkes kendi düzeyinde, hıfz/ezberlemeler gerçekleştirerek, okuma işini kendi perspektifinde nihayete erdirmektedir. Bu bağlamda lafız ve hıfz odaklı okuma işi, okumanın nihâî safhası şeklinde algılandığından, eğitim buna göre şekillenmektedir. Oysa Kur’ân ile akıl ve kalp düzeyinde irtibat kurulmadan yol almak, hedefe ulaşmak ve rızaya nail olmak mümkün değildir.

Mevlânâ Hazretleri (ö. 672/1273), konuyla alakalı, “Anlamadan Kur’ân okumak aç bir kimsenin ağzına aldığı lokmaları çiğneyip yutmadan çıkarmasına benzer ki bu şekilde kişinin açlığı hiç bitmeyecektir” demektedir. O, anlayarak okumayı ise açlığı bitiren, yenilen, yutulan ve hazmedilen gıdalara benzetir. Dikkat edilecek olursa yutmadan çiğneme ağız içinde dolaştırmadır. Harfleri anlamsız şekilde okumak ise harfin dil düzeyinden ileri geçemediğinin göstergesidir.⁸⁵ Oysa âyetlerin okunmasındaki amaçla ilgili olarak Kamer sûresinde şöyle denilmektedir: “*And olsun*

⁸³ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *er-Ri‘âye li tecvîdi’l-kıraeti ve tahkiki lâfzi’t-tilâveh*, thk. Ahmed Hasan Ferhat, (Ürdün: Dâr-u ‘Âmmâr, 1996), 89; Ayrıca bkz. el-Mer‘aşî, *Cühdü’l-mukıl*, 11. Kur’ân eğitiminde fem-i muhsinin önemiyle ilgili bkz. Mustafa Kılıç, “İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur’ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 77-80.

⁸⁴ Muhammed Mekkî Nasr, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd fi ‘ilmi’t-tecvîd*, thk. Muhammed Ali ed-Debbağ, (Mısır: Matbaatü el-Bâb el-Halebî, 1349/1970), 12.

⁸⁵ Mevlânâ Celâlüddîn er-Rûmî, *Fîhi mâ fih*, çev. Ahmet Avni Konuk, (İstanbul: İz Yayınları, 1993), 78.

biz, bu Kur'ân'ı iyice anlaşılıp öğüt alınabilmesi için kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?''⁸⁶

Kur'ân-ı Kerîm'deki tefekkür, tezekkür ve teakkul kelimelerinin çokluğu; okuma işinin lafza sığdırılıp bitirilemeyecek derinlikte ve genişlikte olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu demektir ki dille beraber aklın ve kalbin görevlerini gerçekleştireceği bir okuma formatına geçmekle, hedeflenen okuma gerçekleştirilecektir. Âyette geçtiği üzere Kur'ân, tefekkür noktasında aktif olarak aklı işletir. Akıl kelimesi Kur'ân'da fiil formatıyla yaklaşık elli kere kullanılmıştır. Tefekkür de aklın bizâtihi kendi eylemi olduğu için, kelime fiil formatında gelmiştir. Bu çerçevede denilebilir ki Kur'ân-ı Kerîm, dil, akıl ve kalp beraber kullanılarak tefekkürü gerçekleştirilen bir kitaptır. Bunun içindir ki İmâm Gazzâlî, "Kur'ân'ın sadece harfler baz alınarak okunması yüzeysel bir okumadır. Akıl okunanları tefsir etmelidir. Kalp ise öğüt almalıdır" demektedir.⁸⁷

⁸⁶ el-Kamer 54/17.

⁸⁷ Gazzâlî, *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*, I, 287.

İKİNCİ BÖLÜM

FEM-İ MUHSİNİN MESLEKÎ KİFAYETİ

2.1. Teknik Boyut (Teorik ve Pratik Çerçeve)

2.1.1. Tecvid Bilgisi

Fem-i muhsin ile Kur'ân-ı Kerîm ilişkisinin kavramsal çerçevede ele alındığı birinci bölümde girizgâh yapılan tecvid konusuna bu bölümde pratikte uygulanabilir yönü ile devam edilecektir.

Bir şeyi güzel yapmak anlamına gelen sözlük anlamının yanı sıra birçok tecvid tanımı yapılmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin tanımı ise şu şekildedir. "Harflerin hakkını vermek, mertebelerini tertip etmek ve harfî mahrecine döndürmek; ayrıca harflere sıfat-ı lâzime ve sıfat-ı ârızalarını vermektir."⁸⁸

Tanımlar dikkatle ele alındığında ilgi çeken nokta, tecvidde harf vurgusunun yapılmasıdır. Kıraât ile tecvid arasındaki benzerlik ve ayrışma da burada yaşanmaktadır. Zira gaye ve amaç noktasında ikisi de Kur'ân merkezli kavramlar olmakla beraber; tecvid harflerle alakalı bir keyfiyet olup harflerin özelliklerini mahreç ve sıfat bağlamında ele alır. Kıraât ise kelimeler üzerinde icra olunan bir durumdur. İki kavramın tanımları dikkatle ele alındığında bu durum hemen fark edilecektir. Zira kıraat, harfleri toplayarak bir kelime kümesi meydana getirmektir. Dolayısıyla harflerin kıraatı olmaz. Harflerin tecvidi, ta'lim ve tashîhi olur. Bunun içindir ki Kur'ân kelimeleri ile ilgili ilm-i kıraat, Kur'ân harflerine dair de tashîh-i hurûf eğitimi verilmektedir.

2.1.1.1. Meslekî Kifayet Noktasında Başvurulacak Tecvid Kaynakları

İlk başlarda daha ziyade dilcilerin iştiğal alanında kaleme alınan tecvid müktesebatı hicrî IV. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde alana dair müstakil eserlerin yazılmasıyla mecrasını bulmuştur. V. asırda ise klasik tecvid kaynaklarının kökleştiğini söylemek mümkündür.⁸⁹

Alana ait kazandırılan bu eserler, ezberlenmesi ve akılda kalıcılığı yüksek olması açısından manzum şekilde yazıldığı gibi mensûr şekilde de yazılmıştır.

⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 212; İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 6.

⁸⁹ Hamed, Gânim Kaddûrî, el-Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime el-Cezeriyye*, 1 bs. (Cidde: Merkezü ed-Dirâsât el-Kur'âniyye bi Ma'hedi el-İmâm eş-Şâtîbî, 2008), 17-24.

2.1.1.1.1. Tecvid İlminin Önemli Manzum Eserleri:

1. Ebû Müzâhim Mûsâ b. Ubeydillah el-Hâkânî, *el-Kasîdetü'l-Hâkâniyye*: Tecvide dair yazılmış ilk manzum eserdir.
2. Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdissamed el-Hemedânî es-Sehâvî, *Umdetü'l-müfîd ve 'uddetü'l-mecîd fî ma'rifeti't-tecvîd (Kaside-i nûniyye)*.
3. Ebü'l-Hayr-Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî, *el-Mukaddime fî mâ yecibü 'alâ kârii'l-Kur'ân'i en-ya'lemeh*: Kısaca *Mukaddime* olarak bilinen nazma bugüne kadar birçok şerh yapılmıştır.
4. Süleyman b. Hüseyin b. Muhammed el-Cemzûrî, *Tuhfetü'l-efâl ve'l-gılmân fî tecvîdi'l-Kur'ân*: Bu eser, tecvid öğretiminde yaygın olarak kullanılmaktadır.
5. Osman Süleyman Murad (ö. 1382/1963), *es-Selsebil eş-şâfi fî 'ilmi't-tecvîd*.
6. İbrâhim b. Ali Şehâze es-Semenûdî, *Leâli'l-beyân fî tecvîdi'l-Kur'ân*.

2.1.1.1.2. Tecvid İlminin Önemli Mensûr Eserleri:

1. Ebü'l-Hasen Ali b. Cafer es-Sîdî (ö.410 /1019), *Kitâbü't-tenbîh 'ale'l-lahni'l-celiyyi ve'l-lahni'l-hafîyy*.
2. Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib (ö.437 /1046), *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kıraeti ve tahkiki lâfzî't-tilâveh*.
3. Ebû Amr Osman b. Sa'îd ed-Dânî, *Kitâbü't-tahdîd fî'l-itkân ve't-tesdîd fî san'ati et-tecvîd*.
4. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 461/1068), *el-Mûdih fî't-tecvîd*.
5. Abdülazîz es-Sümmâti el-İşbilî b. et-Tahhân, *el-İnbâ fî usûli'l-edâ*.
6. Ebü'l-'Alâ, el-Attâr el-Hasen b. Ahmed el-Hasen el-Hemezânî (ö.569/1173), *et-Temhîd fî ma'rifeti't-tecvîd*.
7. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*.
8. Zekiyyüddîn Mansûr b. İsâ b. Gâzî (ö. 1092/1682), *Tuhfetü't-talibîn fî tecvîdi Kitâbi Rabbi'l-Âlemîn*.
9. Muhammed b. el-Kâsim b. İsmail el-Bakarî (ö. 1111/1699), *Gunyetü't-tâlibîn ve münyetü'r-râgibîn*.

10. Veliyyullah Seyyidi Ali en-Nûrî es-Safâkusî (ö. 1118/1706), *Tenbîhü'l-ğâfilîn ve irşâdü'l-câhilîn 'ammâ yaka'u lehüm mine'l-hatai hâle tilâvetihim li Kitâbillâhi el-Mübîn*.
11. Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'âşî, *Cühdü'l-mukall*.
12. Muhammed Mekkî Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fi 'ilmi't-tecvîd*.
13. Abdülfettâh es-Seyyid 'Acemî el-Mersafî (ö.1409/1989), *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*.
14. Gânim Kaddûrî el-Hamed, *el-Müeyesser fi 'ilmi't-tecvîd*.⁹⁰

2.1.1.1. Harf

Sözlükte bir şeyin tarafı, kenarı, keskin ucu gibi anlamlara gelmektedir.⁹¹ Tecvid dilinde kullanılan anlamı ise bir kelimenin bütünü, tamamını ifade etmeyen bölümü, ucu ya da kenarıdır.⁹² Tecvidin tanımlarından hareketle kastedilen de kelimenin en küçük birimi olan harfin yapısını en mükemmel kıvamda icra etmektir. Zira tecvid, harfin mahreçlerinin tespiti ve fem-i muhsin eşliğinde ta'limidir. Ayrıca sıfatların temrin ve uygulamada eksiksiz yerine getirilmesidir. Çünkü tecvid, tanımlardan da öğrenildiği üzere sadece mahreç olmayıp aynı zamanda sıfat-ı lâzımeler ile ârızalardır. Yine bunları denge ile abartı ve mübalağa olmadan kelimelere dizmektir.

Tecvidin gayesi, Kur'ân'ın kendine has üslupla okunduğu hali muhafaza ve ilâhî rızaya mazhariyettir. Bu manada İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* beyitleri, tecvid erbabının tespiti olmalı ve herkesçe ezbere bilinmelidir. O, konuyla ilgili şöyle demiştir: "Tevvîdi öğrenmek, ona riayet etmek, kat'î bir farzdır. Kim Kur'ân'ı tecvidsiz okursa günahkârdır. Çünkü onu, Allah tecvidle indirdi ve bize kadar da Kur'ân böyle geldi. Tecvid, tilâvetin süsü; edâ ve kıraatin de zînetidir."⁹³

⁹⁰ Akdemir, *Tecvîd-i mâhir*, 263-270.

⁹¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 228.

⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IX, 41.

⁹³ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 5-6; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 171.

Harf, kelime bütününde bir parça olduğundan, harfin eğitimi çok yönlü ele alınmalıdır. Aşağıda konuyla ilgili birtakım bilgilere yer verilecektir.

2.1.1.2. Sıfât-ı Lâzıme

Kur'ân-ı Kerîm'i tecvidle okuyabilmek ve bu konuda mahir bir üstad olabilmek için şu dört aşamanın sırasıyla yerine getirilmesi gerekmektedir.

1. Harflerin mahreçlerini eksiksiz bir şekilde öğrenmek ve pratikte bunları uygulayabilmek,
2. Harflerin sıfatlarını öğrenmek ve bunları tatbik edebilmek,
3. Dilin yatkın hale gelebilmesi için çokca talim ve tekrar yapmak,
4. Harflerin kelime ve cümle oluşumlarındaki tecvid keyfiyetlerini bilmek.⁹⁴

Sıfatlar, harfin karakterini oluşturan ve harften ayrılmayıp, her hâlükârda harfle beraber olan özelliktir. Bunların sayısı cumhur görüşüne göre 17 olarak zikredilmiştir. Ayrıca sıfatlar, ârızî ve lâzımî olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir. Bunlardan sıfât-ı lâzımeler, zıddı olan ve olmayan sıfatlar olarak iki kısımda değerlendirilmiştir.

Zıddı Olan Sıfatlar

Cehr-Hems

Cehr: Harfin mahreciyle temasının kuvvetli olması sebebiyle, nefesin akmaması ve harfin sesinin ön plana çıkmasıdır.

Hems: Harfin mahrecine zayıf bir şekilde temas etmesi sebebiyle nefesin devam etmeye imkân bulmasıdır. Hems harfleri, kuvvetlilik ve zayıflık açısından farklılık göstermektedir. Bunlardan (ص) ve (خ), hems harflerinin en kuvvetlisi; (ه) ise en zayıfıdır. Bu yüzden söz konusu bu harf, kıraat ile iştilal edenlerin çok iyi bildiği sıla ile desteklenmektedir. Hâ-i kinâyenin sıla edilme sebebi de budur.⁹⁵

⁹⁴ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 13.

⁹⁵ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 45; İbnYâlûşe, Muhammed b. Ali b. Yûsuf, *el-Fevâidü'l-müfhime fî Şerhi Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. Fergalî Seyyid Arbâvî, (Mısır: Mektebetü Evlâdi'sh-Şeyh li't-Türâs, 2008), 107.

Şiddet-Rihvet-Beyniyye

Şiddet: Harfin mahreçle taayyün ettiği noktada, mahreçle olan kuvvetli temas sebebiyle sesin kesilmesi ve hapsolmesidir.⁹⁶

Rihvet: Harfin mahreçle iletişiminin zayıf olması sebebiyle sesin akmaya imkân bulmasıdır.⁹⁷

Beyniyye: Şiddet ve rihvet arasındaki okuma özelliğinin adıdır.⁹⁸

İsti'lâ-İstifâle

İsti'lâ: Mahrece temas edildiği vakit, dil kökünün kalkıp, ağız tavanıyla buluşması sebebiyle boğazdan gelen sesin kalınlaşmasıdır. İsti'lâ oluşumunda dilin kök bölgesinin kalkması esas olup dilin geri kalan kısmının yukarı kalkmasının bu keyfiyette rolü yoktur.⁹⁹

İstifâle: Dilin ağız tavanına yükselmemesi sebebiyle, harfin ince okunmasıdır.¹⁰⁰

İtbâk-İnfîât

İtbâk: Harfin okunması esnasında dilin bir bölgesinin üste yapışmasıdır. Bu durum, harflerin en kalın şekilde okunmasını meydana getirmektedir.¹⁰¹

İnfîât: Harfin telaffuzu sırasında dilin üst damağa yapışmaması sebebiyle açık olması durumudur.¹⁰²

İzlâk-Ismât

İzlâk: Harfin, mahrecinin ön ağız bölgesine yakın olması sebebiyle, kolay ve rahatlıkla okunmasıdır.¹⁰³

⁹⁶ Muhammed Mahmud Halil el-Husârî, *Ahkâmü Kıvrâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Muhammed Talha Bilal Minyar, (Beyrut: Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2011), 84.

⁹⁷ İbnu'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 173.

⁹⁸ Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukil*, 285.

⁹⁹ Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukil*, 151; Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 49.

¹⁰⁰ Muhammed Ahmed Ma'bed, *el-Mulahhasu'l-müfîd fi 'ilmi't-tecvîd*, (Kahire: Dâru's-Selâm, 2012), 77.

¹⁰¹ el-Husârî, *Ahkâmü kıvrâ'ti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 55.

¹⁰² Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukil*, 154.

Ismât: Menetmek anlamına gelen bu sıfat izlâkın zıddıdır.¹⁰⁴

Zıddı Olmayan Sıfatlar

Safîr: Sesin ıslık sesine benzer bir şekilde okunmasıdır.¹⁰⁵

Kalkale: Sakin durumda mahreçte meydana gelen kuvvetli titreşme sesidir.¹⁰⁶
Kalkale, uygulanış biçimi bakımından tam bir maharet ve ustalık isteyen bir sıfattır.
Bu manada merâtübü'l-kalkale iyi bilinmeli ve uygulama ona göre yapılmalıdır.

Kalkalenin Mertebeleri

1. Kalkale harfi harekeli ise kalkale sıfat olarak vardır, ancak uygulama olarak yoktur. Şöyle ki gunne sıfatı olan harfler şeddesizken, harekeli olduklarında nasıl gunnesiz okunuyorsa, kalkale sıfatı bulunan harfler de harekeli olduklarında kalkale uygulaması yapılmaksızın okunurlar.¹⁰⁷

2. Kalkale harfi, kelime ortasında sakin ya da başka kelimeye vasledilen kelimenin son harfi olarak, sakin olarak gelirse; kalkale suğra olur. Yani çok hafif biçimde icra olunur.

3. Kalkale harfi, üzerinde vakf yapılan kelimedede şeddesiz ve sakin olarak bulunursa; kalkale-i vustâ olur. Kalkalenin bu şekildeki hali, kalkale-i suğrâdan daha kuvvetlice icra olunur.

4. Kalkale harfi, üzerinde vakf yapılan kelimedede şeddeli olarak bulunursa; kalkale-i kübrâ olur. En kuvvetlice uygulanacak olan kalkale budur. Bu durumda icra edilen kalkale hassas bir fonetik ses uygulaması istemektedir.¹⁰⁸

Lîn: Harfin rahatlıkla ve kolayca telaffuz edilmesidir.¹⁰⁹

İnhirâf: Harfin, mahrecinden çıktıktan sonra, başka bir mahrece yönelmesidir.¹¹⁰

¹⁰³ İbn Yâlûşe, *el-Fevaidü'l-müfhime*, 114.

¹⁰⁴ el-Husârî, *Ahıkâmü kırâ'ati'l-Şur'âni'l-Kerîm*, 96.

¹⁰⁵ el-İsfahâni, *el-Müfredât*, 487.

¹⁰⁶ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 53.

¹⁰⁷ *A.g.e.*, 55.

¹⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 4.

¹⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 176.

Tekrîr: Harfin okunması esnasında, dil ucunun titremesidir.¹¹¹

Tefeşî: Ağız içerisinde meydana gelen hışıltılı bir sestir.¹¹²

İstitâle: Dil yanının bütününün üst azı dişlere, vapurun iskeleye yaklaşması şeklinde yanaşmasıdır.¹¹³

Gunne: Mîm ve nûn harfleriyle tenvine, genizden geçişi sırasında, dâhil olan sestir.¹¹⁴

Gunnenin Mertebeleri:

1. (م) ve (ن) harflerinin şeddeli olduklarında, gunnelerinin en belirgin ve en kuvvetli çıktığı mertebedir.

2. Cezimli nûn harfi ve tenvinin (و) ve (و) harflerine idgam edildiği basamaktır.

3. İhfâ edilen cezimli م, ن ve tenvinin bulunduğu aşamadır.

4. İzhâr edilen cezimli م, ن ve tenvinin olduğu mertebedir.

5. م, ن ve tenvinin üç harekeyle olan halleridir. En zayıf ve en belirsiz gunne bu basamaktadır.¹¹⁵

Her ne kadar gunne, yukarıdaki üç aşamada klasik kaynaklarda iki hareke ölçüsü ile gösterilse de aşırıya kaçmayan, fem-i muhsinden müşafehe ile ahzedilen ölçü esas alınmalıdır.¹¹⁶

¹¹⁰ A.g.e., 178.

¹¹¹ Ahmed b. Muhammed el-Mağnisî, *Terceme-i İbnü'l-Cezerî li Mağnisî*, (İstanbul: İbrâhim Efendi Matbaası, 1280), 123.

¹¹² Eskicizâde, Seyyid Ali b. Hüseyin, *Terceme-i Dürr-i Yetîm (Tevvîd Risaleleri)*, (İstanbul: Âsitâne), 9; Velîyüddîn Muhammed b. Abdillâh et-Tebrizî, *Tevvîd-i Edâiyye*, (İstanbul: Âsitâne), 42.

¹¹³ Mekki b. Ebî Talib, *er-Ri'âye*, 134.

¹¹⁴ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 59.

¹¹⁵ Abd, Feryâl Zekerîyyâ, *el-Mizân fî ahkâmi tevvîdi'l-Kur'ân*, (İskenderiyye: Dâru'l-Îmân, 2005), 88.

¹¹⁶ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 59.

Sıfatların bir diğer tasnifi kuvvetlilik derecesine göredir. Buna göre kuvvetli sıfatlar; cehr, şiddet, isti'lâ, itbâk, safir, kalkale, tekrîr, inhirâf, tefeşşî, istitâle ve gunnedir. Zayıf sıfatlar ise hems, rihvet, istifâle, infitâh, lîn ve hafâdır. Bir de orta kuvvette sıfatlar vardır ki bunlar ısmât, izlâk ve beyniyyedir.¹¹⁷

2.1.1.3. Sıfât-ı Ârıza

Harfin aslında bulunmayıp bir sebebe bağlı olarak bulunan ve o sebep kalkınca da ortadan kalkan sıfatlardır.¹¹⁸

Tefhîm-Terkîk

Tefhîm: İlgili harfin telaffuzunun kalın okunması anlamına gelmektedir.¹¹⁹ Bu terim, birbirlerinin yerine kullanılan değişik ıstılahlar olmakla birlikte, isti'lâ harfi ve râ'nın kalın okunmasında yaygın kullanılan ıstılahtır. Lâm harfinin kalın okunması ise genel olarak tağlîz ıstılahı ile kullanılır. Tefhîm sıfatında dikkat edilmesi gereken husus, mertebelerinin olduğunu bilmektir. Dikkat edilirse burada bahsi geçen bütün konularda, bilinen meselelerin bilinmeyen taraflarına yoğunlaşmıştır.

Tefhimin Mertebeleri

1. Mertebe Tefhim: En kalın mertebedir. Tefhîm harfinin fethalı olup yanında elif harfi bulunduğu mertebesidir.
2. Mertebe Tefhim: Sadece fethalı olduğu mertebedir.
3. Mertebe Tefhim: Zammeli mertebedir.
4. Mertebe Tefhim: Kendisinin sakin olduğu mertebedir.
5. Mertebe Tefhim: Esreli mertebedir.¹²⁰

Terkîk: İlgili harfin ince okunmasıdır.¹²¹

Râ harfi ile ilgili hükümlerin hepsi bu bağlamda değerlendirilmiştir.

¹¹⁷ A.g.e., 62-64.

¹¹⁸ Mağnîsî, *Terceme-i Cezerî li Mağnîsî*, 110; Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 45.

¹¹⁹ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, 223.

¹²⁰ Akdemir, *Tecvîd-i mâhir*, 74.

¹²¹ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 96.

İzhâr-İdgam-İklâb-İhfâ

Cezimli nûn ve tenvinin hükümleri bağlamında oluşan sıfatlardır.

İzhâr: Nûn harfinin mahreçte taayyün eden sesini ön plana çıkarmaktır.¹²²

İdgam: Bir harfi diğer bir harfin içine girdirmektir. Eğer idgamda söz konusu harfler aynı harf olurlarsa misleyn gerçekleşir. İdgam yapılacak harflerin mahreçlerinin birbirine yakın olmasıyla mütekâribeyn söz konusu olur. Mahreçler aynı olmakla beraber, sıfatlar başka olursa bu durumda da mütecâniseyn oluşur.

Ayrıca idgam tasnifinde idgâm-ı kebîr ve idgâm-ı sağır şekliyle iki tür idgam bulunmaktadır. Eimmenin yaptığı idgam, sağırdır. Ebû Amr ve Şeyh Ya'kûb'un yaptığı idgam ise kebîrdir.¹²³

İklâb: Nûn-u sâkin ya da tenvini, mîm harfine dönüştürerek ihfâ ile okumaktır.¹²⁴

İhfâ: Nûn harfinin asıl sesini gizleyip, sıfatını açığa çıkarmaktır. İhfâ-i şefevî ise mîm harfinde gerçekleştirilen ihfâdır. Bununla beraber iki ihfâ çeşidi arasında farklılık bulunmaktadır. Şöyleki nûnda gerçekleşen ihfâda kastedilen, dil ucunun mahreçten çekilerek zatının tamamen gizlenmesidir. Mîmde yapılan ihfâda ise harfin zatını tamamen gizlemeye gerek yoktur. Çünkü mîm harfinin zâtı, iki dudak kapalıyken de gösterilebilmektedir. Bu sebeple dudaklar birbirlerine sert bir şekilde kapanmamalıdır. Zira uygulama hafif bir şekilde gunne süresince dudakların tutulmasından ibarettir.¹²⁵

Med-Kasr-Hareke-Sükûn

Med, çekme ve uzatmayı ifade ederken; kasr ise uzatmamaktır. Kıraat literatürü içinde aslî meddin karşılığı kasrdır. Fer-i medde karşılık gelen yerde ise kasr, bir elif uzatma demektir.¹²⁶ Mezkûr kavramlardan hareke; sükûnün zıddı olup fetha, kesre ve zamme olmak üzere üç kısımdır. Sükûn ise cezm ifadesidir.¹²⁷

¹²² Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, 294.

¹²³ Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukil*, 59.

¹²⁴ A.g.e., 75.

¹²⁵ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 127; Atiyye, Kâbil Nasr, *Gâyetü'l-mürîd fi 'ilmi't-tecvîd*, 4. bs. (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1994), 74-75.

¹²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 313; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 174.

2.1.1.4. Mahreç

İlk önceleri sarf ve nahivde kullanılan bu kavram, aynı anlama yakın mastar kelimesiyle zaman içinde bir yer değişikliğine uğramıştır. Tecvid alanında kullanılmaya başladığında ise harfin sesinin çıkmasına dayanak olan, harfin taayyün ettiği bölge anlamına kavuşmuştur.¹²⁸ Tüm bunlardan yola çıkılarak tecvidin harfler üzerinde bir sistematik olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre tecvide, meslekî kifayet ve donanım noktasında harfin telaffuzunu sağlayacak, sıfat ve mahreç bilgilerinin teorisi ve pratiğidir, denilebilir.

Harflerin taayyün ettiği mahreç sayısı, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sinde ifade ettiği gibi, 17'dir.¹²⁹ Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) de bu görüştedir.¹³⁰ Mahreç bölgelerinin sayısına gelince, her ne kadar bunun için; boğaz, dil, dudaklar şeklinde üçlü bir sistemden bahsediliyorsa da içinde Şâtübî (ö. 590/1194), Mekkî b. Ebî Talib ve İbnü'l-Cezerî'nin de bulunduğu cumhûra göre mahreç bölgeleri beş tanedir.¹³¹

Harflerin Mahreç Bölgeleri

1. Ağız ve Boğaz Boşluğu (Cevf)

Harfi medlerin çıkış bölgesidir. Dudaklara kadar uzanan ağız ile göğse bitişik boğaz boşluğunun adıdır.¹³²

2. Boğaz (Halk)

a) Boğazın en altından yani göğse bitişik yerinden (◌) ve (◌) harfleri çıkar.

¹²⁷ Sıfatlarla alakalı geniş bilgi için Bkz. Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, 197-226; Akdemir, *Tecvid-i mâhir*, 51-76; Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 68-81, Kara, *Kur'an Okuma Kâideleri*, 34-54; Mehmet Ali Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 62-71.

¹²⁸ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, 190.

¹²⁹ İbnü'l Cezerî, *en-Neşr*, I, 198.

¹³⁰ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, 191.

¹³¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 198; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 60-61; İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 2.

¹³² Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, 21.

Bu iki harften hangisinin mahrecinin önde olduğu hususu ihtilaflıdır. Mekkî b. Ebî Tâlib'e göre hemze evveldir.¹³³ Hemzede; cehr, şiddet, istifâle, infitâh ve ısmât sıfatları vardır. Hâ harfinde ise hems, rihvet, istifâle, infitâh ve ısmât sıfatları vardır. Bunların yanı sıra iki harfte ârizî sıfatlardan izhâr bulunmaktadır ve bu iki harf, en üst izhâr mertebesindedir.¹³⁴

b) Boğazın ortasından (ح) ve (ع) harfleri çıkar. Bunlardan hâ harfi; hems, rihvet, istifâle, infitâh ve ısmât sıfatlarına sahiptir. 'Ayn ise cehr, beyniyye, istifâle, infitâh ve ısmât sıfatlarını haizdir. Ayrıca ârizî sıfatlardan izhâr sıfatına haiz bu iki harf, orta derecede izhâr mertebesindedir.¹³⁵ İki harfte öncelik sırası ihtilaflıdır. Sîbeveyh'e (ö. 180/796) göre 'ayn harfinin, Mekkî'ye göre ise hâ harfinin mahreci önce gelir.¹³⁶

c) Boğazın ağza yakın üst tarafından (خ) ve (ع) harfleri çıkar. Bunlardan hâ harfinde; hems, rihvet, isti'lâ, infitâh ve ısmât sıfatları vardır. Ğayn harfinde ise cehr, rihvet, isti'lâ, infitâh ve ısmât sıfatları mevcuttur. Sîbeveyh ve İbnü'l-Cezerî'ye göre bu harflerden ğayn harfi, eş-Şâtıbî ve Mekkî'ye göre ise hâ harfi öncedir.

Ârizî sıfatlardan izhâr sıfatı barındıran bu iki harf, en düşük izhâr mertebesi harfleridir. Kıraat imamlarından Ebû Ca'fer bu iki harfi bundan sebep ihfâ ile okumuştur.¹³⁷

Fem-i muhsin'e düşen rol burada başlamaktadır. Şöyle ki tecvid, teori ve pratik yönü olan bir ilimdir. Bunun uygulamacısı da fem-i muhsindir. Zira Kur'an dili Arapça, sadece anlam derinliği olan bir dil değil; aynı zamanda harf ve lafız yönünden de çok geniş bir dildir. Ayrıca harf, kümeleri birbirine benzeyen, hassas uğraşlar ve dokunuşlarla birbirinden ayrılan bir yapıya sahiptir. Bu da anlam kadar ses fonetiğinin de çok etkileyici olduğunu göstermektedir. Şuna da değinmek gerekir ki Latin alfabesinde neredeyse birbirine benzeyen bir harf bulunmazken Arap alfabesinde sadece boğaz bölümü ele alındığında bu bölümde birbirine çok benzeyen

¹³³ A.g.e., 52.

¹³⁴ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 118.

¹³⁵ A.g.e., 118.

¹³⁶ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, 193.

¹³⁷ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 118.

üç harf bulunmaktadır. Bu bağlamda fem-i muhsin bu farkındalığı tespit edip bunları temrin ve dikkatle öğretmelidir.¹³⁸

3. Dil (Lisân)

Dilin kök dibiyle beraber ön dişlere kadar olan kısmıdır. Harflerin ağırlıklı çıktığı bölüm bu bölgedir. Dilden çıkan harflerin mahreçlerine gelince bunlar sırasıyla şunlardır:

a) Dilin en gerisi ile karşısı olan üst damaktan (ق) harfi çıkar. Bu harfin; cehr, şiddet, isti'lâ, infitâh, ısmât ve kalkale sıfatları vardır. Ayrıca bu harf, ikinci en kuvvetli kalkale harfidir.¹³⁹

b) Ağız tarafına doğru biraz aşağıdan (ك) harfi çıkar. Bu harfin; hems, şiddet, istifâle, infitâh ve ısmât sıfatları vardır.¹⁴⁰

Ârızi sıfatlardan ihfa sıfatı bulunan bu iki harf, mahreçlerinin nûn harfine uzak olmaları sebebi ile ihfâ mertebesi bakımından en düşük seviyededir.¹⁴¹

c) Dilin ortasına gelindiğinde üst damakla beraber, sırasıyla (ج), (ش) ve (ئ) harfi çıkar. Bu harflerden cîm harfinde cehr, şiddet, istifâle, infitâh, ısmât ve kalkale sıfatları vardır. Yine şîn harfinde hems, rihvet, istifâle, infitâh, ısmât tefeşî; yâ harfinde de cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ısmât ve lîn sıfatları vardır.¹⁴²

d) Dilin sağ veya sol tarafının ya da her iki yanının üst azı dişlere temas etmesiyle (ض) harfi çıkar. Bu harf; cehr, rihvet, isti'lâ, ıtbâk, ısmât ve istitâle sıfatlarını haiz olup uygulandığı sağlam teori bilgisiyle beraber etkin pratik ister. Dâd harfi hakkında çok sayıda risâleler yazılmış ve çalışmalarda bulunulmuştur.¹⁴³

¹³⁸ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-Mukaddime'l-Cezeriyye*, (Kahire: 1302), 82.

¹³⁹ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 124.

¹⁴⁰ İbnü'l Cezerî, *Mukaddime*, 2.

¹⁴¹ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 125.

¹⁴² el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, 83.

¹⁴³ Konuyla ilgili Bkz. Ahmet Gökdemir, "Osmanlı'da Dâd Harfi Tartışmaları Bağlamında Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin Yeri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4 (2017): 247.

e) Dil ucu ile üst ön dişlerin etlerine yakın olan ön damak bölgesinden (ج) harfi çıkar. Bu harf; taayyün ettiği yer bakımından en geniş mahrece sahip olup cehr, beyniyye, istifâle, infitâh, izlâk ve inhirâf sıfatlarını haizdir.¹⁴⁴

f) Dil ucunun bir miktar arkası ile iki üst ön dişlerin üstündeki ön damaktan (ح) harfi çıkar. Bu harf, ön damak bölgesinde, ج harfine göre daha geride ve içte olup cehr, beyniyye, istifâle/isti'lâ, infitâh, izlâk, inhirâf ve tekrîr sıfatlarını haizdir.¹⁴⁵

g) Dil ucu ile iki üst ön diş etlerinden (ن) harfi çıkmaktadır. Nûn harfinde cehr, beyniyye, istifâle, infitâh ve izlâk sıfatları vardır.¹⁴⁶

h) Dilin ucu ile üst ön dişlerin diplerinden (ط), (د) ve (ت) harfleri çıkar. Bunlardan tâ harfi; cehr, şiddet, isti'lâ, itbâk, ısmât ve kalkale sıfatlarını haiz olup kalkale harflerinin en kuvvetlisi iken; dâl harfi de cehr, şiddet, istifâle, infitâh, ısmat ve kalkale sıfatlarına sahiptir. Bu harflerden tâ harfinde ise hems, şiddet, istifâle, infitâh ve ısmât sıfatları bulunmaktadır.¹⁴⁷

Ârızi sıfatlardan ihfâ sıfatı barındıran bu harfler, mahreçlerinin nûn harfine çok yakın olmaları sebebi ile en üst ihfâ mertebesinde bulunmaktadırlar. Dikkat edilecek olursa bu harf grubu birbirine ses yönünden çok yakın bir gruptur. Dolayısıyla fem-i muhsinin, bu harflerin mahreçlerinin yakınlığını sıfatlarıyla ayırıştırması gerekecektir.

İ) Dilin ucu ile alt ön dişlerin arkasından (ص), (س) ve (ج) harfleri çıkar. Bunlardan ج harfi mahreci sıkıştırılarak, diğer iki harf ise serbest bırakılarak okunur. Bu harflerden sâd harfinde hems, rihvet, isti'lâ, itbâk, ısmât ve safir sıfatları mevcutken; sîn harfinde hems, rihvet, istifâle, infitâh, ısmât ve safir sıfatları bulunmaktadır. Zây harfi ise cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ısmât ve safir sıfatlarını haizdir.¹⁴⁸

j) Dil ucu ve üst ön dişlerin uçlarından (ظ) (ذ) ve (ث) harfi çıkar. Bunlardan zâ harfinde cehr, rihvet, isti'lâ, itbâk ve ısmât sıfatları mevcut olup; zâl harfinde de cehr, rihvet, istifâle, infitâh ve ısmât sıfatları bulunmaktadır. Sâ harfi ise hems, rihvet,

¹⁴⁴ el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, 87.

¹⁴⁵ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 35.

¹⁴⁶ el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, 87.

¹⁴⁷ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 36.

¹⁴⁸ el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, 92.

istifâle, infitâh ve ısmât sıfatlarını haizdir. Dikkat edildiğinde bu harflerin mahreçleri birbirine yakın olup hepsi de peltek harfler grubundadır. Dolayısıyla fem-i muhsin kişinin bu harflerin ayrımı hususunda sıfatlarına odaklanması daha uygun olacaktır.¹⁴⁹

4. Dudaklar (Şefeteyn)

Üst ön dişlerin ucuyla alt dudakın içinden (ف) harfi çıkar. Bu harfin hems, rihvet, istifâle, infitâh ve izlâk sıfatları vardır. Bunlardan dudak içlerinin birbirine sert kapanmasıyla (ف), yumuşak kapanması ile (م); dudakların ileriye büzülmesiyle de (ج) harfi çıkar. Yine bu harflerden bâ harfinde cehr, şiddet, istifâle, infitâh, izlâk ve kalkale; mîm harfinde cehr, beyniyye, istifâle, infitâh ve izlâk; vâv harfinde de cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ısmât ve lîn sıfatları vardır.¹⁵⁰

5. Geniz Boşluğu (Hayşûm)

Burun deliklerinden küçük dil dibine doğru, burun ve boğaz boşluğudur. Buradan (م ve ح) harflerine ait gunne sesi çıkar. Bu harfler, ince harfler olduğu için bunların sıfatı olan gunne de incedir.¹⁵¹

2.1.1.5. Lahn

Lahn kavramı sözlükte, konuşurken ve okuma yaparken yanılmak, doğrudan ayrılmak ve yanlış tarafa yönelmek anlamlarına gelir. İstılahta ise tecvid gereksinimlerinin yerine getirilmemesi sebebiyle oluşan okuma hataları demektir. Bu konu tecvid kitaplarında “lahn-ı celî” ve “lahn-ı hafî” olmak üzere iki ayrı kısımda incelenmiştir. Bunlardan lahn-ı celî; mahreç ve sıfât-ı lâzîmelerde meydana gelen, bunun yanı sıra anlamı bozan açık ve büyük hatalardır.¹⁵²

¹⁴⁹ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 36.

¹⁵⁰ Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 135.

¹⁵¹ Mahreç ile ilgili geniş bilgi için Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 198-202; *Mukaddime*, 2-5; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 190-196; Aburrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, (Bursa: Emin Yay., 2007), 70-76; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, 59-61; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 59-68.

¹⁵² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 234; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 347-348; Abdülkayyûm Abdülğafûr es-Sindî, *Safahât fî 'ulûmi'l-kirâât*, 1. bs. (Mekke: Mektebetü'l-İmdâdiyye, 1994), 46; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 31.

Harfte gerçekleşen “lahn-1 celî”, harfın yapı taşı olan mahreç ve sıfât-1 lâzımelerin yanlış telaffuz edilmesi nedeniyle harfın değişikliğe uğramasıyla; harfi med olan yerde ise harfi meddin yok sayılarak okunmasıyla söz konusu olmaktadır. Ayrıca çekilmeyecek bir yeri çekerek harf ziyadesi şeklinde de oluşmaktadır. Harekede yapılan lahn-1 celî, asli harekeyi başka bir harekeye dönüştürmek veya sükûn haline getirmek şeklindeyken; sakin olan harfte lahn-1 celî ise ona hareke vererek okumaktır.

Biraz tecvid bilgisine sahip herkes tarafından fark edilebilen “lahn-1 celî” ittifakla haramdır ve namazı bozabileceğine dair hakkında fikir beyan edilmiştir. Lahn-1 hafî ise ârizî sıfatlarda meydana gelen ve anlam değişikliğine sebebiyet vermeyip okumanın kalitesini düşüren yanlışlardır. Buraya kadar anlatılanlar dikkatle incelendiğinde, bunların tecvid kurallarının ihlal edilmesinden kaynaklı problemler olduğu görülecektir.

Bilinmelidir ki Kur’ân-ı Kerîm’i doğru teleffuz edebilmenin öncül şartı onu, Arapça telaffuzda esas olan mahreç ve sıfat bağlamındaki fonetiği ile eksiksiz okumaktan geçmektedir. Genellikle dili Arapça olmayan İslâm toplumlarının harflerin mahreç ve sıfatları bağlamındaki eksiklikleri mahalli ağız ile okunmaktan kaynaklı olup bu hataların ortadan kalkması fem-i muhsin eşliğinde yapılacak tespit, ta’lim ve temrîn ile mümkündür.

2.1.1.6. Sıfat ve Mahreç Bağlamında Yapılan Yaygın Tecvid Hataları

Fem-i muhsin niteliğine sahip kişilerin sıfatlar ve mahreçler bağlamında dikkat etmesi gereken bazı hususlar vardır. Örneğin sıfatlar ve mahreçler bağlamında birtakım yaygın hatalar var ki fem-i muhsinin bunları hem yapmaması hem de öğretimde dikkate alması gerekir. Aşağıda bu hususlar maddeler halinde sıralanacaktır.

1. Peşpeşe gelen iki hemzeden ikincisini teshîl ile okuyup orijinal sesi ile okumamaktır. Şuna dikkat etmek gerekir ki Âsım kıraatinde Fussilet sûresi 44. âyet dışında peşpeşe gelen hemzeler teshîl ile okunmazlar.¹⁵³

¹⁵³ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 240.

2. Hemze sakin olarak bulunduğunda cehr sıfatından kaynaklı okunma esnasında nefesinin gösterilmemesi ve kalkaleye benzer bir patlama sesinin çıkarılmasıdır.¹⁵⁴
3. Mîm ve nûn harfi dışında dâl ve tâ gibi harflerde; şeddeli teleffuzlarına, gunne sesi ilâştirerek okumak hatalı bir sıfat uygulamasıdır.¹⁵⁵
4. Birbirine mahreç yakınlığı ve birlikteliği bulunup sıfatları başka olan harfleri; örneğin dâl harfini tâ, sâd'ı sîn, peltek sâ'yı da sîn gibi okumak hatasıdır. Bu türden hatalar, anlamı bozup namazı da ifsad eder.¹⁵⁶
5. Kalkale harflerinde şiddet sıfatından kaynaklı sesi tutup, kalkaleden kaynaklı titreşimi göstermemek şeklinde yapılan hatadır.¹⁵⁷
6. Beyniyye sıfatlarını bulunduran harflerin sesini akıtmamaktan kaynaklı hareke almaları hatadır.¹⁵⁸
7. Temsilî okuyuşlarda gerçekleştirilecek olan ses tonlamasının, nâfiye olan lâ ve mâ edatlarında yapıp mevsûle olanlarda yapılmaması dikkat edilmesi gereken bir gerekliliktir. Zira dikkat edilmediği durumlarda anlam farklılaşır.¹⁵⁹
8. Anlam ve manaya vukûfiyet eksikliğinden kaynaklı, yanlış yerlerde durmak da bir sıfat hatasıdır.¹⁶⁰
9. Kelime üzerinde vakfı gerçekleştirirken hareke üzerine durmak.¹⁶¹
10. Uzatarak vakfedilecek yerde sükûn üzerine vakf yapmak.¹⁶²

¹⁵⁴ Akdemir, *Tecvid-i Mâhir*, 304.

¹⁵⁵ İbnü'l Cezerî, *et-Temhîd*, 76-77.

¹⁵⁶ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 239.

¹⁵⁷ Akdemir, *Tecvid-i Mâhir*, 304.

¹⁵⁸ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *et-Taḥdîd fi'l-itḳân ve't-tecvîd*, thk. Ganim Guddûrî, (Bağdat: Mektebeti Dâri'l-Enbâr, 1988), 247.

¹⁵⁹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 472.

¹⁶⁰ A.g.e., 240.

¹⁶¹ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 263; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 262.

¹⁶² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 240.

11. Okuyuş şekillerinden olan hadr tarzı okumada ölçüyü kaçırmak ve okuyuşu hezreme denene alana taşımak.¹⁶³
12. Medd-i tabiî icra edilirken makam yapma kaygısı içinde olup ölçüyü kaçırmak.¹⁶⁴
13. Tenvin ve sâkin nûn, vâv ve yâ harflerine idgam edildiğinde idgamı gösterip gunneyi göstermemek.¹⁶⁵
14. İnce bir harf olan müstefil nûn harfinde uygulanan ihfâ sesinin kalın olması.¹⁶⁶
15. Harflerin telaffuzunda temrin ve pratik eksikliğinden kaynaklı mübalağalı ta'lim ve benzeri kulak tırmalayan bir sesin olması.
17. İsti'lâ ve itbâk sıfatı harflerini kesre hallerde net bir "ı" sesi ile okumak hatadır.¹⁶⁷
18. Özellikle belli başlı kalın harflerin okunması esnasında dudak harfiymiş gibi dudakların büzülmesi hatadır.
19. Kelime sonlarında yer alan beyniyye sıfatı harflerinin sesinin akmayıp hapsedilmesidir.¹⁶⁸
20. Dâd harfinin okunmasında istitâlenin ve rihvet sıfatının gösterilmemesidir.¹⁶⁹
21. Beyniyye sıfatı barındıran 'ayn harfini şiddet sıfatı vererek hemze gibi zorlama ve nefret uyandıran bir tonda okumak.

¹⁶³ ed-Dânî, *et-Tahtîd*, 73.

¹⁶⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 239.

¹⁶⁵ Akdemir, *Tecvid-i Mâhir*, 304.

¹⁶⁶ Abdurrahman Dursun, *Kıraat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 83.

¹⁶⁷ A.g.e., 40.

¹⁶⁸ Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 23.

¹⁶⁹ Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetü'l-hancî, 1988), 432.

22. Lâm ve nûn harflerinin kendisinden sonra gelen harekeli hemze ile nakilli bir yolla okunmasıdır.¹⁷⁰ Zira Âsım kıratında bir yerin dışında nakil uygulaması yoktur.¹⁷¹

2.2. Vakf ve İbtidâ

Vakf; menetmek, durmak, kelimeyi kendinden sonraki kelimedenden kesmek ve harekeden uzak kılmak anlamlarına gelmektedir.¹⁷² Anlamı verilen vakf sözlüğünün, kendisinden sonraki kelimedenden kesilmesi, üzerinde durup meseleyi değerlendirmek noktasında önemlidir. Terim olarak ise vakf, okumayı tekrar devam ettirmek için nefesle beraber sesi kesmek, duraklamak ve beklemektir.¹⁷³ Burada dikkat edilecek olan bir sonraki kelimeyle araya bir duraksamak ve nefes alarak okuyuşu devam ettirmek vardır.

Âyet-i kerîmelerin sonları düşünülecek olursa, konunun önemi ortaya çıkmaktadır. Nitekim “tezekkerûn”, “ta‘kılûn” ve “yetefekkerûn” şeklinde biten âyetlerin sonunda vakf yapıp ara vererek üzerinde düşünülmesi sağlanmaktadır. Dolayısıyla vakf doğru bir şekilde değerlendirildiğinde, lafızdaki anlam işaretleri ve göstergesi şeklinde dikkat çekmektedir. Esasında durduktan sonra soluklanmak, sese bir es vermek mânânın üzerine yoğunlaşma işinin ta kendisidir. Fâsıla diye âyet sonlarına isim verilmesi de bu anlamı güçlendirmek içindir. Dikkat edilecek olursa zahiri bir bakış açısıyla sadece lafızda cereyan ediyormuş gibi gözükse de bu duraksamalar ve nefes almalar anlam açısından da son derece önemlidir.

Mezkûr kavramlardan ibtidâ, “Be-de-e” fiilinden türemiştir. İlk defa yapmak ve ilk ondan başlamak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁴ Terim olarak ise ilk defa Kur’ân okumaya başlamak ya da durduktan sonra yeniden okumak demektir.¹⁷⁵ Görüldüğü

¹⁷⁰ Dursun, *Kıraat İlminde Uygulama Sorunları*, 49.

¹⁷¹ Lahn konusu ile alakalı geniş bilgi için bkz. Sarı, *Kur’an-ı Kerimi Güzel Okuma*, 30-33; Karaçam, *Kur’an-ı Kerimin Faziletleri*, 232-237, Kara, *Kur’an Okuma Kaideleri*, 29-31; Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 31-34; Akdemir, *Tecvid-i Mahir*, 303-305.

¹⁷² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, IX, 359.

¹⁷³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 240.

¹⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, I, 26.

¹⁷⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 230.

üzere harflerin tecvîdini ve vakf kurallarını bilmektir diye sistematize edilen tertîl, meselenin, anlam ve merâma katkı noktasında çok önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

Vakf-ibtidâ konusunda anlamı merkeze alarak eser ortaya koyan ilk referans kaynağı, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 328/940)'dir. Onun eserleri daha çok dil, edebiyat ve Kur'ân ilimleri alanına ait olup kıraat alanında ortaya koyduğu eserler ise *Kitâbü îzâhi'l-vakfi ve'l-ibtidâ fî Kitâbillâhi 'Azze ve Celle, Kitâbü'l-hâ'ât fî Kitâbillâh, Kitâbü'l-elifat* ve *Kitâbü mersûmi'l-hat*'tır.¹⁷⁶ İbnü'l-Cezerî'nin, vakfla ilgili ortaya koyduğu eseriyle alakalı olarak “bu sahada yazılmış ilk ve aynı zamanda en güzel eserdir” sözü calib-i dikkattir. Yine çağdaşı İbn Mücâhid'in “bu alanda bir kitap yazmayı düşündüm. Lakin İbnü'l-Enbârî geride yazacak bir şey bırakmamış” cümlesi eserin kıymetini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁷⁷

2.2.1. Anlam Bağlamında Vakf Çeşitleri

Vakf değişik tasniflere tabi tutulup değişik başlıklar altında ele alınmıştır. Burada vakfların ele alınmasındaki amaç ise meseleye tecvid kitabı gibi yaklaşmak değil konunun anlam ve manayı destekleyici yönünü ortaya çıkarmaktır. Aşağıda verilecek olan vakfla ilgili veriler de bu noktadan hareketle ele alınmıştır.

Vakf-ı Tââm: Vakf yapılacak yerde, lafız ve anlam yönünden sonraki kelimeyle irtibata gerek kalmayacak şekilde anlamın tamam olması demektir.¹⁷⁸ Anlam noktasında işaret sembolleri olan bu vakflar ancak Arapça bilgisi ile eksiksiz bir şekilde icra edilebilir. Bunun yanında bazı işaretler ve remizler de konuya destek sağlamaktadır.

Vakf-ı tââm olan yerlere işaret eden semboller; devamında nidâ edatı, soru işareti, şart edatı, emir kipi veya zıtlık ilişkisinin olması ile azap âyetini müjde âyetinin izlemesinin yanı sıra haber cümle formunun hikâye cümle formuna geçmesidir.

¹⁷⁶ Emin Işık, “İbnü'l-Enbârî” Mad., *DİA*, XXI, 24, TDV Yayınları, 2000.

¹⁷⁷ İbnü'l-Enbârî, *Îzâhü'l-vakf ve'l-ibtidâ*, thk. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazan, (Dımaşk: Mecmeil Lüğati'l-'Arabiyye, 1971), 116-145.

¹⁷⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 329.

Vakf-ı Kâfi: Lâfzî âmiller noktasında sonrasında bulunan kelimeyle irtibatı bulunmasa da anlam irtibatı devam eden vakf türleridir. Bu vakf türü anlam bağlamında en yaygın gözlemlenenidir.

Vakf-ı Hasen: Her ne kadar vakf gerçekleştirilen alanda tam bir cümle ve anlam görüntüsü çıksa da kendisinden sonraki kelime ile lafız ve anlam irtibatının devam etmesi sebebiyle geriye dönmeden okumanın anlama göre değiştiği vakftır. Bu durumda âyetlerin sonunda vakf ve sonrasında ibtidâ yapmakta cumhura göre bir sıkıntı yoktur. Lakin burada ilâhî murada ters düşecek şekilde vakfta değil de sonrasında devam etmeden kat' yapmakta sakınca vardır.¹⁷⁹

Vakf-ı Kabîh: Vakfedilen kelimenin kendisinden sonrası ile hem lafız hem de anlam irtibatının devam ettiği vakf türüdür. Bu sebeple muradı ilâhîye zıt anlam oluşturan vakftır. En çok yapılan vakf hatalarından olan vakfi kabîh; muzâfün ileyi bırakıp muzâf üzerinde vakf yapmak, fâili bırakıp fiil üzerinde vakf yapmak, haberi bırakıp mübtedâ üzerinde vakf yapmak, sıfatı bırakıp mevsûf üzerinde vakf yapmak vs. şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu manada Secâvendî'nin (ö. 560/1164) vakflarla ilgili ortaya koyduğu uygulama esasları İbnü'l-Cezerî tarafından da dillendirilmiş olup, bugün dahi kullanılmaktadır.¹⁸⁰

2.2.2. Secâvendî'nin Belirlediği Vakf İşaretleri

م: **Vakf-ı Lâzım:** Anlam tamam olduğu halde sonraki kelimeye geçmekle bozulan, kesinlikle durulması ve sonrasında ibtidâ ederek başlanması gereken vakftır.¹⁸¹

ط: **Vakf-ı Mutlak:** Anlamın tamamlanması gerçekleşmekle beraber bir sonraki kelimeye geçildiğinde anlamda kayma ve bozulma riski taşımayan vakftır.¹⁸²

ج: **Vakf-ı Câiz:** Lafız ve anlam bütünlüğü kendi içinde sağlanmış olmakla beraber sonrasıyla anlam irtibatı varmış izlenimi veren vakftır.¹⁸³

ج: **Vakf-ı Mücevvez:** Vakf yapılabilmeyle beraber vaslın evlâ olduğu vakflardır.¹⁸⁴

¹⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 226.

¹⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, II, 157.

¹⁸¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 233.

¹⁸² A.g.e., 233.

¹⁸³ Suyutî, *el-İtkân*, I, 235.

ص: Vakf-ı Murahhas: Nefes alma gibi bir zaruret için kullanılıp geriden alınmayan vakftir.¹⁸⁵

ي: Vakf-ı Memnû‘: Kendisinden sonraki bölümle anlam ilintisi olması sebebiyle duruşun gerçekleşmediği vakflardır. Bu vakf zaruri değildir. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin dediği üzere buralarda durmak güzeldir, fakat kendisinden sonra başlamak uygun görülmemiştir. Ancak âyet sonları normal vakf yeri olduğundan buralarda durulur, geriden almaya gerek yoktur.¹⁸⁶

ع: Vakf-ı Rukû‘: Namazda rukuya gitme yeri, namaz dışında ise konu başı ve bir önceki konunun bitişi demektir.¹⁸⁷

Kronolojik olarak vakıf-ibtidâ konusuna ciddiyetle değinen, anlamı merkeze alarak özellikle vakfın uygun olmadığı yerleri tespit eden âlimlerden bir tanesi de Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201)'dir. İbnü'l-Enbârî'yi referans alan İbnü'l-Cevzî, ulûmü'l-Kur'ân'la alakalı eser yazarların ilkidir.¹⁸⁸

2.2.3. İbnü'l-Cevzî'ye Göre Anlam Açısından Vakfa Uygun Olmayan Yerler

1) Muzâf ile muzâfünileyh arasında vakf yapılmaz. Örneğin صِبْغَةَ اللَّهِ Allah lafzından önce (صِبْغَةَ) sözcüğünde durulmaz.

2) Na't ile men'ût arasında vakf yapılmaz. الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ örneğinde Allah lafzında durulmaz. Çünkü (لِلَّهِ) lafzının devamı sıfatıdır.¹⁸⁹

3) Raf edenle raf olan arsında vakf yapılmaz. Örneğin اللَّهُ إِيَّيْ مُنَزَّلَهَا عَلَيْكُمْ âyetinde Allah lafzından önce (قَالَ) kelimesinde durulmaz.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 234.

¹⁸⁵ Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî. *Kitâbü'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, thk. Muhsin Hâşim Dervîş, VI, 2, (Amman: Dâru'l-Menâhic, 2001).

¹⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 334.

¹⁸⁷ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 236.

¹⁸⁸ Abdülhamit Birişik, "Ulûmu'l-Kur'ân" Mad., *DİA*, XLII, 134, TDV Yayınları, 2012.

¹⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Fünûnu'l-efnân fî uyûn-i ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1987), 359.

¹⁹⁰ A.g.e.,359.

- 4) Nasb edenle nasb olan arasında vakf yapılmaz. **إِيَّاكَ تَعْبُدُ** âyetinde nasbolan (إِيَّاكَ) sözcüğünde durulmaz.¹⁹¹
- 5) Cer edenle cer olan arasında vakf yapılmaz.
- 6) Tek'id ile müekked arasında durulmaz. **فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ** âyetinde müekked olan ikinci sözcükte (الْمَلَائِكَةُ) durulmaz.¹⁹²
- 7) Atfedilenle kendisine atfolunan arasında vakf yapılmaz. Mesela **أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ** âyetinde (السَّمَوَاتِ) kelimesi üzerinde durulmaz.¹⁹³
- 8) İnn ve kardeşleri ile ismi; ayrıca isimleriyle haberleri arasında durulmaz. **إِنَّ إِبْرَاهِيمَ** âyetinde (إِنَّ) ve (إِبْرَاهِيمَ) kelimelerinde vakf yapılmaz.¹⁹⁴
- 9) Kane, leyse, esbaha, lem yezel ve kardeşleri ile ismi; ayrıca ismi ve haberleri arasında durulmaz. **وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا** âyetinde (وَكَانَ) ve (غَفُورًا) kelimeleri üzerinde durulmaz.¹⁹⁵
- 10) Zanne ve kardeşleri ile ismi; ayrıca ismi ve haberleri arasında durulmaz. **وَلَا تَحْسَبَنَّ** âyetinde (وَلَا تَحْسَبَنَّ) ve (غَافِلًا) sözcüklerinde durulmaz.¹⁹⁶
- 11) Kat' ve maktû' ile istisnâ ve müstesnâ arasında durulmaz. Örneğin **إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي** âyetinde (لَفِي حُسْرٍ) üzerinde durulmaz. Zira **الَّذِينَ** ifadesi ile başlayan sözcük **الْإِنْسَانَ** kelimesinin istisnâsıdır.¹⁹⁷
- 12) Tefsir ile müfesser arasında durulmaz. Örneğin **فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا** âyetinde (الْأَرْضِ) sözcüğünde durulmaz. Çünkü **ذَهَبًا** kelimesi **الْأَرْضِ** sözcüğünün müfesseridir.¹⁹⁸

¹⁹¹ A.g.e.,359.

¹⁹² A.g.e.,360.

¹⁹³ A.g.e.,360.

¹⁹⁴ A.g.e.,360.

¹⁹⁵ A.g.e.,361.

¹⁹⁶ A.g.e.,361.

¹⁹⁷ A.g.e.,361.

¹⁹⁸ A.g.e.,362.

13) Sıla ile mevsul arasında durulmaz. Örneğin قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ (الَّذِينَ) sözcüğü üzerinde durulmaz.¹⁹⁹

14) Fiil ile masdarı arasında durulmaz. Misal; سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ

15) İstifham edatıyla kendisiyle ilgili soru sorulan arasında durulmaz. Örneğin قَالُوا كَيْفَ نُنَكِّلُكُم مِّنْ أَرْضٍ لَّكَ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَأْذِنُونَ (كَيْفَ) sözcüğü üzerinde durulmaz.²⁰⁰

16) Ceza harfleriyle filleri arasında durulmaz. Ancak cevap cümlesinden sonra durulur. Örneğin وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابَ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا فِي أَرْضٍ يُسْأَلُونَ (إِنْ) ve (يَأْتِ) sözcüklerinde durulmaz.²⁰¹

17) Yemin ifadeleriyle yemin edilen şey arasında vakıf yapılmaz. Örnek وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ (إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ) ifadesinden önce durulursa kelam tamam olmaz.²⁰²

18) Haysü ile sonrasındaki kelime arasında durulmaz. وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَيْثُ خَرَجْتَ (حَيْثُ) üzerinde durulmaz. Çünkü kelime anlamca kendisinden sonrasıyla irtibatlıdır.²⁰³

19) İsm-i işâret ile müşârunileyh arasında durulmaz. Örneğin ذَلِكَ الْكِتَابُ (ذَلِكَ) üzerinde durulmaz.²⁰⁴

20) Sonrası kendisiyle mensup kelime üzerinde vakf yapılmaz. Örneğin وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ (وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ) üzerinde durulmaz.²⁰⁵

21) Cehd ile mehcûd arasında vakf yapılmaz. Örneğin مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا (مَا قُلْتُ لَهُمْ) üzerinde vakf yapılmaz.²⁰⁶

¹⁹⁹ A.g.e.,362.

²⁰⁰ A.g.e.,363.

²⁰¹ A.g.e.,363.

²⁰² A.g.e.,364.

²⁰³ A.g.e.,364.

²⁰⁴ A.g.e., 364.

²⁰⁵ A.g.e.,364.

²⁰⁶ A.g.e.,365.

22) Lâ-i tebrîe ile sonrası arasında durulmaz. Mesela لَا رَبِّبَ فِيهَا âyetinde لَا رَبِّبَ üzerinde durulmaz.²⁰⁷

23) Hikâye ile mahkiyyünanh arasında durulmaz. Söz gelimi قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ âyetinde قَالَ اللَّهُ sözcüğü üzerinde durulmaz.²⁰⁸

2.3. Temsîlî Okuma

Temsil; canlandırma, portre, tasvir etme, temsil etme anlamlarına gelmektedir.²⁰⁹ Temsili okuma ise Kur'ân-ı Kerîm'in nazmının fesahat ve belagatını apaçık belirterek mana harflerini rollerine uygun kelimeleri medlul ve manalarına mutabık cümle ve ayetleri mefhum ve iddialarına uygun bir tarz ve eda ile okumak demektir.²¹⁰ Telakkî sisteminin en son halkasını oluşturan fem-i muhsin, okuyuşun bu son halkasını temsil makamındadır. Yine temsil, tecvid ve tertille harflerin mahreçlerini; ses vurgusu, raf-ı savt ve hafd-ı savt ile de anlamını okumaktır. Bir manada okuyuş sesine yüklenen tavır ve tarz ile anlamı ortaya koymaktır. Yani âyeti kerîmeyi yaşayarak okumaktır.

Temsilî okuma, Hz. Peygamber'in uygulamalarında var olan sesin bazen düşük, bazen yukarıda, bazen hüzünle buluşan halidir.²¹¹ Bunların her bireri anlam ve mânânın, ses tellerine yansımalarıdır. Fem-i muhsin de rolü itibariyle zaten temsil makamında olduğundan; tevarüs edilen mirasın asıl sahibinin rolü esas alınarak icra edilmelidir. Ayrıca temsili okuma, anlamın zihinlere yerleştirilmesi için kıraatin ayrılmaz bir parçasıdır. Örnek vermek gerekirse ses vurgusu için kullanılacak (mâ) ve (lâ) gibi edatların; mevsûle mi yoksa nâfiye mi olduğu hususunda dikkatli olunup okunan yerin anlamı okumanın içine dâhil edilmelidir. Bu manada temsili okuyuş; Kur'ân'ın eşsiz fesâhatini tecvidle gösterirken, belagat mükemmelliğini sese verilen ahenkle ortaya koymaktır, denilebilir.

²⁰⁷ A.g.e.,365.

²⁰⁸ A.g.e.,366. Ayrıca Bkz. Ahmet Gökdemir, “İbnü'l-Cevzi'nin Vakf Yapılmaması Gereken Yerlere Dair Görüşlerinin Kaynağı:İbnü'l-Enbârî”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2 (2018), 19-34.

²⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XV, 614-615.

²¹⁰ Ali Rıza Sağman, *Sağman Tecvidi*, (İstanbul: Ahmed Sait Matbaası, 1955), 77.

²¹¹ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 29-30.

2.3.1. Ses Vurgusu

Sese verilen bilinçli bir tını ve tonlama sesidir. Bir de kelimelerin birbirine karışmasını ortadan kaldırmak üzere yan yana gelen kelimelerin ilk harfleri üzerinde yapılan ses tınısıdır. Bu bağlamda anlam, maksat ve gâyenin ortaya çıkarılmasını amaçlayan tonlama şeklinde seste vurgu yapılır. Şu durumda okuma esnasında ses vurgusu ya lâfzî âmillerle ya da mana için gerçekleştirilir.

Ses vurgusu konusu, okumanın dikkat edilecek bölümlerinden olup özellikle nefy (olumsuzluk) -lâ ve -mâ edatlarında vurgunun yapılmasına dikkati gerektirir. Kıraatçilerin bu konuyla alakalı bilmeleri gereken en önemli vurgu lâ-i tebriedir.²¹² Bu meyanda lâ-i tebrîe, cümlenin bütününe kapsayacak şekilde ve sesin yükseltilmesiyle icra edilir.²¹³

2.3.2. Raf-ı Savt

Tek bir hece ya da daha fazla hecede, bir kelime ya da âyetin bütününe kapsayacak şekilde sesin yükseltilerek okunmasıdır.²¹⁴ Bu şekilde okumayı gerektiren âmiller ise hak ve hakikatin beyanı ile ilahî emir ve yasaklardır. Görüleceği üzere bunların her biri kendi içinde anlamla irtibatlı olmayı gerektiren nedenlerdir.

2.3.3. Hafd-ı Savt

Ses perdesinin oktavlarla değil edep ve tevazuyla hesaplanarak aşağıya çekilerek okunmasıdır.²¹⁵ Bu okuyuş tarzı, temsîli okumada en çok dikkat edilecek uygulama biçimidir. Bahsi geçen bu uygulama; ilgi, bilgi, uğraş ve hüner istemektedir. Ancak Arapçanın az bilindiği ve Kur'an'ın lafzına önem verilip manasının ihmal edildiği ülkelerde kâirilerin bu okuma biçiminden uzak olduğu görülmektedir.

Sesin alçaltılarak okunacağı yerler; dua ve niyazlar, meydan okuma ve ibret vesikası sözlerle bâtı savunucuların sözleridir.²¹⁶ Her aşamasıyla mükemmelliğin zirvesinde

²¹² Buradaki “lâ”dan kasıt cinsten hükmü tamamen nefyeden lâ’dır. Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 472.

²¹³ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 467-468.

²¹⁴ A.g.e., 474.

²¹⁵ A.g.e., 476.

²¹⁶ A.g.e., 467-478.

yer alan Kur'ân'ı, bu konuda daha hassas ele almanın çok büyük faydalara vesile olacağı düşünölmelidir.

Kur'ân Kıraatinde Fem-i Muhsin Kavramı isimli bu çalışma fem-i muhsinin lafzı ve anlamı ıskalamadan okumasına ve temsil görevini yerine getirmesine ciddi katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda aşağıda sırasıyla hafd-ı savt ile raf-ı savta dair birtakım örnekler verilecektir.

2.3.4. Hafd-ı Savta Örnek Âyetler

Batıla mensup ifadeleri yermek, dua ve niyaz ifadelerinde de edep ve niyazla sesi indirmektir.²¹⁷ Günümüz Kur'an okumalarında ses yükseltmeleri okunan yerin uygunluğuna bakılmaksızın yerli yersiz yapılmaktadır. Bu durum ses gösterimi için bir vesile olarak görölmektedir. Fakat Lokman suresinin 19. Âyet-i kerimesinde Cenâb-ı Hakk'ın ses alçaltılması hususundaki ilâhî emre dikkat çekmek amacıyla bu bölümde; dua ve niyazlar, meydan okuma ve ibret vesikası sözlerle bâtıllı savunucuların sözlerinin düşük ses perdesiyle okunmasına işaret etmek için aşağıdaki örnekler çoğaltılarak gösterilmiştir. Ömer Zıyâüddin Efendi (ö.1338/1920) tamamen temsili okuma ile ilgili kaleme aldığı *Âdâb-ı kırâati'l-Kur'ân* isimli eserinde, Kur'ân-ı Kerîm'de ses perdesi düşürölerek okunacak yerleri şu ayetlerle örneklendirmiştir.²¹⁸

أَنُؤْمِنُ كَمَا مَنَّ السُّقَّهَاءَ (13)

“Akılsızların inandıkları gibi biz de inanalım mı?”²¹⁹

مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا (26)

“Allah, misal olarak bununla neyi kastediyor?”²²⁰

لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً (55)

“Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız.”²²¹

²¹⁷ A.g.e., 467.

²¹⁸ Kur'ân-ı Kerîm'deki ses perdesi düşürölerek okunacak olan yerler hususunda daha geniş bilgi için bkz. Ömer Zıyâüddin, *Âdâb-ı kırâati'l-Kur'ân*, (İstanbul: 1926), 2.

²¹⁹ el-Bakara 2/13.

²²⁰ el-Bakara 2/26.

سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا ﴿93﴾

“İşittik ve isyan ettik.”²²²

لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارًا

“Yahudi veya Hıristiyan olanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecektir.”²²³

أَنْتَى يَكُونُ لَهُ الْمَلِكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمَلِكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتِ سَعَةً مِنَ الْمَالِ ﴿247﴾

“Biz hükümdarlığa ondan daha layık iken ve ona servet bakımından bir genişlik verilmemişken, onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?”²²⁴

أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ ﴿258﴾

“Hayat veren ve öldüren benim.”²²⁵

أَنْتَى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ﴿259﴾

“Allah bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek.”²²⁶

كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴿79﴾

“Allah'ı bırakıp bana kul olun.”²²⁷

إِنَّ اللَّهَ فَظِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ ﴿181﴾

“Allah, fakirdir; biz ise zenginiz.”²²⁸

إِنَّ اللَّهَ عَهْدَ الْيَنَّا إِلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِينَا بِفُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ ﴿183﴾

“Ateşin yiyeceği bir kurban getirinceye kadar; Allah, peygambere inanmama hususunda bizden söz aldı.”²²⁹

²²¹ el-Bakara 2/55.

²²² el-Bakara 2/93.

²²³ el-Bakara 2/111.

²²⁴ el-Bakara 2/247.

²²⁵ el-Bakara 2 /258.

²²⁶ el-Bakara 2 /259.

²²⁷ Âl-i İmrân 3 /79.

²²⁸ Âl-i İmrân 3 /181.

²²⁹ Âl-i İmrân 3 /183.

“İşittik ve karşı geldik.”²³⁰

تُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنُكْفِرُ بِبَعْضٍ ﴿150﴾

“Kimine inanırız kimini inkâr ederiz.”²³¹

أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً ﴿153﴾

“Bize Allah’ı apaçık göster.”²³²

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ﴿17﴾

“Allah, Meryem oğlu Mesih’in ta kendisidir.”²³³

نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ ﴿18﴾

“Biz Allah’ın oğulları ve sevgili kullarıyız.”²³⁴

مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ ﴿19﴾

“Bize ne bir müjdeleyici ne de bir uyarıcı geldi.”²³⁵

يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ ﴿64﴾

“Allah’ın eli bağlanmış.”²³⁶

إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ﴿73﴾

“Allah, üçün üçüncüsüdür.”²³⁷

حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ﴿104﴾

“Babalarımızı üstünde bulduğumuz din, bize yeter.”²³⁸

²³⁰ en-Nisâ 4 /46.

²³¹ en-Nisâ 4 /150.

²³² en-Nisâ 4 /153.

²³³ el-Mâide 5 /17.

²³⁴ el-Mâide 5 /18.

²³⁵ el-Mâide 5 /19.

²³⁶ el-Mâide 5 /64.

²³⁷ el-Mâide 5 /73.

اتَّخَذُونِي وَآمِي الْهَيْنَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴿116﴾

“Allah’ı bırakıp beni ve anamı iki ilah ediniz.”²³⁹

إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿29﴾

“Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir; biz bir daha diriltilecek değiliz.”²⁴⁰

هَذَا لِلَّهِ بِرَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا ﴿136﴾

“Bu Allah’a bu da ortaklarımıza.”²⁴¹

لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ ﴿148﴾

“Allah dileyseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram saymazdık.”²⁴²

فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿16﴾

“Ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.”²⁴³

لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَنَعُوذَنَّ فِي مَلْتِنَا ﴿88﴾

“Ey Şuayb seni ve seninle inananları kesinlikle şehrimizden çıkaracağız. Veya mutlaka dinimize döneceksiniz.”²⁴⁴

إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿109﴾

“Bu gerçekten çok bilgili bir sihirbazdır.”²⁴⁵

لِنَسْحَرَنَّ بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿132﴾

“Bizi büyülemek için ne işaret getirirsen getir biz sana inanacak değiliz.”²⁴⁶

²³⁸ el-Mâide 5 /104.

²³⁹ el-Mâide 5 /116.

²⁴⁰ el-En‘âm 6 /29.

²⁴¹ el-En‘âm 6 /136.

²⁴² el-En‘âm 6 /148.

²⁴³ el-A‘râf 7/ 16.

²⁴⁴ el-A‘râf 7/88.

²⁴⁵ el-A‘râf 7/109.

يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمُ آلِهَةٌ ﴿138﴾

“Ey Mûsâ! Onlara ait tanrılar gibi sen de bizim için bir tanrı yap.”²⁴⁷

رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرِ النَّبِيَّ ﴿143﴾

“Rabbim bana görüin, sana bakayım.”²⁴⁸

لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿31﴾

“İstesek elbette bunun benzerini biz de söyleriz, bu eskilerin masallarından başka bir şey değil.”²⁴⁹

إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا جِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿32﴾

“Eğer bu kitap senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap gönder.”²⁵⁰

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزِيزُ ابْنِ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ﴿30﴾

“Yahudiler, “Üzeyir Allah’ın oğludur” dediler. Hıristiyanlar da “Mesih (İsâ) Allah’ın oğludur” dediler.”²⁵¹

إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ﴿65﴾

“Biz lafa dalıyor, eğleniyorduk.”²⁵²

لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ ﴿81﴾

“Bu sıcakta sefere çıkmayın.”²⁵³

دَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿86﴾

“Bırak bizi, oturanlarla birlikte olalım.”²⁵⁴

²⁴⁶ el-A‘râf 7/132.

²⁴⁷ el-A‘râf 7/138.

²⁴⁸ el-A‘râf 7/143.

²⁴⁹ el-Enfâl 8/31.

²⁵⁰ el-Enfâl 8/32.

²⁵¹ et-Tevbe 9 /30.

²⁵² et-Tevbe 9 /65.

²⁵³ et-Tevbe 9 /81.

هُوَ لَآءِ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ ﴿18﴾

“Bunlar Allah’ın katında bizim aracımız.”²⁵⁵

مَا نُرِيكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نُرِيكَ أَتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادْنَا بِآدِي الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ﴿27﴾

“Biz seni ancak bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Sana sığ görüşlü ayak takımımızdan başkasının uyduğunu da görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de kabul etmiyoruz, bilâkis sizin yalancı olduğunuz kanaatini taşıyoruz.”²⁵⁶

يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهِينَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا ﴿62﴾

“Ey Sâlih! Sen bundan önce içimizde kendisine ümit bağlanan biriydin. Şimdi babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi engellemeye mi kalkışıyorsun”²⁵⁷

رَبِّي أَهَانَنِّي ﴿16﴾

“Rabbim beni aşağıladı.”²⁵⁸

وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ

“Seni, yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?”²⁵⁹

2.3.5. Raf-ı Savta Örnek Âyetler

Raf-ı savt, ilahî emir ve yasakların açıklanması, hak ve gerçeğin yansıtılması, özellikle cennetin vasıflarının anlatılması sonrasında, uğruna yarışılacak ve arzulanacak yeri terğib için tîz ses perdesi kullanılır.²⁶⁰ Bu bağlamda yüksek

²⁵⁴ et-Tevbe 9 /86.

²⁵⁵ Yûnus 10/18.

²⁵⁶ Yûnus 10/27.

²⁵⁷ Yûnus 10/62.

²⁵⁸ el-Fecr 89 /16.

²⁵⁹ ed-Duhâ 93 /8.

²⁶⁰ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 287-288.

perdeden okunması gereken yerlere misal vermek gerekirse bunlara sırasıyla aşağıdaki âyetler örnek verilebilir.

İlâhi Emirlerin Beyan Edildiği Âyetlere Örnekler

İlâhî mesajın en uygun ses perdesiyle manasının desteklenmesi ve uygun olan tavırla sese yansıtılmasıdır. Aşağıda zikredilecek âyetler bu meyanda okunacak ayetlerdendir.

خَتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ

“O halde yarışanlar, bunun için yarışsınlar.”²⁶¹

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ

“Hayırda yarışınız.”²⁶²

وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ

“Doğru terazi ile tartın.”²⁶³

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

“Allah yolunda malınızı infak edin.”²⁶⁴

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

“Namazınızı kılın ve zekâtı verin.”²⁶⁵

İlâhi Yasakların Beyan Edildiği Âyetlere Örnekler

İlâhi emirlerde emredilenin yerine getirilmesi, yasaklarda da nehyedilenlerden uzaklaşılması sese verilecek kuvvetle ifade edilir. Aşağıda zikredeceğimiz ayetler bu meyanda okunacak ayetlerdendir.

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ

“Bilmediğin şeyin ardına düşme.”²⁶⁶

²⁶¹ el-Mutaffifin 83/26.

²⁶² el-Bakara 2/148.

²⁶³ el-İsrâ 17/35.

²⁶⁴ el-Bakara 2/195.

²⁶⁵ el-Bakara 2/110.

وَلَا يَأْتِسُّوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ

“Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin.”²⁶⁷

لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ

“Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin.”²⁶⁸

وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا

“Zulme meyletmeyin.”²⁶⁹

Hak ve Gerçeğin Yansıtıldığı Âyetlere Örnekler

Kitabın âyetleri içinde en gür sesle okunacak olanlar içinde şek ve şüphe barındırmayan kitabın kendisini tanıttığı ve anlattığı âyetlerdir. Yine yaratıcının tanıtıldığı ve anlatıldığı âyetler de yükses sesle okunur.²⁷⁰

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ

“Doğru olduğu şüphesiz olan bu kitap...”²⁷¹

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ... اللَّهُ الصَّمَدُ... لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ... وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

“De ki! O Allah, birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey Ona denk olmamıştır.”²⁷²

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿1﴾ وَمَا أَنْزَلْنَاهُ إِلَّا فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿2﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿3﴾ تَنْزِيلُ الْمَلَكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿4﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿5﴾

“Doğrusu biz, onu, Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu bilir misin? Kadir gecesi; bin aydan daha hayırlıdır. O gece Rablerinin izniyle Ruh ve

²⁶⁶ el-İsrâ 17/36.

²⁶⁷ Yûsuf 12/87.

²⁶⁸ el-Mâide 5/51.

²⁶⁹ Hûd 11/113.

²⁷⁰ Karaçam, Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri, 474.

²⁷¹ el-Bakara 2 /2.

²⁷² el-İhlâs 112 /1-4.

melekler, her türlü iş için iner de iner. O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.”²⁷³

هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

“O, birdir ve her şey üzerine mutlak otorite sahibidir.”²⁷⁴

لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا

“Allah ’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. ”

أَلَّا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ

“İyi bilin ki işler sonunda Allah ’a varır.”²⁷⁵

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

“Doğrusu Allah ’ın rahmeti iyi davrananlara yakındır.”²⁷⁶

قَالَ اللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى

“Gerçek dost Allah ’tır. O, ölüleri diriltir.”²⁷⁷

قُلْ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ

“De ki bütün insanlar ve cinler bir araya gelseler...”²⁷⁸

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ

“Eğer kulumuza indirdiğimiz hakkında şüphedeyseniz haydin onun benzeri bir sûre getirin.”²⁷⁹

Alçak sesle okunan yerleri takip eden müjde ve rahmet âyetleri de yüksek ses perdesiyle okunur. Bu duruma aşağıdaki şu âyet örnek verilebilir;

وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

²⁷³ el-Kadr 97/1-5.

²⁷⁴ ez-Zümer 39/4.

²⁷⁵ eş-Şûrâ 42/53.

²⁷⁶ el-A‘raf 7 /56.

²⁷⁷ eş-Şûrâ 42.

²⁷⁸ el-İsrâ 17/88.

²⁷⁹ el-Bakara 2/23.

“Oysa sadece kendilerini aldatıyorlar da farkında değiller.”²⁸⁰

2.4. Okuyucu Yönüyle Fem-i Muhsinin Gözetmesi Gereken Âdâblar

Tilavet âdâbı, Kur’ân’a yüzeysel bir yaklaşım değil, Kur’ân’la ulvî, kutsî ve manevî bir alâka kurabilmektir. Aslında her kârî, her mukri, her müfessir, hâsılı her mümin bir kârîdir ve bu âdâbı yerine getirmesi gereken birer Kur’ân okuyucularıdır. Hz. Peygamber’in kendisi tarafından da ashâb-ı kirâm ile tilâvet adabı tatbik edilerek gösterilmiştir. Bu sayede insanlık tarihinde medeniyetten nasibi olmayan bir millet, hâlâ ikinci bir örneği olmayan medenî bir topluma dönüşmüştür.²⁸¹ Bu anlamda ilk dönem müminlerin ilâhî kelama karşı gösterdikleri tazim, hürmet, inanç ve ahlâk, yaşantıda gözle görülür bir değişim meydana getirmiştir. Böylece ilâhî nazmın, kişiye bireysel olarak hitap ettiği, zihinsel ve ahlâkî değişimi hedeflediği, uygulanmak, yaşanmak için hayatın içinde yer aldığı görülmektedir. Hali hazırda ise Kur’ân’ın, bireyleri ve zihinleri inşâ eden o müstesna rolünün aynı şekilde devam ettiğini söylemek pek mümkün değildir. Aksine o, uygulanmak ve yaşanmak için değil de ilkelerinden uzak, değişik amaçlar için kendisine müracaat edilen bir kitap haline dönüştürülmüştür. Böylece Kur’ân, kârî için ses ve nefes gösteriminin uygulama alanı, müfessir için bilimsel amaçlarla anlaşılmaya çalışılan bir kitap, müminler için namazlarda ve cenazelerde okunan bir metin haline gelmiştir.²⁸²

Zerkeşî, konuyla ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur. Bidatlerle uğraş içinde olanların, ısrarla günaha devam edenlerin, kibrine yenik düşmüş kişilerin, dünyaya meyli fazla olanların, kâmil iman elde edememiş zayıf kimselerin Kur’ân’ı anlaması mümkün değildir. Zira bu haller Kur’ân’ı doğru anlamaya engel olan hallerdir.²⁸³ Bu bağlamda her bir mümin, ama özellikle fem-i muhsin vasfıyla rol model olan okutucu kadro en büyük edep ve hürmetle Kur’ân kıraatini gerçekleştirmeli, sözün Cenab-ı Hakk’a ait olduğunu bilip, ilâhî kelamın, kendisine yaklaşılma biçimine göre

²⁸⁰ el-Bakara 2/9.

²⁸¹ Karaçam, *Kur’ân Tilâvetinin Esasları*, 451.

²⁸² İbrahim H. Karşlı, “Dini Tecrübenin Kur’ân’ı Anlama ve Yorumlamadaki Rolü”, *AÜİF Dergisi*, S. 24, Erzurum, (2005): 108.

²⁸³ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Ḳur’ân*, (I-IV), thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrâhim, II, 180-181, (Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1957).

karşılık verip, müminde imanı artırdığını, kâfirin hüsrânını çoğalttığını bilmelidir.²⁸⁴ Bu bağlamda Kur'ân'a tazimle, imanla, edeple yönelen kârî'nin okuyuculuğu ile bir müsteşrikin Kur'ân okuyuculuğu aynı kategoride değerlendirilmeyecektir.²⁸⁵

Her el Kur'ân'a dokunmaya, her dil onu okumaya, her kalp onu anlamaya uygun değildir. Kalbi onu idrak edenlerin haline örnek İkrîme b. Ebî Cehl'in halidir ki o, Kur'ân'ı açtığı anda bayılacak gibi olur ve 'Bu Rabbimin kelâmıdır' derdi.²⁸⁶ Onu anlamının ilk adımı bu kelâmın Yaraticının kelâmı olduğu şuuruyla okuyup, Yüce Allah'ın kudret ve azametini gönlünde hissetmektir. Bu duygu içerisinde olmayan bir okuyuş, arzu edilen neticeyi doğurmayacaktır. Yine kârî O'nun rızası ve gazabını gereği gibi takdir etmediği müddetçe de ilâhî kelâmın manalarına vakıf olamayacaktır.²⁸⁷

İlâhî kelâmın tilâveti için ayrılan zaman dolu-dolu geçirilmiş en kıymetli zamandır. Zira Ebû Saîd el-Hudrî'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Cenâb-ı Hak buyurdu ki: Kimi, beni zikretmesi ve Kur'ân okuması, bana ihtiyacını arz etmesinden meşgul ederse, ona benden isteyeceği şeylerin daha üstününü veririm. Allah'ın kelâmının diğer kelimelere karşı fazileti, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına karşı olan fazileti gibidir."*²⁸⁸ Burada zikredildiği üzere, fem-i muhsin kârî, Kur'ân'la buluşacağı zaman dilimini bu şekilde algılamalıdır.

İmam Gazzâlî, Kur'ân'ı anlamaya engel olan unsurlardan birisinin, okuyucunun ifrata kaçması olduğunu belirterek şöyle der: "Bu kimseler, bütün uğraşlarını harflerin mahreçlerine yoğunlaştıran ve harf mahrecinden çıkmadı düşüncesinden kurtulamayanlardır. Şeytanın iğvâ ettiği bu vesvese varken kârîlerin Kur'ân'ın anlam dünyasına, zihnî ve ahlâkî dönüşüm iklimine girmesi nasıl düşünülebilir. Böyle bir kimseyi, Allah'ın kelâmını anlamaktan alıkoymakla görevli bulunan bir şeytan bunlarla oylar, onun bütün dikkatini mahreçlere yöneltir, o da harfleri tekrar tekrar

²⁸⁴ Tevbe, 124-125; İsrâ, 41-46-60-80.

²⁸⁵ Bkz. Karşlı, "Dini Tecrübenin Kur'ân'ı Anlama ve Yorumlamadaki Rolü", 110.

²⁸⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 282.

²⁸⁷ A.g.e., I,282.

²⁸⁸ Tirmizî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 5.

okur. Böyle bir durumda manalar nasıl inkişaf eder? İşte bu kişi, şeytan için en büyük oyuncaktır.”²⁸⁹

Tilâvetin âdâplarından bir diğeri ise konunun başından okumaya başlamak, nihâyete erdiği yerde de vakf gerçekleştirip sonlandırmaktır. İbnü'l-Cezerî, bu uygulamayı eksiksiz yerine getirme konusunda der ki “bizim imamlarımız, bize her âyette, nasıl vakf ve ibtidâ yapacağımızı öğretir ve bunu yaparken de parmaklarıyla işaret etmek suretiyle talîm ettirirlerdi.”²⁹⁰

Kur’ân okuyan kimse, mütevâtir kıraatlerden hangisini isterse onu okuyabilir.²⁹¹ Lâkin daha faziletli olan, kulağa acayip ve garip gelen rivâyetleri ehlinin meclisine bırakmalı, zaman ve zemini iyi hesap ederek,²⁹² tilâvetin dedi-kodu ve hafife alma sebebi yapılmamasına, alay konusu edilmemesine ve cemaat arasında fitne zuhur etmemesine dikkat etmesi gerekir.²⁹³ Bilhassa Türkiye gibi Âsım kıratının Hafs rivâyetinin yoğun uygulandığı yerlerde mezkûr rivâyetin dışına çıkarak; imâle, beyne, idgam gibi okuyuşlarla Kur’ân’ı dinleme huzuru kaçırılmamalıdır.

Diğeri bir tilâvet âdâbı, Kur’ân’ı birçok sûreden, âyetler derleyerek ve sûreleri birbirine karıştırarak atlayarak okumamaktır, Sûrenin veya sûrelerin tamamını okumak suretiyle Kur’ân’ın tertibine riâyet edilmelidir.²⁹⁴ el-Beyhâkî Kur’ân’ın içindeki tertibin Hz. Peygamber tarafından gerçekleştirilmesi sebebiyle faziletli olan okuma tertibinin, kârînin keyfine göre olan değil de vahye dayalı olan şeklidir, demiştir.²⁹⁵ Sadece Kur’ân öğreniminde bu uygulamaya ruhsat verilmiş, kolaylık olduğundan ulemânın bunu, yerinde ve güzel buldukları da zikredilmiştir.²⁹⁶ Bu

²⁸⁹ Gazâli, *İhyâ*, I, 284.

²⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 225.

²⁹¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 467.

²⁹² Karaçam, *Kur’ân Tilâvetinin Esasları*, 468.

²⁹³ Karaçam, *Kur’an’ı Kerim’in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, 476.

²⁹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 464.

²⁹⁵ A.g.e., I, 468.

²⁹⁶ Karaçam, *Kur’ân Tilâvetinin Esasları*, 466.

hususta İbni Mes'ûd'a birisi gelerek “ filân Kur'ân'ı tersine okuyor” demiş; o da “ o zat, kalbi tersine çevrilmiş kişidir” cevabını vermiştir.²⁹⁷

Hız. Peygamber'in (sav), ‘Kalbiniz ülfet bulduğu müddetçe Kur'ân okuyunuz’²⁹⁸ ifadesi de kalbin boş şeylerden arındırılıp tilâvetin elden geldikçe anlamı üzerinde tefekkür edilerek okunmaya gayret edilmesi gerektiğini ve böyle bir okumanın gerçek anlamda tilavet sayılacağını gösterir. Yani, tilavet esnasında kalbin başka şeylerle meşgul olmaması esastır. Yoksa tilâvetten maksat hâsıl olmaz.²⁹⁹ Zîra Kur'ân-ı Kerîm anlaşıldıkça azameti fark edilen yine anlam dünyası genişledikçe nur ve parıltısıyla kârîyi nurlandıran eşsiz bir kitaptır.³⁰⁰

Kur'ân okuyan kârînin yerine getirmesi gereken en zor âdâb ise, içinde bulunacağı manevi coşku sebebiyle tilâvet esnasında ağlamaktır. Bu ortamı yakalamak için de başkalarıyla konuşarak tilâvetin manevî atmosferini kesmemek,³⁰¹ lüzumsuz şeylerle uğraşmamak ve gülmeyi gerektirecek durumlardan uzak durmak gerekmektedir.³⁰² İmâm Nevevî, bu vasfı âriflerin sıfatı olarak zikretmekte ve Hız. Ömer'in tilâvet esnasında ağladığı, hatta arkadaki saflardan iniltisinin duyulduğu rivayetini nakletmektedir.³⁰³ Hız. Peygamber de (sav) bu konuda, “*Kur'ân okuyunuz ve ağlayınız. Eğer ağlayamıyorsanız, ağlar gibi yapın*”³⁰⁴ buyurmaktadır.

²⁹⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 308.

²⁹⁸ Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 6.

²⁹⁹ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, (Mektebetü ibn'it-Teymiye, 1416), I, 71.

³⁰⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 299.

³⁰¹ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 109-110.

³⁰² Süyûtî, *el-İtkân*, I, 109.

³⁰³ Muhyiddîn Ebû Zekerîyya en-Nevevî, *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, thk. Beşir Muhammed Uyûn, (Beirut: Mektebetü el-Müeyyed,1991), 114

³⁰⁴ İbn Mâce, “Husnü's-Savt”, I, 424.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OKUTUCU YÖNÜYLE FEM-İ MUHSİN

Bu başlıkta fem-i muhsinin okutucu yönüyle ilgili bazı bilgiler verilecektir. Bunlar sırasıyla; Hz. Peygamberin Kur’ân Eğitimi, başarılı yöntemin önemi, fem-i muhsinin Kur’ân-ı Kerîm’i eğitim ve öğretim teknikleri, Kur’ân öğretiminde bazı tespit ve teklifler, eğitimin ilâhî temeli, İnsan eğitiminde aşk-akıl ve eğitim ilişkisidir.

3.1. Hz. Peygamber’in Kur’ân Eğitimi

Hz. Peygamber, ilâhî vahye muhatap olduğu andan itibaren Kur’ân’ı öğrenmeyi teşvik etmiş, “*Sizin hayırlınız Kur’ân’ı öğrenen ve öğretenidir*” sözüyle de Müslümanlara bu konuya özen ve ihtimam göstermelerini emretmiştir.³⁰⁵ Ayrıca “*Allah’ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarf edenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler*”³⁰⁶âyetini Kur’ân okumayı teşvik amacıyla sıkça dillendirmiştir.

Hz. Peygamberin Kur’ân eğitimi, Kur’ân-ı Kerîm’in indirilmesiyle başlamış, gelen âyetlerin özenli ve kontrollü bir şekilde kayda geçirilmesi, Hz. Peygamber’in Kur’ân âyetlerini Cebrail (as)’dan işittiği gibi ashabına öğretmesi ve ezberletmesinin yanı sıra her sene Ramazan ayında tekrarlanan karşılıklı arzularla sürmüştür.³⁰⁷ Kur’ân eğitiminin ilk gerçekleştirildiği yer, Hz. Peygamber’in kendi evi olmuş; daha sonraları bu eğitim, Mekke’deki Erkâm b. Ebi’l-Erkâm’ın evinde devam etmiştir. Nitekim Medine’ye öğretici olarak gönderdiği Mus’ab b. Umeyr de burada yetişenlerdendir. Medine’ye hicret sonrasında ise Müslümanların ilk üniversitesi olarak da nitelendirilebilecek Suffe, Kur’ân eğitiminde önemli bir rol üstlenmiştir.

Müslümanlar Mekke’den Medine’ye hicret ettikten sonra Mescid-i Nebî’de oluşturulan ve adına Suffe denilen yer İslâm medeniyetinde kurulmuş ilk medrese kabul edilmektedir.³⁰⁸ Nitekim Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer ve Ukbe b. Âmir gibi sahâbiler burada yetişenlerin ilklerindendir. Ayrıca İslâm idaresine giren memleketlere tayin edilen valiler ve orduların başına görevlendirilen komutanlar da burada yetişenler içerisinde seçilmiştir. Eğitimcileri Hz. Peygamber olan ve sayıları

³⁰⁵ Buhârî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 21; EbûDâvûd, “Vitr”, 14.

³⁰⁶ Fâtır 35/29.

³⁰⁷ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, (Konya: Esra yayınları, 1991), 18.

³⁰⁸ Bkz. Buhârî, “Cihad”, 184.

hakkında kesin bir bilgi verilemeyen³⁰⁹Suffe ehli burada, başta Kur’ân olmak üzere ahlak ve maneviye teğitimi almış, kimisi Kur’ân, kimisi de hadis ve tefsir âlimi olmuşlardır.³¹⁰ Hz. Peygamber’in eğiticilik vasfının üstünlüğü ve bu husustaki eşsizliği, Suffe ehlinin yetişmesinde belirleyici bir unsur olmuştur. Hz. Peygamber’in bahsi geçen eğitimciliğinde bazı hususlar ön plana çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla şunlardır:

3.1.1. Hz. Peygamber’in Eğitimde Sevgiyi Esas Alması

Öğretmen ve öğrenci ilişkisinin özü sevgidir. Başarının yolu da sevgiden geçmektedir. Hz. Peygamber ashâbını eğitime teşvik etmiş, öğrencilere olumlu ve güzel sözlerle yaklaşmıştır. Şurası muhakkaktır ki bu yönlü bir yaklaşım, öğrenciyi başarıya taşır, onun gelişimine olumlu yönde etki eder. Her şeyi severek ve sevdirek yapan Hz. Peygamber’in, eğitimde de en çok başvurduğu yöntem sevgidir. Zira sevgiyle yaklaşmak, öğrencinin korkularını, endişelerini ve heyecanını gideren, kabiliyetlerini gün yüzüne çıkaran âmillerin başında gelir.

Sevgi, şefkat ve güzel sözle yaklaşmak bütün olumsuzlukları ortadan kaldırır. Hz. Peygamber de bütün varlıkları sevmiş, onlara şefkat ve merhametle muamele etmiştir. Yüce Allah (cc), kendi sıfatlarından olan “er-Raûf” ve “er-Rahîm” sıfatlarını yalnızca sevgili Peygamberine layık görmüş ve onun için şöyle demiştir: *“Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.”*³¹¹

Son Peygamber, ümmetinin sıkıntı ve kederlerine üzölmüş, sevinç ve mutluluklarına ortak olmuş, en önemlisi de yükümlölüklerinden biri olane ğitim görevini sevgi üzerine kurmuştur. Buna karşılık ümmeti de onu canlarından ve ailelerinden daha çok sevmiştir. Medine’li sahabilerden Muâviye b. Hakem konuyla ilgili “ben Allah Resûlünden önce de sonra da onun gibi bir muallim (eğitici) görmedim”³¹² demiş,

³⁰⁹ Yaşar Kurt, “Kur’an Öğrenimi ve Caminin Kur’an Öğrenimindeki Yeri”, *EKEV Akademik Dergi*, S. 16, (2003): 105.

³¹⁰ Bkz. Buhârî, “Cihad”, 184.

³¹¹ et-Tevbe 9/128.

³¹² Müslim, “Mesâcid”, 33.

pek çok sahâbi de Hz. Peygamber'in kesinlikle kimseyi azarlamadığını, kötü söz ve davranışlarda bulunmadığını ifade etmişlerdir. Allah Resûlü her zaman kolaylığı tercih etmiş, zorlaştırmamış, herkesin gücüne göre görevlendirmeler yapmış, baskı ve şiddet ile zorlamayı yasak etmiştir.

3.1.2.Kur'ân'ın Dillere Kolaylaştırılması

İslâm hem dünyada hem de ahirette inananlarını mutluluğa ulaştıran sistemin adı olarak bilinmektedir. İçeriğindeki bütün emir ve yasaklar bunu amaçlamaktadır. Konuyla ilgili Tâhâ Suresi'nde şöyle buyrulur: *“Biz bu, Kur'ân'ı sana sıkıntı versin, mutsuz olasin diye indirmedik. Onu bir öğüt, bir hatırlatma olarak indirdik; fakat bunu anlayacak olanlar, Allah'a karşı gelmekten korkan kimselerdir.”*³¹³ Hz. Peygamberde ümmetinin yükünü hafifletmiş, yapılması mümkün olanı emretmiş ve ümmetine kolay olanı tavsiye etmiştir. Aynı şekilde Cenâb-ı Hak, indirdiği Kur'ân'ın dillere kolaylaştırıldığını ve üzerinde düşünülmesi gerektiğini hatırlatmıştır.³¹⁴ Daha önceki ümmetlere ve peygamberlerine gönderilmiş olan kitapların aksine, Kur'ân'ın indirilişinden bugüne kadar sayısız hafız tarafından ezberlenmiş olması bu kolaylaştırmanın apaçık tezahürüdür. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in kendisini *“Allah beni zorlaştırıcı, yaniltıcı, şaşırtıcı ve sıkıntı verici olarak değil, öğretici, eğitici ve kolaylaştırıcı olarak göndermiştir”*³¹⁵ şeklindeki vasıflandırması oldukça önemlidir. Nitekim Hz. Peygamber'in Kur'ân tedrisinde de bu ilkenin etkisi görülmektedir. Şöyle ki Hz. Peygamber, Kur'ân öğretiminde Kur'ân'ın inzalinin de etkisiyle tedrici bir yöntem kullanmış, Kur'ân tedrisinde beşer onar âyet öğretme yöntemini uygulamıştır.³¹⁶ Yine Medine'de farklı lehçelere sahip Müslümanlar için

³¹³ Tâhâ 20/2-3.

³¹⁴ el-Kamer 54/17.

³¹⁵ Müslim, “Talâk”, 29.

³¹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Cami'u'l-Beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Müessesetü'r-Risâle, 2000), I, 80; Şemsüddîn Ebû Abdillâh ez-Zehabî, *Mâ'rifetü'l-kurrâi'l-kibârale't-tabakâti ve'l-emsâr*, (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), I, 29.

yedi harf ruhsatının verilmesi de Kur'ân eğitiminin kolaylaştırılması hususuyla ilgilidir.³¹⁷

3.1.3. Öğrencinin Yapısını ve Becerilerini Tespit Etme

Cenâb-ı Hak kullarını farklı özelliklerde, farklı yapılarda ve farklı kapasitelerde yaratmıştır. Mesela beden gücü, el becerileri gibi özellikleriyle öne çıkan insanlar olduğu gibi, eğitim ve öğretim hususunda öne çıkan insanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla öğrencinin durumu bu açılardan tespit edilmeli ve ona göre talebe sorumlu tutulmalıdır. Örneğin Zeyd b. Sâbit'in İbranice öğrenmesini isteyen Hz. Peygamber'in ayrıca onu vahiy kâtibi olarak da görevlendirmesi bu kabildendir. Bu demektir ki o, ashâbına zekâ ve kapasitelerine göre görev ve sorumluluklar yüklemiştir.³¹⁸ Aynı şekilde Hz. Peygamber Kur'ân öğretimiyle ilgili de özellikle bazı kimseleri tavsiye etmiş ve ashâbını onlara yönlendirmiştir.³¹⁹

3.1.4. Ashâbını İlme Teşvik Etmesi

Âyet-i kerîmede “*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*”³²⁰ sorusuyla ilmin ve öğrenmenin önemine vurgu yapılmıştır. Son zamanlarda eğitimin küçük yaşlarda olması gerektiği kanaati bulunsa da bunun ileri yaşlarda olmayacağı düşünülemez. Zira ilmin yaşı ve zamanı yoktur. Her yaşta ilim öğrenilebilir. Örneğin sahâbe içerisinde ilimle meşgul olan gençler olduğu gibi yaşı ilerlemiş olanlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda istek, arzu ve hedef gösterilmesi, ilmin elde edilmesi için yeterlidir. Hz. Peygamber de ashâbında bunu uygulamış, bu doğrultuda dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmenin yollarını göstererek³²¹ ümmetini teşvik etmiştir. Hz. Peygamber'in ibadetlerde okumaları için ashâbından ısrarla Kur'ân'ı ezberlemelerini

³¹⁷ Abdülhamit Birişik, *Kıraat İlmi Tarihi*, (Bursa: Emin Yay., 2014), 13; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, (İstanbul: RavzaYayımları,2018), 30.

³¹⁸ Birişik, *Kıraat İlmi Tarihi*, 38.

³¹⁹ Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr*”, 17.

³²⁰ ez-Zümer 39/9.

³²¹ en-Nisâ 4/69.

istememesi bu bağlamda değerlendirilebilir.³²² Hz. Peygamber, bu isteğini icra eden ashâbna özel ilgi gösterip onları her daim toplumda öncelemiştir.³²³

3.1.5. Öğrencinin Derdiyle Dertlenmesi

Suffe’de öğrenim gören ashâbın sayısı zaman içerisinde dört yüzlere yaklaşmıştır. Hz. Peygamber’in gözetiminde eğitimlerini sürdüren bu kişilerin her türlü ihtiyaçları da imkânlar ölçüsünde kendisi tarafından karşılanmış, maddi ve manevi hiçbir destek kendilerinden esirgenmemiştir.³²⁴ Hz. Peygamber’in ilgisi sadece bu öğrencilerle sınırlı kalmamış, kadınlar ve kızlar da dâhil olmak üzere İslâm toplumunu oluşturan her kesimin eğitimine aynı şekilde ilgi ve alaka göstermiştir.³²⁵

3.2. Kur’ân Öğretiminde Fem-i Muhsin ve Başarılı Yöntemin Önemi

Her ilmin kendine özgü bir disiplini ve yöntemi bulunduğu gibi Kur’ân öğretiminin de kendine has usûl ve yöntemleri bulunmaktadır. Bu bağlamda Arapça indirilen Kur’ân-ı Kerîm gerek fonetiği ve gerekse kuralları bakımından ciddi bir eğitmenin eşliğinde okuması gerçekleştirilebilecek bir kitaptır. Zira Kur’ân öğreniminde kulağa hitap ile görsel manada ahz çok önemlidir. Bu bağlamda Kur’ân öğretmeni, âyetleri oluşturan harfleri ve kelimeleri, bizzat okuyarak ve gerektiğinde çoklu tekrarlar yaparak, okuyuşu hem nazarî hem tatbiki bir kapsamda yürüten eğitmendir. Bu nedenle fem-i muhsin iyi bir okuyucu olduğu gibi aynı zamanda iyi bir okutucu olmalıdır ki kelimeler kulaklara ve gönüllere nakşolsun. Dolayısıyla Kur’ân öğreticisi ehil olmalıdır. Bu manada alan bilgisi ve okuyuşunun mükemmelliği kadar, bu yetkinliklerle öğrencilerini donatabilecek formasyon bilgisi de şarttır. Bu bağlamda her güzel Kur’ân okuyanın iyi Kur’ân okutacağı genellemesi doğru olmamakla beraber, Kur’ân öğretiminin öğretmen merkezli bir disiplin olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Çünkü Kur’ân kıraatinde sözlü nakil esastır. Bu meyanda tecvidi ile

³²² Ahmet Gökdemir, Ali b. Süleyman el-Mansûrîve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 13.

³²³ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 67.

³²⁴ Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*, 19.

³²⁵ İbn İshak Muhammed, *es-Sire*, thk. Ahmet Ferîd, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), (I-II), I, 189; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, (İstanbul: Beyan Yay., 2019), 698; Ayrıca bkz. Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*, s. 12, 20.

inzal olmuş olan ilâhî kelimeler, ancak müşâfehe yoluyla muhataba gerçek bir şekilde ulaştırılır. Tüm bunlarla beraber iyi bir öğretim için yöntem, müfredat, mekân gibi faktörler de kaliteli bir şekilde okumaya ve okutmaya yardımcı olan unsurlardır. ³²⁶

Kur'ân öğretmeni, eğitimini, sevgi ile temellendirmelidir. Zira Rahmân sûresinin ilk iki âyetinde Allah Teâlâ, “Rahmân olan Allah, Kur'ân'ı öğretti”³²⁷ buyurarak; kitabının ancak seyerek, sevdirek ve muhabbetle okutulmasına işaret etmiştir. Kaynakça ilave Bunun içindir ki eğitimde kolaylaştırmak ve merhametli olmak esas olmalıdır. Bu doğrultuda öğrenciler korkutulmamalı; yine nefret ettirilmeden öğretmenlerine ülfet duymalarını sağlayıcı bir yaklaşım sergilenmelidir.³²⁸ etici, öğrencisini dinlerken hatasını düzeltilmesine imkân vermelidir. Şayet öğrenci, hatayı fark edemezse; öğretici, telaffuz ederek düzeltilmelidir. Bunun yanında hatalar, not edilerek okuma bitiminde de söylenilebilir. Ayrıca talebeye düzeltilen hatalar, bir kaç kez tekrarlatmalıdır. Eğer bu yanlışlar, sonrasında da devam ederse; bu durumda not edinmesi suretiyle hatanın nerede olduğu öğrenciye kavratılmalıdır. Burada öğreticiye düşen öğrencisinin hiçbir eksikliğini atlamadan dikkatlice dinlemesi gerekliliğidir. Bundan sebep öğretici, öğrencilerini tek tek dinlemeli; gerek gördüğünde grup grup okumalarına da imkân sağlamalıdır.³²⁹

İlk Kur'ân öğretmenin önemi çok büyüktür. Zira istenen hedefe ulaşmak ve okuyuşu hatadan ayıklayabilmek için, öğrencisi üzerinde ciddi bir öneme sahiptir. Aksi takdirde dikkat edilmeyerek yerleşen yanlışların sonradan düzeltilmesi çok sıkıntılı bir durumdur. İlk okuyuşlarda istenilen okuma şeklinin ağza iyice oturması için temrin ve ta'lim birebir değil topluca olmalıdır. Bu sayede öğrenci, öğretmenin hedeflediği okuyuşu sayısız kere ve onun ağzından duyup görecektir. Böylece birebirde heyecan ve tutukluk gösteren öğrenci, öz güvenini koruyacak ve zaman ilerledikçe kendisini rahat bir şekilde ifade edebilecektir. Ayrıca öğretmen için koro

³²⁶ Bkz. Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 191.

³²⁷ er-Rahmân 55/1-2.

³²⁸ Nazif Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*, (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016), 45-48; Fatih Çollak, *Kur'ân-ı Kerîm Dersi Müfredatı ve Öğretim Teknikleri*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2005), 133-134.

³²⁹ Enes Üner, *Hafızlık Risalesi*, (İstanbul: Yasin Kitabevi, 2011), 53.

şekliyle yaptırılan ta'lim uygulamaları öğrenciyi her daim derste tuttuğu için ders dolu dolu geçecek, her bir an kıymete binecektir ve ders disiplini de kolayca sağlanmış olacaktır. Tüm bu söylenenlerden görüldüğü üzere bu kadar önemli olan okutma ve öğretme işi, başlı başına bir hüner ve kabiliyet ister.³³⁰

Kur'ân öğretmeni, öğrencilerinin, badi sistemi de denilen, ikili ve yeri geldiğinde üçlü gruplar halinde birbirlerini dinlemelerini sağlamalıdır. Böylece yeni başlamış bir öğrencinin kendisinden daha iyi olanla beraber oturtulması yani aynı potaya girdirilmesi sağlanarak okuma eksikliğinin giderilmesine katkı sunulmalıdır. Ayrıca okuma kadar yazıya da ehemmiyet vererek harflerin ve kelimelerin öğrenilmesi amaçlanmalıdır. Yine öğrencinin çabuk kavraması noktasında kolaydan zora doğru ve bildikleriyle duyduklarından başlayarak ilerlenmelidir. Cüz evresi bittiğinde de Yâsîn ya da namaz sûrelerinden yüzüne okutmaya başlanmalıdır. En önemlisi hayat boyu ibadet dilinde kullanacağı ve kendisine her zaman lazım olan namaz sûre ve dualarının cüzden çoklu tekrarları yaptırılmalıdır. Çünkü bu dualar Kur'ân'da çoğunlukla yer almadığı için doğru telaffuzu bir daha sağlanamayabilmektedir. Şu var ki öğrencinin Kur'ân aşk ve heyecanı ile baştan okumaya başlamasının da önüne geçilmemelidir.³³¹

Öğrenci cüz aşaması sonrasında Kur'ân okumaya başladığında moral ve motive edilerek desteklenmelidir. Çünkü onlar, yeni bir okuma heyecanının içinde kelimeleri birbirine bağlarken zorlanacaktır. Bu süreçte çok tekrarlarla sabırla bu süreç yönetilecek; bu esnada hedef, tam bir sayfa ya da yarım sayfa değil de doğru okuma olacaktır. Bunun için üç-beş satırlık yerler üzerinde alanı daraltıp okumayı güçlendirmek ve çoğaltmak gerekecektir. Yani çok yer okuma değil ama doğru bir şekilde az yeri çok okuma ideal hedef olmalıdır. Böylece harflerin mahreçlere yerleşmesi ve sıfatların eşlik etmesiyle matlub noktaya ulaşılabilecektir.

Öğrenci sonraki süreçte durumuna göre yarım sayfalık ya da tam sayfalık okuyuş gerçekleştirebilir. Bu esnada tecvid ilk anından itibaren okumaya şifahen eşlik etmelidir. Öğrenci belki uyguladığı yerin tecvide neye karşılık geldiğini bilmeyecek ama tecvidi eksiksiz uygulayacaktır. Devam eden aşamada ise teknolojik aygıtlardan da istifade edilerek görüntüler duvara yansıtılmalı; böylece küçük bir bölüm

³³⁰ Çollak, *Kur'ân-ı Kerîm Dersi Müfredatı ve Öğretim Teknikleri*, 136.

³³¹ Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*, 64.

üzerindeki mahreç, sıfat ve tecvid uygulamaları görsel olarak hafızaya yerleştirilmelidir.³³²

3.3. Fem-i Muhsinin Kur'ân-ı Kerîm'i Eğitim ve Öğretim Teknikleri

Fem-i Muhsin, Kur'ân öğrenme ve öğretmede Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı gaye edinmeli; onun kitabını anlamak öğrenmek ve öğretmek gayesi ile okutulmalıdır. Bu meyanda Hz. Peygamber'in, "*Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir*"³³³ nebevi iltifatına mazhar olmak gayreti içerisinde olmalıdır ki bu vesile ile Kur'ân öğrenimini içtihadı bağlamadan asla uygun bir şekilde kıyamete kadar sürdürmelidir. Bununla birlikte lafızlar mananın da kılıfı olması sebebiyle lafzın tahrifini önlemek için okutma işinin tekniğini, Hz. Peygamber'e ulaşan kesintisiz senetle kendisine aktarıldığı gibi gerçekleştirmelidir. Kıraatte asla uygunluk deyince fem-i muhsinin şîârı; sahih senetle Hz. Peygamber'e intikal eden, Arapça dil bilgisi ve imlaya uygun olan tilâvet olmalıdır. Ancak yukarıda zikredilen hadîs-i şerîf ışığında fem-i muhsin Kur'ân'ı öğrenme ve öğretmede en hayırlınız müjdesine ulaşmayı sadece lafzın; harf, ses ve mahrecin okunması şeklinde değerlendirmemelidir. O, aynı zamanda mananın ve gereklerinin de öğretimde bu müjde kapsamı içerisinde yer aldığını her daim bilmeli ve bildirmelidir.

3.3.1. Sema' (İşitme/Dinleme) Yöntemi

Öğretimin önemli şekillerinden biri olan bu metot, işiterek/dinleyerek öğrenme yoludur.³³⁴ Bu yöntem aynı zamanda öğreticinin okuması, öğrencinin de dinlemesi şeklinde açıklanabilir. Hz. Peygamber Cebraîl (as)'den Kur'ân-ı Kerîm'i bu şekilde öğrenip sahâbeye de bu usulle öğretmeye çalışmıştır. "Fem-i Muhsin"den ahzetme (alma) tabiri de bunu ifade etmektedir. Bu usulde öğreticinin okuması ve öğrencinin, hocasının ağzından çıktığı şekilde Kur'ân harf ve kelimelerini alması amaçlanır. Dolayısıyla öğrenci bütün dikkatini toplayarak, hocasının ağzından çıkan şekli takip etmeli ve onun yaptığı şekilde okumaya özen göstermelidir.³³⁵

³³² A.g.e., 70.

³³³ Buhârî, "Fezâilü'l-Kurân", 21.

³³⁴ Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 25.

³³⁵ Necati Tetik, "Kur'ân Tilâvetinin veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usûlleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, (1990): 239.

Kur'ân öğretiminde harflerin çıkış yerlerinden çıkarılması, bu esnada verilen sesin uygunluğu ve harflerin çıkışı esnasında dudakların alması gereken şekiller önemlidir. Bu sebeple öğretici ile öğrenci arasında uygulanan bu yöntem sayesinde, Kur'ân harflerinin olması gerektiği şekilde öğretimi mümkün olacaktır. Bu yöntemde öğreticinin harfleri telaffuz ederken itinalı davranması ve öğrencilerin kendisini rahat duyabilecekleri bir ortam hazırlaması gerekmektedir. Ayrıca öğrencilerin iyi bir Kur'ân okuyucusu olabilmeleri için öncelikle iyi bir dinleyici olmaları esastır. Farklı ağızlardan farklı okuyuşlar dinlemek bu süreci olumsuz yönde etkileyeceğinden,³³⁶ öğrenciler belli bir seviyeye kavuşuncaya dek bu yöntem ertelenmeli, yalnızca hocasının okuyuşunu takip etmesi sağlanmalıdır.

Bu usûl, sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemlerinde olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de tatbik edilen, ayrıca bir tek öğrenciye yönelik olduğu gibi birden fazla öğrenci topluluğuna yönelik de uygulanabilen bir usuldür.³³⁷ Bugün de geçerliliğini muhafaza eden bu metotta öğretici, tüm öğrencilerinin kendisini rahatça görebileceği ve işitebileceği bir konumda bulunmalı, gerektiğinde mikrofon sistemi kullanılmalı, okuyuş esnasında öğrencilerini takip etmelidir. Özellikle okunuşunda zorluk bulunan harf ve kelimeleri, gerektiğinde tekrarlamaktan kaçınmamalıdır.

3.3.2. Arz (Öğrencinin Hocasına Okuyuşunu Sunması) Yöntemi

Sözlükte “Sunma, bildirme ve gösterme” diye tarif edilen “arz” kelimesi³³⁸, “Kur'ân öğretiminde öğrencinin, dersini hocasına okuması” olarak ifade edilir.³³⁹ Bu yöntem de semâ gibi Hz. Peygamber döneminden beri uygulana gelmiştir. Nitekim her yılın Ramazan ayında, o güne kadar gelmiş bulunan Kur'ân âyetlerinin, Cebrail (as) ile mukâbele edilmesi (arza) ve bu mukâbelenin Hz. Peygamber'in vefat senesi iki defa gerçekleşmesi,³⁴⁰ Kur'ân eğitiminde arz metodunun önemini ortaya koymaktadır. Bu usûl, Hz. Peygamber'in sıkça başvurduğu etkin usullerden birisidir. Kendisinin gelen

³³⁶ Osman Eğin, *Kur'ân Öğretiminde Problemler ve Çözüm Önerileri, Etkili Din Öğretimi*, Tedef Yay., Ed. Şaban Karaköse, (İstanbul: 2010), 604.

³³⁷ Tetik, *Kur'ân Tilavetinin Usulleri*, 241.

³³⁸ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 559.

³³⁹ Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 25.

³⁴⁰ Abdülbâki Turan, “Arza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, III, 446 (04.08.2020).

âyetleri yazmakla görevlendirilen vahiy kâtiplerinden ve sahâbenin öne çıkanlarından yazdıklarını ve ezberlediklerini kendisine okumalarını istemesi bunun göstergesidir.³⁴¹

Bu metodu uygularken öğreticinin, öğrencisini dikkatli bir şekilde dinlemesi, hatalarını düzeltmek için fırsat tanınması, buna rağmen düzeltilmiyorsa doğrusunu kendisine uygun bir şekilde okuması/telaffuz etmesi gerekir. Bununla birlikte öğrencinin dikkatinin dağılmaması için bu hatalar not edilip, okumasını bitirdikten sonra da söylenebilir. Ders esnasında öğrencilerin yaptıkları hataların Kur'ân-ı Kerîm'lerine işaretlenmesi, bunların düzeltilmesini kolaylaştıracaktır. Bu durumda gerektiğinde farklı hatalara yönelik, farklı işaretlemeler de kullanılabilir.³⁴²

Bu usulü uygularken öğreticinin öğrencisini dikkatlice dinlemesi, mahreç, seslendirme, tecvid kural ihlali ve okuyuş hatalarını gözünden kaçırmamasına; ayrıca öğrencilerin tek tek, gerektiğinde de grup halinde dinlenmesine özen gösterilmelidir. Özellikle grup halinde okumalarda öğreticinin daha da dikkatli olması, hata payının asgariye indirilmesi açısından oldukça önemlidir.

3.3.3. Eda Yöntemi

Sözlükte “bir şeyi yerine getirme, borcunu ödeme” gibi anlamlara gelen bu kelime;³⁴³ kıraat literatüründe “tilâvette harflerin hakkını vererek, olması gerektiği gibi okumak” diye tarif edilmiştir.³⁴⁴ Molla Aliyyü'l-Kârî, konuyla ilgili, “Belirli bir süre ara vermeden Kur'ân okumaya ‘tilâvet’, öğreticinin ağzından okuyuşu alır almaz kendisine arzitmeye de ‘edâ’denildiğini, belirtmiştir.³⁴⁵ Kısaca edâ yöntemi; “öğreticinin gösterdiği şekilde okuyuşu tekrarlamak, onun yaptığı gibi okumaya çalışmak” diye de açıklanabilir.

Öğreticinin, okutacağı Kur'ân ayetlerini belli miktarlara bölerek, öğrencinin hemen arkasından tekrar etmesine imkân vermesi şeklinde gerçekleştirilen edâ usulünün,

³⁴¹ Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 33.

³⁴² Üner, *Hafızlık Risalesi*, 53.

³⁴³ İsfahânî, *el-Müfredât*, 69.

³⁴⁴ Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 25.

³⁴⁵ Tetik, *Kur'ân Tilâvetinin Usulleri*, 241.

öğrencilerin belli bir aşama kaydetmesinden sonra azaltılması mümkündür. Bu usulde amaçlanan, öğreticinin doğru telaffuzunun öğrenci tarafından kavranılması ve tekrar edilmek suretiyle pekiştirilmesidir. Ağızdan ağıza öğretim yöntemiyle uygulanan bu usulde, öğrencinin duyduğu gibi alması esastır. Amaçlanan hedeflere ulaşmak için öğreticinin vasıflı bir okutucu (fem-i muhsin) olması ve okuyuşunu olabildiğince doğru olarak öğrencilerine iletmesi, öğretmesi gerekir. Bunun aksine yanlış olarak öğretilenlerin düzeltilmesi zaman alıcı ve güç bir süreçtir. Dolayısıyla ilk merhalede Kur'ân eğitimi veren hocaların kıraat alanına yönelik müktesepeleri çok daha iyi olmalıdır.³⁴⁶

3.3.4. Harf Talimi

Kur'ân kelimelerini meydana getiren harflerin olması gerektiği gibi öğrenilmesi, tilâvetin düzgünlüğü açısından oldukça önemlidir. Bunların yanlış seslendirilmesi, kelimelerin içerdiği manaların bozulmasına da neden olacaktır. Oysa ilâhî kelâmın, inzal edildiği gibi okunması beklenir. Bunun için Kur'ân eğitiminde sıkça başvurulan metotlardan biri de harflerin talim edilmesidir. Bu yöntemin gayesi, harfleri mahreç ve sıfatlarına uygun bir şekilde telaffuz etmektir. Bunu gerçekleştirmenin yolu da harf taliminden geçmektedir. Bu yöntemin icrası öncesinde öğrenciye, harflerin mahreç yerlerini ve bunlardan çıkarken almış oldukları sıfatlarını (özelliklerini), çok fazla ayrıntıya girmeden, gayet sade bir şekilde izah etmek, sonrasında da harfin bu aşamalarda oluştuğu şeklini okuyarak göstermek gerekir. Akabinde de harflerin, üstün, esre, ötre, cezm, şeddeli halleri seslendirilir. Yeri geldiğinde öğrenciler bireysel olarak da dinlenir, bu sayede öğrencilerin kavrayış durumları ölçülür.

3.3.5. Toplu Okutma Çalışması Yöntemi

Kur'ân tedrisatında toplu eğitim yapmak, öğrencilerin derse katılımlarını artıran ve hocalarından doğru okuyuşu daha sık dinlemelerine imkân veren bir yöntemdir. Öğrencilerin tamamının okuyuşa katılması, toplu okuma söz konusu olduğundan öğrencilerin heyecan faktörünün azalması ve kendilerine olan güvenlerinin artması, okunan yerlerin tamamını hocasından birebir dinleyip okumuş gibi olması, doğru okuyuşların sıkça duyulması sebebiyle zaman içerisinde öğrencilerin hafızasında yer

³⁴⁶ Ömer Halil Hasan, "Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII, (Sivas: 2004), 261-291.

etmesi³⁴⁷ gibi sebepler, öğreticinin işini kolaylaştırmanın yanısıra öğretimin etkinliğini artıran unsurlardır. Bu çalışma esnasında öğreticinin sınıfa/gruba hakim olabilmesi açısından ayakta ya da yüksekçe bir yerde olması, okutacağı sayfalara önceden hazırlanması, zaman zaman bireysel, zaman zaman da küçük gruplar halinde dinlemeler yapması da çalışmanın verimine katkı sağlayacak diğer hususlardır. Ayrıca toplu olarak okumanın daha sağlıklı olması açısından uygun sınıflar oluşturulması da faydalı olacaktır.³⁴⁸

3.3.6. Tecvid Kuralları ve Uygulaması

Kur'ân-ı Kerim'i kaide ve kurallarına uygun bir şekilde okumayı öğreten ilme "tecvid"denir.³⁴⁹ Dolayısıyla bu ilmin hem teorik (nazarî) hem de pratik (uygulama) yönü vardır. Tecvidin öğretiminde med ölçüleri, gunnelerin, idgamların miktarları gibi teorik bilgilerin verilmesi yanında, ihfâ, sekte, ince ve kalın okunan harfler gibi okuyuşlar uygulama yapılarak öğrenciye gösterilmelidir. Kurallar önce teorik olarak öğrencilerin anlayabileceği şekilde anlatılmalı, arkasından da bolca örneklerle tatbikatı gösterilmeli ve kuralların pekiştirilmesi sağlanmalıdır. Kuralların öğretimine "tenvin ve nûn-u sâkin" bahislerinden başlanması daha uygun olur. Zira tecvid kitaplarının ilk bölümlerinde yer alan med bahislerinde, öğrenci med çeşidinin ne olduğunu bilemese de uygulamada bunu yapması zor olmaz. Bununla birlikte ihfâ, idgam ve iklâb gibi tecvid kuralları, öncesinde bilgi ve uygulamaya ihtiyaç duyulan hükümlerdir.³⁵⁰

Bu eğitimin sonunda öğrenciler; genel hatlarıyla tecvid kurallarını, uygulamaların tarif ve izahlarını bilmeli, neyi niçin ve nasıl yaptığını açıklayabilmelidir. Bu bağlamda öğrenilmiş bilgilerin kalıcı olması için sık sık tekrarlar, yeri geldiğinde örnekler üzerinde tatbikatlar yaptırılmalıdır.³⁵¹

³⁴⁷ Çollak, *Kur'ân-ı Kerim Dersi Müfredatı ve Öğretim Teknikleri*, 136.

³⁴⁸ Yüzünden okuma çalışmaları için Bkz. Mehmet Adıgüzel, "Kuran Öğretim Metodları ve Öğretici Vasıfları" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, (2003): 209.

³⁴⁹ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, Emin Yay., (Bursa: 2007), 76.

³⁵⁰ Adıgüzel, "Kur'ân Öğretim Metodları ve Öğreticilik Vasıfları", 214.

³⁵¹ Bkz. Abdullah Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen kur'an okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program", *Bilimnâme Dergisi*, Cilt. 1, S. 28, (2015): 140.

3.3.7. Ezber Yaptırma Tekniği

Kur'ânın lafzî okuma yeterliliği sağlandıktan sonra her bir Kur'ân öğrencisi için Kur'ân ezberinin ayrı bir yeri vardır. Öğretici bu hususta ezberin yapılması istenen sayfayı yüzüne dinledikten sonra birebirde spesifik yanlışları koro okuyuşlarında da grup hatalarını tespit ederek tashih eder. Burada gaye yüzünden okumayı geliştirerek sûre ve âyetlerin her türlü hatadan uzak bir şekilde ezberlenmesine zemin hazırlamaktır. Ezber eğitimi esnasında öğretici ezberlenecek sûre veya âyetleri üç beş kez okumalı; bu arada öğrencilerinin ilgili bölümlerdeki tecvid kurallarının (med, ihfâ, idgam, iklâb vs.) geçtiği yerleri kurşun kalemle işaretletmelidir. Böylece koro çalışmasıyla bıkkınlıktan uzak, daha az hata payı ile ve dersin dışında değil de dersin içinde ezberin yapılması sağlanacaktır.³⁵² Örneğin dua ve sûreler ezberletilirken tahtaya ilgili bölümler yazılmalı ve öğrencilere yazdırılmalı; sonrasında koro şeklinde üç-beş tekrardan sonra baştan, ortadan ya da sondan birkaç kelime silinmek suretiyle öğrencilerin dikkatleri yoğunlaştırılarak dersin içersinde ezberletme sağlanmalıdır. Ayrıca öğrencilerin bu faaliyetten etkin bir şekilde istifade edebilmeleri için önce âyet âyet yaptırılan ezberlerin sonra eklenecek bir bütün haline getirilmesi sağlanmalıdır. Yine öğrencinin birebirde ya da koro çalışmasında dinlerken okuduğu hatalı yerleri asla göz ardı edilmemeli, mushafında ya da defterinde kendisine ait olan hata öğrenciye işaretletmelidir.³⁵³

Bunlarla beraber ezberlemeyi kolaylaştıracak diğer bir ilke ise ezberi yapılacak olan Mushaf'ın aynı yazı şekline ve görsele sahip olan tek bir Mushaf olmasıdır. Bir de öğretici ezberlenen yerin sadece lafzını dinlemekle yetinmemeli, ayrıyeten anlamından da sınavlar gerçekleştirerek Kur'ân'ın anlaşılmasını sağlamalıdır.³⁵⁴

Fem-i muhsin, yukarıda sayılanlarla beraber tedebbür ve tefekkür merkezli öğretimi de ana gaye edinmelidir. Zira Kur'ân'ı okutmaktan gaye onu anlamak ve yaşamaktır. Bu açıdan meseleye bakıldığında fem-i muhsinin Kur'ân öğreticiliğinde beş temel hedefi gözetmesi gerekmektedir. Bu hedefler okumak, öğrenmek, anlamak, yaşamak ve öğretmektir. Fem-i muhsin, özellikle derslerde okunan ve öğretilen sûreleri bu

³⁵² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 173; Tetik, "Kur'ân Tilâvetinin veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usulleri", 239.

³⁵³ Dursun, *Kıraat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*, 38.

³⁵⁴ Yılmaz, *Kur'an'ı Nasıl Öğretelim*, 80-81.

bakış açısı ile öğretmeyi planlamalıdır. Şöyle ki öncelikle Kur'ân'ı öğretmeli, bu esnada Kur'ân sûreleri içerisinde yer alan tertibi ve düzeni şu basit ilke içerisinde zihinlere yerleştirmelidir: “Def-i mefsedet celb-i menâfiden evladır” yani “kötü olanı defetmek iyi olanı talep etmekten evla ve önceliklidir”. Bu ilkenin Kur'ân dersindeki uygulanmasına gelince öğretici; Fîl sûresinin kötülükten bahsettiğini hemen peşinden gelen Kureyş sûresinin ise iyilikten ve güzellikten bahsettiğini akıllara yerleştirmelidir ve yine aynı tertiple Mâûn sûresinde bahsedilen birtakım kötü hasletler sonrasında, Kevser sûresinin güzelliklerden bahsettiğini fark ettirmelidir. Bu yaklaşımla ortaya konulacak tedebbür ve tefekkür merkezli yöntem, öğrencinin detaylı bir şekilde bu sûrelerin anlam ve içeriğine yönelmelerini sağlayarak asıl amaca ulaşmada hazır bulunuşluk seviyesini yukarı çıkaracaktır.³⁵⁵

3.4. Kur'ân Öğretimi Noktasında Bazı Tespit ve Teklifler

Kur'ân dersi yazılısı olmayan ve ön hazırlık gerektirmeyen bir ders gibi algılanmamalıdır. Zira fem-i muhsin olabilmek, başlı başına uzun bir gayret ve temrin gerektirir. Bu bağlamda Kur'ân öğreticisi olan rol model şahıs, öğrencisinden daha aktif olup çokça okumalar yaptırarak harflerin sağlam bir şekilde yerleşmesini sağlamalıdır. Yine tecvid dersini yazılı formatıyla işlevsel bir hale getirmelidir. Ayrıca ders öğretim şekillerini çeşitlendirerek ortamı canlandırmalıdır. Aksi takdirde en büyük ilgiyi hak eden Kur'ân dersi; öğrencilerin sıkıldığı, arkadaşı okuduğunda dersden koptuğu bir hale döner.³⁵⁶

Fem-i muhsin, hafızlık dinleyen klasik bir dinleyici değil doğru telaffuzun okunmasının öncül lideridir. Bunun içindir ki Kur'ân öğreticisi, öğrencisini dinlemeye geçmeden önce ahzedilecek ve sağlam senetle kıyamete kadar değişmeyecek okuyuşu kendisi sıklıkla okumalıdır. Bunu yaparken de fazlaca sayfa okutarak değil de az bir bölümü çok okutarak, pratik ve çokça tekrarlarla gerekli kıvam sağlanmalıdır.³⁵⁷

³⁵⁵ Bkz. Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, 189; Ayrıca bkz. Veysel Akkaya, *Kuranla Diriliş*, (İstanbul: Erkam Yay., 2018), 79.

³⁵⁶ Ramazan Gürel “Hz. Peygamber’in (sav) Eğitim Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Motodlar”, 125.

³⁵⁷ Yılmaz, *Kur'ân'ı Nasıl Öğretelim*, 38.

Kur'ân öğretmenlerinin bir kısmı kendi öğrendikleri sistemden başka öğretimde bir metodun olmadığı zehabına katılabilirler. Lakin unutulmamalıdır ki yöntem yoktur, yöntemler vardır ilkesiyle hareket edildiğinde çok değişik şekillerde okumalar yaptırılabilirdi gözlemlenecektir.³⁵⁸

Fem-i muhsin, meslektaşlarının yönteminden haberdar olduğu gibi kendi sisteminin de gözlemlenmesi için arkadaşlarını davet etmelidir. Ayrıca eğitim okumaları yapmak suretiyle sürekli bilgisini ileriye taşımalıdır. Yine dersin ciddiyet ve önemi kavranacak diye, öğrencinin otorite ve disiplin adı altında korktuğu bir profil değilde not ile tehdit etmeyen öğretmen olabilmelidir. Şurası bir gerçek ki Kur'ân dersini ve öğretmenini seven aynı zamanda ömür boyu Kur'ân'ı da sevmiştir. Zira tecrübe ve gözlem, hep bunu göstermiştir.³⁵⁹

Fem-i muhsin, Kur'ân'ı öğretirken dersin bütün öğrencileri tarafından dinlenmesini sağlamalıdır. Dolayısıyla herhangi bir öğrencisini dinlerken, diğerlerinin de aynı dikkatle okunan yere odaklanmasını sağlamalıdır. Zira diğer öğrencilerin kendi dersleri dışındaki yeri önemsemedikleri ve hatalarını düzeltmeden devam ettikleri gözlemlenmektedir. Dolayısıyla öğretmen düzelttiği hatada herkesi odaklayabilmeli ve önemsemediği yerleri koro şeklinde ikaz ettikten sonra zihinlere iyice yerleştirmelidir. Sonrasında da büyük bir denetim sistemiyle okuyuşa kulak vermelidir.³⁶⁰

Fem-i Muhsin, Kur'ân'ı öğretirken öğrenci-veli dialog merkezli bir eğitim vermelidir. Gözlem ve tecrübe göstermiştir ki Kur'ân, ders olarak okullarda ve kurslarda okutulurken; ilahî mesaj mekânlarla sınırlı bir şekilde kalmakta, okunan haliyle bile eve, sokağa ve hayata yansımamaktadır. Bu sebeple veli bütüncül eğitimin bir parçası haline getirilmelidir.³⁶¹

³⁵⁸ Adıgüzel, "Kur'an Öğretim Metodları ve Öğreticilik Vasıfları", 209.

³⁵⁹ Çetin, *Kuran Okuma Esasları*, 52.

³⁶⁰ Nazif Yılmaz, *İmam-Hatip Liselerinde Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi İçin Öneriler*, *İmam-Hatip Liselerinde Meslek Dersleri Nasıl Olmalı*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 31; Yılmaz, *Kur'ân'ı Nasıl Öğretelim*, 40.

³⁶¹ Yılmaz, *Kur'ân'ı Nasıl Öğretelim*, 93-94.

Kur'ân öğreticisi 10-12 yaş grubunun yoğunlukta olduğu öğrenci grubunun derslerine giriyorsa o yavruların bilişsel ve duyuşsal durumlarını dikkate alarak hayatlarının en mutlu ve çokça oyun oynamaya ihtiyaçlarının olduğu bir dönemden geçtiklerinin farkında olmalıdır. Dolayısıyla eğitimi oyun ve eğlenceye dönüştürebilmelidir. Bir manada onların soru sormaya meraklı olduğunu fark edip, teşekkür ve takdir görmekten mutlu olduklarını bilerek onları motive eden nebevi bir portre çizmelidir.³⁶² Ayrıca sınıf içinde okuyuş hatalarının çokca üstünde durarak öğrencileri mahcup etmemeli, teneffüste ya da uygun zamanlarda yanlışlarını birebir söylemelidir. Bir de öğrencilerini birbirleriyle kıyas etmemelidir.³⁶³

Son olarak Kur'ân öğretmenlerinin bir kısmı modern çağın imkân sağladığı teknolojik aygıtları etkin ve verimli bir şekilde kullanamamaktadır. Hâlbuki ses, görüntü ve sunum imkânı veren bu donanımlar, okuyuşların mahreç ve teleffuzlarının nasıl yapılacağını ehil okuyucularla buluşturarak dijital ortamda göstermektedir.³⁶⁴

3.5. Eğitimin İlâhî Temeli

Biri Arapça biri Türkçe olan “terbiye” ve “eğitim” kelimesinin “Rabb” kelimesiyle karşılıklı etkileşimi onun ilâhî kaynaklı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda akıl ve duyguların insanı hareket ettirmede tek başına yeterli olmadığı, istenilen hedefe ulaşmada Allah'ın kılavuzluğuna her zaman muhtaç olduğu unutulmamalıdır.³⁶⁵ Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) konuyla ilgili verdiği bütün mesajlar, Kur'ân'ın insana verdiği değer olan ahsen-i takvim yani mükemmel insan olma reçetesi üzerinedir. Mevlânâ eserlerinde ve görüşlerinde insanın bulunduğu en alt dereceden en yüksek mertebeye çıkartılmasını, meleklerden bile daha üstün bir seviyeye gelmesini hedefler. Bu doğrultuda fem-i muhsin de Kur'ân öğreticiliği görevini Mevlaya giden bir yol olarak görmelidir. Mevlânâ'ya göre bitkinin yağmura ihtiyacı ne ise ve yağmur toprağın derinliklerinde saklı olan her türlü hazinenin inkişafına nasıl imkân

³⁶² A.g.e., 42.

³⁶³ Çetin, *Kuran Okuma Esasları*, 52.

³⁶⁴ Nazif Yılmaz, *İnteraktif Kur'ân eğitim Programı*, (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2005), 39.

³⁶⁵ Münire Devocioğlu, *Mevlânâ'nın Eğitimde İnsan Yetiştirme ve Disiplin Anlayışına Yönelik Bir Araştırma: Okul Yöneticileri ve Öğretmen Görüşleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi, 2014), 38-40.

sağlıyorsa, güçlü bir öğretmen de insanın potansiyelinde var olan güçlerinin ortaya çıkmasında aynı noktada bulunmaktadır. Kur'ân öğreticiliği de öğrencisi üzerinde bu şekilde var olma ihtiyacı gideren misyonu barındırmaktadır. Buna göre bir tahta başlangıçta geldiği yer itibari ile ormanın derinliklerinde kendisine bir yer bulup ilgili süreçler ve aşamalardan sonra nasıl ki marangoz eliyle evlerde başköşeye oturtuluyorsa fem-i muhsin de ilâhî aşka götürücü Allah Teâlâ'nın kelamını öğrettiği öğrencilerini en yüksek mevkilere çıkarmak için gayret etmelidir. Diğer taraftan fem-i muhsin, eğitim meselesine şöyle yaklaşmalıdır: Ona göre eğitim sihirli bir değnek olmayıp herşeyi bir anda değiştirecek değildir. Dolayısıyla eğitimin bütün katmanları için büyük bir sabır, tedricilik ve gayret, vazgeçilmez öncüllerdendir.³⁶⁶

3.6. Fem-i Muhsinin Kur'ân'ı Hayatının Merkezine Alması

Kur'ân-ı Kerîm diğer semâvî dinlerin kitaplarından farklı olarak tilâvet ve kıraat üzerine inzâl buyrulmuş; vahiy meleği vasıtasıyla inen her âyetin nasıl okunacağı Hz. Peygamber'e öğretilmiştir. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm öğreniminde ya da öğretiminde belli bir metodun benimsenmesi ve belli bir üslubun oluşturulması gerekir. İlgili literatürde "Kur'ân, fem-i muhsinden ahz olunur" ifadesi temel bir ilke niteliğinde geçmektedir.³⁶⁷ Bu başlıkta okutucu yönüyle fem-i muhsinde olması gereken özelliklere değinilecektir.

Okutucu yönüyle fem-i muhsin Kur'ân eğitimini hayatının merkezine almalıdır. Bu konuda Aşikkutlu Hocaefendi'nin hayatı çok güzel bir örnektir. Zira Kur'ân eğitim ve öğretimine özel bir önem gösteren Aşikkutlu Efendi,³⁶⁸ 1976'da emekli olduktan

³⁶⁶ Devocioğlu, *Mevlana'nın Eğitimde İnsan Yetiştirme ve Disiplin Anlayışına Yönelik Bir Araştırma*, 35-37.

³⁶⁷ Recep Akakuş, "Gönenli Hoca ve Eyüp Camii Şeyhü'l-Kurrâlığı", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyupsultan Sempozyumu VI*, (İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür yayınları, 2003): 354.

³⁶⁸ 1901 yılında Trabzon'un Of ilçesine bağlı Uğurlu kasabasında doğan Mehmet Rüştü Aşikkutlu Efendi, ilkokul eğitimini kasabanın muallimi olan babasından, Arapça derslerini Çalekli Dursun Feyzi, Çalıkzâde Tâhir ve KasıMZâde Hasan Efendi'den; ferâiz derslerini de İsmail Hakkı Efendi'den almıştır. O, altı yaşında kasabanın tanınmış hocalarından Kur'ân öğrenmiş, 9 yaşında da hâfiz olmuştur. Medreselerin kapatılmasıyla İstanbul'a giden Aşikkutlu Efendi, burada illim hayatına devam etmiş ve Of'a döndüğünde Uğurlu kasabasının Merkez camiinde göreve başlamıştır. İmam-hatip olarak başladığı görevinden

sonra da Mısır tarîki üzerine hizmet içi eğitim kurslarında ders vermiştir.³⁶⁹ O, Kur'ân'ı hayatının merkezine aldığı için kendisinin meşguliyeti de her zaman Kur'ân üzerine olmuştur. O, yaşadığı süre içerisinde Kur'ân'a hizmet etmiş, Kur'ân eğitimi ve öğretimi konusunda her zaman büyük bir hassasiyet göstermiş ve Kur'ân terbiyesi ile birçok öğrenci yetiştirmiştir. *Hakses mecmuasında* yayınlanmak üzere 1974 senesinde kaleme alınan mülakat metninde yer verilen bilgiye göre onun hafızlık ve hafızlık talimi yaptırdığı öğrencilerinin sayısı iki bini aşan rakamlarla ifade edilmektedir.³⁷⁰ Yetiştirdiği öğrencileri, ülkenin din ve hizmet işlerinde önemli görevlere yerleşmişlerdir. Ayrıca ilmini kaleme aldığı dört eser (*Tayyibe şehri, 'Aşere kaideleri, Tayyibe tercümeleri ve Takrîb kaideleri*) kıraat ilmi üzerine önemli bir kaynak niteliğindedir.³⁷¹

Kur'ân eğitim ve öğretimine oldukça önem veren Aşikkutlu Hoca, daha fazla kişiye bu hizmetin sağlanması için Ankara'da bir kurs açma girişiminde bulunmuş ancak bu isteği dönemin Cumhurbaşkanı tarafından kabul görmemiştir.³⁷² Aşikkutlu Hoca, red cevabına rağmen vazgeçmeyerek araya eski bir tanıdığını koymuş ve Mustafa Kemal Atatürk'ün iknasına çalışmıştır. Aşikkutlu Hoca'nın arkadaşı olan ağır ceza hâkiminin ikna çabaları sonunda dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfak Börekçi'nin

Of ilçesi merkez vaizliğine atanan Aşikkutlu Efendi, vaizliği sırasında aynı zamanda kıraat, Arapça ve fıkıh dersleri de icra etmiştir. Kur'ân eğitim ve öğretimine özel bir önem gösteren Aşikkutlu Efendi, 1976'da emekli olduktan sonra da Mısır tarîki üzerine hizmet içi eğitim kurslarında ders vermiştir. Aşikkutlu Efendi, tedavi amacıyla İstanbul uçağına binmiş ancak yolcuğunu tamamlayamadan vefat etmiştir. 31 Ağustos 1980 tarihinde vefat eden Aşikkutlu Efendi'nin cenazesi, Uğurlu kasabasındaki mezarlığa defnedilmiştir. Hayatı için bkz. Emin Aşikkutlu, "Mehmet Rüştü Aşikkutlu" Mad, *DİA*, C. IV (1991): 6; Mehmet Günaydın, "Kıraat Âlimi Mehmet Rüştü Aşikkutlu'nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları", *Dini Araştırmalar*, C. 2, S. 6 (2000): 183.

³⁶⁹ İsmail Lütfü Çakan, "Mehmet Rüştü Aşikkutlu'nun Kaleme Aldığı Tercüme-İ Hali, Mehmet Rüştü Aşikkutlu ile Bir Mülakat", *Hakses Mecmuası*, S. CXXVI (1975): 16.

³⁷⁰ Emin Aşikkutlu, "Mehmet Rüştü Aşikkutlu (Hayatı, Şahsi ve İlmi Kişiliği)", *Mehmet Rüştü Aşikkutlu Anısına 2. Kur'an ve Kıraati Sempozyomu* (25 Mayıs 2003): 129.

³⁷¹ Aşikkutlu, *Mehmet Rüştü Aşikkutlu Anısına*, 6.

³⁷² Çakan, *Mehmet Rüştü Aşikkutlu ile Bir Mülakat*, 18.

gözetimiyle kursun açılmasına izin verilmiştir. Hayatını Kur'ân eksenli yaşamaya dikkat eden ve Kur'ân'ın yaygınlaşması için çaba sarf etmekten geri durmayan Aşıkutlu Efendi'nin bu vasıfları kendinden sonrakilere örnek teşkil etmiştir. Onun Kur'ân eğitimi ve öğretimine dair hassasiyeti, öğrencileri tarafından da bir ekol olarak devam etmiştir.³⁷³

Farklı camilerde imam-hatiplik yapan Gönenli Hoca³⁷⁴ da Kur'ân hizmeti hususunda örnek gösterilebilecek önemli kişilerdendir. Nitekim o, 1976 yılında gelenek üzere Yer altı camisinin imamı Üsküdarlı Ali Efendi'nin vefatının ardından reîsülkurrâlık makamına getirilmiş ve bu vazifeyi vefat edinceye kadar sürdürmüştür. Vefatının ardından reîsülkurrâlık vazifesi Abdurrahman Gürses Hoca Efendi'ye devredilmiştir. 1991 yılında İstanbul'da vefat eden Gönenli Hoca, 1940'lı yıllardan başlayarak 40 yıl boyunca Kur'ân eğitim ve öğretim hizmetinde bulunmuş ve bu süre içerisinde çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.³⁷⁵

Yaşadığı dönem içerisinde en seçkin Kur'ân okuyucuları arasında adı anılan Abdurrahman Gürses Hoca da hayatının sonuna kadar Kur'ân hizmetinden hiç kopmamıştır. O, 40 yılı bulan resmi imamet vazifesi içerisinde 22 yıl kıraat ilmi üzerine hizmetlerde bulunmuştur.³⁷⁶

³⁷³ Mehmet Dinç, *Cumhuriyet Dönemi Reisü'l Kurrâlık; Gönenli Mehmet Efendi'nin Kıraat İlmine Katkıları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1995), 47.

³⁷⁴ 1903 yılında Balıkesir'in Gönen ilçesinde doğan Mehmet Öğütçü Hoca, Gönenli Mehmet Efendi olarak anılmaktadır. Gönenli Mehmet Efendi, 1925 senesinde İstanbul'a giderek Fatih Camii'nde Serezli Ahmet Şükrü Efendi'nin halkasına dahil olmuş; usulüne göre tâlim, tashîh-i hurûf ve kıraat ahzeyleyerek icazet almıştır. İcazeti, "Esâmi-i Kurrâ Defteri"ne işlenmiştir. Gönenli Mehmet Efendi, 1991 yılında vefat etmiştir. Nihat Temel, "Gönenli Mehmet Efendi", *IX. Uluslararası Din Gürevlileri Sempozyumu, 3-4 Kasım 2018*, (İstanbul: Ravza Yayıncılık, 2018): 500.

³⁷⁵ Recep Akakuş, "Gönenli Mehmet Efendi", *DİA*, C. XIV (1996): 149-150.

³⁷⁶ 1909 yılında Hendek'e bağlı Soğuksu köyünde doğan Gürses Hoca, hıfzını babasından, talim derslerini Hafız Abdurrahman Efendi'den, kıraat ilmini ise Üsküdar Selimiye Camii İmam-Hatibi Fehmi Efendi'den almıştır. O, 1937 yılında hocası Fehmi Efendi'den kıraat ilmi üzerine icazet almıştır. İlk resmi görevine İstanbul Mihrimah Sultan Camii'nde başlayan

Hayatını Kur'ân eğitimine adayan kimselere Hâfız Hasan Soydaş,³⁷⁷ Düzceli Hâfız Hasan Şen³⁷⁸ ve akademik alanda kıraat eğitimine hizmetleriyle bilinen Sıtkı Gülle de

Gürses Hoca, camide açtığı kursta çok sayıda öğrenciye ders vermiş ve bu öğrencilerin çoğunu hâfız olarak yetiştirmiştir. Kur'ân'ı ahlak ve ahkamıyla yaşayan Abdurrahman Gürses Hoca, 1999 senesinde vefat etmiştir. Bkz. Fatih Çollak, “Reisü'l-Kurrâ Hendekli Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin Hayatı”, *Abdurrahman Gürses Anısına 1. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu, (12 Kasım 2000)*: 21; Tayyar Altıkulaç, “Vefeyat”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 3 (1999): 309-310.

³⁷⁷ 1924 yılında Koçboynuzu köyünde (Ordu) dünyaya gelen Hâfız Harun Soydaş, henüz 4 yaşındayken annesini kaybetmiştir. Kardeşlerini de kaybeden Harun Soydaş, ailenin tek evladı olarak büyümüştür. Babasının özel bir itimamla yetiştirdiği Harun Soydaş, köyde okul olmadığı için köyün camisinde Kur'ân derslerine katılmış, sonrasında da yakın köylerden birinde ehl-i Kur'ân bir zâtın yaşadığını öğrenince o köye giderek tecvid, talim ve ilmihal dersleri almıştır. Bu dersleri alırken aynı zamanda hafızlık yapmaya başlamış ve 13 yaşına geldiğinde hafızlık eğitimini tamamlamıştır. 1941 yılında İstanbul'a giderek Hâfız Hasan Akkuş Hocaefendi'den yeniden tecvid dersleri alarak talim yapmıştır. Kur'ân eğitiminde oldukça gayretli ve hevesli olması, hocasının dikkatini çekmiş ve hocası, Hâfız Harun Soydaş'a, kendisinin 'aşere ve takrîb okutacak zamanının olmadığını söyleyerek onu, Fatih Camii Baş İmamı Hoca Ömer Efendi'ye talebe olarak kabul ettirmiştir. Ömer Aköz Hocaefendi'de önce kırâât-ı 'aşere okuyan Soydaş Hoca, daha sonra takrîbi de tamamlamış; 1951 senesinde, bizzat Ömer Aköz Hocaefendi'nin el yazıyla hazırlanan icazet belgesini almıştır. Bkz. Mustafa Öcal, “Türkiye’de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2 (2004): 105.

³⁷⁸ Hoca, 1894 senesinde Çankırı'nın Çerkeş ilçesinde dünyaya gelmesine rağmen, annesinin vefatının ardından Düzce'ye yerleştikleri ve nüfus cüzdanını burada aldığı için Düzceli olarak bilinmektedir. Düzceli Hâfız Hasan Şen, Kur'ân eğitim ve öğretiminde kendine has okuyuşu ile bir ekol olarak anılmaktadır. Kendisinin İstanbul ağzıyla okuduğu, talebelerine de aynı şekilde okuttuğu, yetiştirdiği talebelerinin sayısının 3000-3500 olduğu, katıldığı sınavlarda anlaşılmaktadır. Nitekim meslekî sınavlarda talebelerin okuma tarzından onları yetiştiren hocanın Düzceli Hâfız Hasan Şen olduğu, dinleyenler tarafından fark edilmiştir. 7 yaşında Kur'ân okumaya başlayan Hâfız Hasan Şen, babası ve hocası Hâfız Mustafa Efendi'den aldığı eğitimle hafızlığını tamamlamıştır. Kur'ân eğitimine karşı son derece ilgili Hâfız Hasan Şen Hoca, kendini geliştirmek için Afyon'da Kurra Hâfız Kesikbacak İsmail Hakkı Bayrı Efendi'den “aşere-takrîb” okumuş ve 1945 senesinde 51 yaşındayken

örnek verilebilir. Nitekim bu sayılan isimlerden Hâfız Harun Soydaş vefatına kadar Kur'ân'a hizmet etmeye devam etmiş, bu esnada çok sayıda talebe ve hafız yetiştirmiştir.³⁷⁹ Bahsi geçen isimlerden Düzceli Hâfız Hasan Şen için de seksen sekiz senelik hayatının yarısını Kur'ân okumaya kalan yarısını da Kur'ân öğretmeye ayırdığı dile getirilmektedir.³⁸⁰ Vefatına dek Kur'ân hizmetini devam ettirenlerden bir diğeri akademik camiada bu görevi sürdüren Sıtkı Gülle'dir. Yaşadığı süre boyunca Kur'ân hizmetini her zaman ön planda tutarak hareket eden ve birçok talebenin yetişmesinde emek sarf eden Sıtkı Gülle Hoca, bir taraftan da eğitimini devam ettirerek başarılı bir akademik geçmişe sahip olmuştur.³⁸¹

icazetname almış, sonrasında "Tayyibe" okuyarak kıraat ilminde belli bir seviyeye gelmiştir. 1945'li yıllarda dönemin Düzcü müftüsünün gayretleriyle açılan Kur'ân kursunda ders vermeye başlayan Düzcü Hoca, 1959 yılında emekliye ayrılmıştır. Hocalık yaptığı dönemde Düzcü Hoca, kursa kabul ettiği öğrencileri seviyelerine ayırarak disiplin içerisinde eğitim vermeye özen gösterip kaydolan birçok talebeyi hâfız olarak yetiştirmeye gayret etmiştir. O, öğrencilerine ders verirken normal yaşantısında olduğu gibi her konuda dikkatli davranmaya çalışmış ve talebelerinin gözünde farklı bir yere gelmiştir. Ondan ders alan talebelerin girdikleri ortamlarda hemen fark edilmeleri Düzcü Hâfız Hasan Şen Hoca'nın Kur'ân öğretiminde farklı bir metot kullandığını düşündürmektedir. Talim yaptırırken özel bir titizlik gösterdiğini ifade eden talebeleri "Sübhanek"nin talimini iki ayda zor verdiklerini belirtmiştir. Bkz. Mehmet Faruk Bayraktar, "Kur; an Eğitimi ve Öğretiminde Bir Ekol: Düzcü Hafız Hasan Şen" *Düzcü'de Tarih, Kültür ve Sanat*, Ed. Yusuf Oğuzoğlu, Fatih Özçelik, (İstanbul: Gaye Kitabevi, 2016), 115-116; İlhan Akın, *Bir Devrin Efendisi Hafız Hasan Şen*, (İstanbul: Parşömen Yayıncılık, 2014), 304-305.

³⁷⁹ Öcal, A.g.e., 105.

³⁸⁰ Bayraktar, *Düzcü'de Tarih*, 115.

³⁸¹ 1948 yılında Erzurum'un Ilıca ilçesine bağlı Rizekent köyünde doğan Sıtkı Gülle Hoca'nın doğum tarihi nüfusta 1953 olarak kayıtlıdır. Köyün muhtarının tavsiyesi üzerine ilkökul eğitimi almadan hafızlığa başlayan Gülle Hoca, 1960'lı yıllarda ablasının isteği üzerine birlikte Adapazarına gitmiş ve bölgenin köklü bir Kur'ân kursuna yine ablasının nezaretinde kaydolmuştur. Adapazarında kaldığı dönemlerde Kur'ân, Arapça ve Fıkıh derslerini alan Gülle Hoca, 1967 yılında kurstan mezun olarak Gümüşhane'ye geçmiştir. Yaklaşık bir yıl kaldığı Gümüşhane'de dışarıdan ilkökul diplomasını alan Sıtkı Gülle Hoca, Rize merkez kurs hocalığına yükselmiştir. 1970'li yıllarda İstanbul'a geçen Gülle Hoca, ortaokulu bitirmek için kayıt yaptırmıştır. 1975 yılında ortaokulu tamamlamış, 1976 yılında İstanbul

3.7. Okutucu Yönüyle Fem-i Muhsinin Gözetmesi Gereken Âdâblar

Fem-i muhsin mukrînin çocukluk çağını bitirmiş, müslüman, akıllı ve kabiliyetli, güvenilir (sika), liyakatli, kırâat ilminde mâhir, iffetli ve haysiyetli olması şarttır. Kendisinde bu şartların bulunduğu bir muallimin yine bu şartları taşıyan hocalardan duyduklarını veya hocasına okuyarak ondan bizzat tedrisâta bulduklarını yahut bir başkası ders alırken o esnada duyup öğrendiklerini okutması caizdir. Aksi halde rast gele muallimin okutacağı kırâate itibar olunmaz. Nitekim Ebü'l-Kâsım el-Hüzeli (465/1072), Ebû Bekr b. Mücâhid (324/935)'den naklen şöyle demiştir: 'Her mukrîye (Kur'ân muallimine) kanmayın. Zira onlar da kısım kısımdır. Bazıları yalnız bir iki âyet veya bir iki sûre ezberlemiştir. Bunlardan Kur'ân okumak veya nakletmek caiz değildir. Bir kısmı da birtakım rivayetler ezberlemiştir. Fakat ne onların manalarını bilirler ne de Arapça gramere vakıftırlar. Bunlardan da kırâat almak caiz değildir. Çünkü bunlar, kelimeleri yanlış okur, yanlış yazar ve yanlış anlarlar. Bazıları da Arapça'yı iyi bilir, ama bunlar da hocalarına ve sünnete riâyet etmezler. Bunlardan da kırâat okumak caiz değildir. Bir kısım insanlar da vardır ki tilâvetten anlar ve rivayetleri bilirler. İşte, sadece bunlardan kırâat okunabilir.'³⁸²

Muallimde bulunması gereken âdâbdan bahsedilirken, onun hem elde etmiş olduğu ilme hem de o ilmi aktaracağı talebesine karşı sorumluluğundan söz edilir. İlme karşı âdâb ve sorumluluğun başında güzel ahlâk zikredilir ve diğerleri de şu şekilde sıralanır: Öncelikle ihlâs ve samimiyetle öğretime başlamak,³⁸³ kendi nefsinin ıslâha

Haseki Eğitim Merkezi'nde kırâat bölümüne başlamıştır. 1979 senesinin ilk döneminde 'aşere-takrîb kursunu tamamlamış, sene sonunda da Kurra Hâfız olarak icazetnamesini almıştır. Sıtkı Gülle Hoca, 1980 yılında akşam lisesini, 1987'de de lisans eğitimini birincilikle bitirmiştir. O, 1990 yılında yüksek lisansını, 1995'te doktorasını tamamlamıştır. Gülle, ilahiyatlarda "Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kırâat İlmi Anabilim Dalı'nın açılması için büyük bir gayret sarf etmiş ve 2011 yılında da bu anabilim dalında profesör olmuştur. Bkz. Ahmet İsmail Gülle, *Erzurum'un Yüzleri*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016, 9-10; Sıtkı Gülle, Röportaj: Rumeyra Çetin ve Merve Tural, <https://eilahiyat.com/index.php/ilahiyat-dkab> [22.07.2020]; Naci Demirci, "Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmi Eğitimindeki Yeri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 37.

³⁸² Nevevî, *et-Tibyân*, 44.

³⁸³ Nevevî, *et-Tibyân*, 27.

çalışmak dünya hayatına fazla dalmadan ondan yeterince istifade etmek; Kur'ân tilâvetini mala, makama, övünmeye vasıta yapmamak,³⁸⁴ cömert-yumuşak huylu ve sabırlı olmak; verâ, huşu, vakar ve tevâzu sahibi olmak; az gülmek (yerine göre latife yapmak); dini emirler konusunda hassasiyet göstererek giyim ve kuşamına dikkat edip, tiksindirici şeylerden kaçınmak; özellikle hased, kibir ve riya gibi haramlardan uzak durmaktır.³⁸⁵ Bu hususlarda Hz. Ömer (r.a) ehl-i Kur'ân'a şöyle seslenir: “Ey Kur'ân ehli Başınızı dik tutunuz, sizin yolunuz aydınlıktır. Hayırda yarışınız, insanlara yük olmayınız.”³⁸⁶

Talebeye karşı yerine getirilmesi gereken âdâb kurallarında ise şunlar zikredilir: Hocanın, öğrencilerine aktardığı bilgileri, tavsiye ve emirlerini evvela kendi hayatında uygulayarak güzel örnek olması esastır.³⁸⁷ Bunun yanında, fem-i muhsin kişi, kendisinin ve çocuğunun ihtiyaçlarıyla nasıl ilgileniyorsa, talebesinin ihtiyaçlarıyla da aynı şekilde ilgilenmeli ve ona daima iyilikte bulunmalı; Hz. Peygamber'in “Sizden biriniz kendisi için sevdiğini kardeşi için sevip istemedikçe îmân etmiş olamaz”³⁸⁸ ilkesini prensip haline getirmeli; ondan maddi bir beklenti içerisinde olmamalı; onu ilme yönlendirecek imkânları ve ortamı sağlamalı ve onun her türlü zahmetine katlanmalıdır.

Fem-i Muhsin kişi, talebesine karşı vakarlı ve saygılı olmalı,³⁸⁹ onun bazen edebe aykırı davranışlarını hoşgörüyle karşılamalı³⁹⁰ ve onu mazur görmeli, ayrıca talebesinin noksanlıklarla muallel olduğunu unutmamalıdır. Bunun yanı sıra ilmi küçük düşürecek her türlü davranıştan sakınmalı, kendisi için en uygun yer nere ise (vakarla) oraya oturmalı, böylece ilmin şerefini selef gibi korumalıdır. Bir de ders verirken, talebesine bir şey öğretmek için hırslı ve sabırlı olması, Kur'ân'ın hükümlerini öğretmesi ilâhî hitaba muhatap olduğunu yoğun bir şekilde hissettirmesi

³⁸⁴ Karaçam, *Kur'ân Tilâvetinin Esasları*, 460.

³⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn*, 6.

³⁸⁶ Nevevî, *et-Tibyân*, 28.

³⁸⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 58.

³⁸⁸ Müslim, “Îmân”, 71.

³⁸⁹ Nevevî, *et-Tibyân*, 86.

³⁹⁰ Nevevî, *et-Tibyân*, 32.

gerekir. Kurtubî (671/1272), konuyla ilgili, “farzları, ilâhî hükümleri ihtiva eden Kur’ân lafızlarını okuduğu halde mânâsını anlamayan Kur’ân hâfızı ne kadar fenadır! Mânâsını anlamadığı şeyle nasıl amel eder?” demektedir.³⁹¹

Fem-i muhsin mukrînin sinirlenmemesi, bakışlarını öğrencisinden ayırmaması, dersleri öğrencinin seviyesine göre ayarlaması, zeki olmayan öğrencilere altından kalkamayacakları bilgileri yüklememesi, seviyesi yüksek olan talebelere de durumlarına göre bilgilerini aktarması,³⁹² öğrencileriyle asla tartışmaya girmemesi, bilgisi dışında herhangi bir mesele sorulduğunda bilmediğini itiraf etmesi ve talebenin her türlü zahmetine katlanması yine âdab gereğidir.³⁹³ Ayrıca fem-i Muhsin kişinin, bilmediği meseleleri öğrenmek hususunda asla gurlanmamalı ve fırsat buldukça bunları telâfi etmelidir.

³⁹¹ Ebû Abdillâh Mehammed b. Ahmed. b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Cami‘ li-ahkâmil-Kur’ân*, tah. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Atfîş, (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1964), I, 21.

³⁹² Nevevî, *et-Tibyân*, 44.

³⁹³ Ali Yılmaz, “Tilâvet Âdâbı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, (2007): 147-149.

SONUÇ

Çalışmada ilk olarak, “kıraat” kelimesinin Kur’ân’da bulunan formları, sözlük ve ıstılah anlamları ile verilmiş; bunların Kur’ân’daki geçiş halleri âyetlerle gösterilmiştir. Bu bağlamda birinci bölümde bağımsız başlıklar olarak ele alınan konular, müstakil bir şekilde ve muhtelif eserlerden istifade edilerek ortaya konulmuştur. Araştırmanın ikinci bölümünde teknik ve anlam boyutunun yanı sıra temsili okuma yönleriyle fem-i muhsin vasfına sahip kişilerin meslekî kifâyetlerine değinilmiş; üçüncü bölümde ise “fem-i muhsin” okutuculuk yönüyle zikredilmiştir. Bu çerçevede şu sorunun cevabı aranmıştır: “Fem-i muhsin; ses, nefes, lafız ve hıfz açısından icâzet alan ya da veren bir şahsiyet midir? Yoksa fehmi muhsin olan karakter midir?”

Yukarıda bahsi geçen sorunun bağlamında şu sonuçlara varılmıştır. Bunlardan birincisi her Kur’ân okuyan ve okutan kimsenin gerçek anlamda bu işin ehli olamayacağıdır. Bu manada her Kur’ân okuyan onu doğru okuyamayabilir, insanlara her Kur’ân okutan kimse de gerçek okutucu olamayabilir. Ulaşılan neticelerden ikincisi ise düzgün okuma şeklidir. Buna göre Kur’ân okunurken lisân, harfleri düzgün telaffuzda; akıl, anlamı çıkarmada; kalp de imanla teslimiyette bir okuyuşta buluşmalıdır. Tezde ulaşılan sonuçlardan üçüncüsü Ebû Şâme Abdurrahmân b. İsmâil Makdisî’nin konuyla ilgili katkısıdır. Nitekim o, fem-i muhsin karakterinin oluşması hususuna bir takım rivâyet ve haberlerden getirdiği delillerle çok önemli katkı sunmuştur. Ona göre Kur’ân’ın lafız merkezli okuyuşunda takılıp kalınmaktan, anlamı ihmal edilmiştir. Bunun nedeni ise insanların ilgisi ve yönelimiyle şöhret ve servet getiren tarafı, Kur’ân’ın lafız yönüyle elde edildiği için; ilmi ve ameli kısmının hep ötelenmiş olmasıdır.

Kur’ân, bir insanı kötülükten menetmiyorsa o kişi onu okumamıştır; Kur’ân’a en yakın olan, onu okumasa da onu uygulayandır; en güzel Kur’ân okuyan, Allah’tan korktuğu en net belli olan ve bunu hissettirendir, şeklindeki sonuçlar, tezdeki verilerden yola çıkılarak ulaşılan neticelerdendir. Bununla birlikte gerçek manada kurrâ; ancak insanlar uyuduğunda gece tertîl için ibadet etmesiyle, insanlar işleri karıştırdığında şüpheli durumlardan uzak kalmasıyla, konuşmanın çoklaştığı yerde susması ve devlet ricâli başta olmak üzere kimseden bir şey istemeyen müstağni duruşuyla bilinmelidir.

Bu tezde ulaşılan sonuçlardan bir diğeri Kurtubî'nin (671/1272), ulaşmış olduğu; Kur'ân'ın ilâhî hükümlerini ihtiva eden lafızların manasının anlaşılmadan okunmasının, hıfzedilmesinin ve kendisiyle amel edilemeyecek olmasının ne kötü bir sonuç olduğu hakikatidir.

Hedefi zihinsel ve ahlâkî değişim olan ve bu etkiyi ilk muhatapları olan sahâbide de eşsiz bir şekilde gösteren ilahi nazmın, her bir kârî, her bir mukrî her bir müfessir hasılı her mü'min tarafından bu surette okunmasının gerekliliği hususu bu tezde ulaşılan neticelerdendir. Lakin hali hazırda kârî için ses ve nefes gösterimi, müfessir için bilimsel amaçlarla anlaşılmaya çalışılan bir kitap, müminler için namazlarda ve cenazelerde okunan bir metin haline gelmiş olmasından dolayı, Kur'ân tilâvetinin bu hedefin çok uzağında olduğu gerçeğidir.

Bu tezde ulaşılan sonuçlardan bir diğeri, eserinde fem-i muhsin terimine ilk defa yer veren *en-Neşr*'in müellifi İbnü'l-Cezerî'nin olmasıdır. Ancak o, kıraat, tertîl, tilâvet ve tecvîd bileşkesinde üst çatı kavram olan “fem-i muhsin”e ilk defa eserinde değinmesine ve Kur'ân'ın anlamının önemine atıf yapmasına rağmen, anlam ve mânâyı ikinci planda bırakmıştır. Bu durum, çalışılan kavram muvacehesinde, kendi dönemi ve sonrasında negatif anlamda büyük bir etkide bulunmuştur. Ancak burada şuna da değinmek gerekir ki İbnü'l-Cezerî'nin kıraat âlimi olması, lafızla uğraşısını ön plana çıkarmış; kıraat ile ilgili kitaplar yazması da bu durumu perçinlemiştir.

Devam eden yüz yıllarda lafız merkezli Kur'ân öğretimi zirve noktasına çıkmış ve neredeyse anlamla irtibat, eğitimin içinden silinip gitmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de de fem-i muhsin portresi, mahreç talimi düzeyinde lafız ve hıfz merkezli bir alana sıkıştırılmakta ve bu noktada nihayete erdirilmektedir. Çalışma boyunca net olarak ifade edildiği ve anlaşıldığı gibi ülkede çok fazlaca efradını câmi‘ ağyârını mani‘ fem-i muhsin vasfını taşıyan ilim otoritesine ihtiyaç vardır. Zira parçacı ve tek taraflı okuma eylemi, okumanın ilk basamağıdır. Bu durumda okumanın Kur'ân ifadesinde karşılığını bulan ilim, tefekkür, amel, tebliğ gibi bütüncül noktalarını yakalamadan fem-i muhsin olunamayacağı da ortadadır. Bu bağlamda Kur'ân öğretiminde ders işleme esnasında Hz. Peygamber'in rol modelligne ve amel için okuma anlayışına geçmeye çok acil ihtiyaç vardır. Dolayısıyla Kur'ân öğretiminin içine asr-ı saadette olduğu gibi tefsir, tefekkür, amel ve tebliğ; eğitimin içine de anlam ve meâl okumalarıyerleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abd, Feryâl Zekerıyyâ, *el-Mîzân fî ahkâmi tecvîdi'l-Kur'ân*, (İskenderiyye: Dâru'l-Îmân, 2005), 88.
- Abdurrahman b. İsmâil Ebû Şâme. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'allâku bi'l-Kur'âni'l-'Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç, (Beyrut: 1395/1975), 193-194
- Abdülkayyûm Abdülğafûr es-Sindî. *Safahât fî 'ulûmi'l-kırâât*, 1. bs. (Mekke: Mektebetü'l-İmdâdiyye, 1994), 46.
- Adıgüzel, Mehmet. "Kuran Öğretim Metodları ve Öğretici Vasıfları" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, (2003): 209.
- Ahmed b. Muhammed el-Bennâ. *İthâf-ü fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erba'ati 'aşer*, thk. Şa'bân Muhammed İsmail, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 5.
- Akakuş, Recep. "Gönenli Hoca ve Eyüp Camii Şeyh'ul-Kurralıği", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyupsultan Sempozyumu VI*, (İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 354.
- . "Gönenli Mehmet Efendi", *DİA*, XIV, 149-150, TDV Yayınları, 1996.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları*, 2 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2015), 98-99.
- . *Tecvîd-i Mâhir*, 1 bs. (İstanbul: Rağbet Yay., 2019), 26-27.
- Akın, İlhan. *Bir Devrin Efendisi Hafız Hasan Şen*, (İstanbul: Parşömen Yayıncılık, 2014), 304-305.
- Akkaya, Veysel. *Kur'ân'la Diriliş*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2018).
- Altıkulaç, Tayyar. "Vefeyat", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 3 (1999): 309-310.
- Aşıkkutlu, Emin. "Mehmet Rüştü Aşıkkutlu (Hayatı, Şahsi ve İlmi Kişiliği)", *Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Anısına 2. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu*, 25 Mayıs 2003, 127-145.
- . "Mehmet Rüştü Aşıkkutlu" Mad., *DİA*, IV, 6, TDV Yayınları 1991.
- Atıyye, Kâbil Nasr. *Gâyetü'l-mürîd fî 'ilmi't-tecvîd*. (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1994).

- Aydınlı, Abdullah. “Merfû” Mad. *DİA*, XXIX, 180, TDV Yayınları, 2004.
- . “Mevkûf” Mad. *DİA*, XXIX, 437, TDV Yayınları, 2004
- Bayraktar, Mehmet Faruk. “Kur; an Eğitimi ve Öğretiminde Bir Ekol: Düzceli Hafız Hasan Şen” *Düzce’de Tarih, Kültür ve Sanat*, Ed. Yusuf Oğuzoğlu, Fatih Özçelik, (İstanbul: Gaye Kitabevi, 2016).
- Benli, Abdullah. “İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur’an Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program”, *Bilimnâme Dergisi*, C. 1, S. 28, (2015): 140.
- Bırışık, Abdülhamit. “Ulûmu’l-Kur’ân” Mad., *DİA*, XLII, 134, TDV Yayınları, 2012.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el- Câmi’u’s-sahîh*. Kahire: el-Matbaatü’s-Selefiyye, 1980.
- Çakan, İsmail Lütfü. "Mehmet Rüştü Aşikkutlu ile Bir Mülakat", *Hakses Mecmuası*, S. CXXVI (1975): 16.
- . “Mehmet Rüştü Aşikkulu'nun Kaleme Aldığı Tercüme-İ Hali, Mehmet Rüştü Aşikkutlu ile Bir Mülakat”, *Hakses Mecmuası*, S. CXXVI (1975): 16.
- Çakıcı, İrfan. “Kur’ân Tilâvetinde Nitelik Sorunu”, *Marife Dergisi*, C. 1, S. 18, (2018): 160.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur’ân Okuma Esasları*, (Bursa: Emin Yay., 2007), 76.
- . *Yedi Harf ve Kıraatler*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
- Çollak, Fatih. “Reisü’l-Kurrâ Hendekli Abdurrahman Gürses Hocaefendi’nin Hayatı”, *Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur’an ve Kıraati Sempozyumu*, 12 Kasım 2000, 11-45.
- . *Kur’ân-ı Kerîm Dersi Müfredatı ve Öğretim Teknikleri*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2005), 133-134.
- Demirci, Naci. “Abdurrahman Gürses’in Kıraat İlmi Eğitimiindeki Yeri” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 37.
- Devecioğlu, Münire. *Mevlânâ’nın Eğitimde İnsan Yetiştirme ve Disiplin Anlayışına Yönelik Bir Araştırma: Okul Yöneticileri ve Öğretmen Görüşleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi, 2014), 38-40.

- Dinç, Mehmet. “Cumhuriyet Dönemi Reisü'l Kurrâlık; Gönenli Mehmet Efendi'nin Kıraat İlmine Katkıları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1995), 47.
- Dursun, Abdurrahman. *Kıraat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Ebü Abdurrahman Ahmed b. Halil. *Kitâbü'l-'ayn*. (I-VIII), I, tahk. Mehdi Mahzûmî, İbrahim Sâmerrâî, (Beyrut: Müessesetü'l-'Alemlî'l-Matbuat, 1988).
- Ebü Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî. *et-Taḥdîd fi'l-itḳân ve't-tecvîd*, thk. Ganim Guddûrî, (Bağdat: Mektebeti Dâri'l-Enbâr, 1988), 247.
- Ebü Bişr (Ebü Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetü'l-hancî, 1988), 432.
- Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî. *Cami'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Müessesetü'r-Risâle, 2000), I, 80.
- Ebü Hamîd Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî. *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*, (I-IV), IV, 106, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife).
- Ebü Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kıraeti ve tahkîki lâfzi't-tilâveh*, thk. Ahmed Hasan Ferhat, (Ürdün: Dâr-u 'Âmmâr, 1996), 89.
- Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûti, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kurân*, I, 352, (Mısır, 1974).
- Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, I, 128, thk. Emin Muhammed Abdülvehhâb, Muhammed es-Sadık el-'Ubeyd, (Beyrut: Dâr-ı Sâdir, 1414).
- Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî. *el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, (Kahire: 1302), 82.
- Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî. *el-Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, thk. Eymen Ruşdî Süveyd, (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1422), 1-6.
- *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 59.

- . *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-Kurrâ*, (I-III), II, 321, nşr. Gotthelf Bergsträsser, (Mısır: Mektebet-i İbni't-Teymiyye, 1351).
- . *en-Neşr fî'l-kırâati'l-'aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1308).
- . *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*. (Dâru'l-Kitâbi'l-'Ulûmiyye, 1420/1999).
- Eğın, Osman. *Kur'ân Öğretiminde Problemler ve Çözüm Önerileri, Etkili Din Öğretimi*, Tedef Yay., Ed. Şaban Karaköse, (İstanbul: 2010), 604.
- Eskicizâde, Seyyid Ali b. Hüseyın. *Terceme-i Dürr-i Yetîm (Tevvîd Risaleleri)*, (İstanbul: Âsitâne), 9.
- Fırat, Yavuz. "Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 13 (2002): 257-273.
- Gökdemir, Ahmet. "Ali b. Süleyman el-Mansûrîve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 13.
- . "el-Mürşidü'l-Vecîz ve en-Neşr Bağlamında Ebû Şâme ile İbnü'l-Cezerî'nin Kur'ân Tilâvetine Bakışı". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 6 (2019): 103-122.
- . "İbnü'l-Cevzi'nin Vakf Yapılmaması Gereken Yerlere Dair Görüşlerinin Kaynağı: İbnü'l-Enbârî". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 2, (2018): 113-132.
- . "Osmanlı'da 'Dâd' Harfî Tartışmaları Bağlamında Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin Yeri". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4, (2017): 247.
- Gülle, Ahmet İsmail. *Erzurum'un Yüzleri*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016), 9-10.
- Gülle, Sıdkı. Röportaj: Rumeyra Çetin ve Merve Tural, <https://eilahiyat.com/index.php/ilahiyat-dkab> [22.07.2020].

- Günaydın, Mehmet. “Kıraat Âlimi Mehmet Rüştü Aşikkutlu’nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları”, *Dini Araştırmalar*, C. 2, S. 6, (2000): 183.
- Gürel, Ramazan. “Hz. Peygamber’in (sav) Eğitim Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Motodlar” 125.
- Hamed, Gânim Kaddûrî el-Hamed. *Şerhu’l-Mukaddime el-Cezeriyye*. Cidde: Merkezü ed- Dirâsât el-Kur’âniyye bi Ma’hedi el-İmâm eş-Şâtıbî, 2008.
- Hasan, Ömer Halil. “Kur’ân-ı Kerîm Öğretimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII, (Sivas: 2004), 261-291.
- Işık, Emin. “İbnü’l-Enbârî” Mad., *DİA*, XXI, 24, TDV Yayınları, 2000.
- İbn İshak Muhammed, *es-Sire*, thk. Ahmet Ferîd, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), (I-II), I, 189.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî, *Fedâilü’l-Kur’ân*, (Mektebetü İbn’it-Teymiye, 1416).
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Mısır: ts, 1981
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr el-Bağdâdî. *Kitâbü’s-seb’ati fî’l-kırâât*. thk. Dr. Şevki Dayf. Kahire: Dâru’l- Meârif, 1979.
- İbn Yâlûşe, Muhammed b. Ali b. Yûsuf, *el-Fevâidü’l-müfhime fî Şerhi Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk. Fergalî Seyyid Arbâvî, (Mısır: Mektebetü Evlâdî’s-Şeyh li’t-Türâs, 2008), 107.
- İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Fünûnu’l-efnân fî uyûn-i ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Mahfuz, (Beyrut: Dâru’l-Beşâir, 1987).
- İbnü’l-Enbârî. *İzâhü’l-vakf ve’l-ibtidâ*. thk. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazan. Dımaşk: Mecmeil Lüğati’l-‘Arabiyye, 1971..
- Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî. *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân (el-Müfredât fî garîbil’-Kurân)*, thk. Sâfvan Adnân Dâvûdî. (Beyrut: Dâru’s-Şâm, 1423/2002).
- Kara, Ömer. *Kur’ân Okuma Kâideleri*, 3 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2018), 19-20.

- Karaçam, İsmail. *Kur'ân Tilâvetinin Esasları*, 1 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2018), 388.
- . *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 31 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2018), 176.
- . *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 5 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2016), 240-241.
- Karslı, İbrahim H. "Dini Tecrübenin Kur'ân'ı Anlama ve Yorumlamadaki Rolü", *AÜİF Dergisi*, S. 24, Erzurum, (2005): 108.
- Kılıç, Mustafa. "İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2014), 69-106.
- Kurt, Yaşar. "Kur'an Öğrenimi ve Caminin Kur'an Öğrenimindeki Yeri", *EKEV Akademik Dergi*, S. 16, (2003): 105.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Mehammed b. Ahmed. b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Cami' li-ahkâmil-Kur'ân*, tah. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Atfiş, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Muhammed Ahmed Ma'bed. *el-Mulahhasu'l-müfîd fi 'ilmi't-tecvîd*, (Kahire: Dâru's-Selâm, 2012), 77.
- Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'aşî (Saçaklızâde Mehmed Efendi). *Cühdü'l-mukil mine't-tecvîd*, thk. Salim Kaddûrî el-Hamed, (Ürdün: Dâr-u 'Âmmâr, 2008), 4.
- Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî. *Kitâbü'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, thk. Muhsin Hâşim Dervîş, VI, 2, (Amman: Dâru'l-Menâhic, 2001).
- Muhammed Hamîdullah. *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, (İstanbul: Beyan Yay., 2019), 698.
- Muhammed Mahmud Halil el-Husârî. *Ahkâmü kırâ'ati'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: 1389/1970), 18.
- Muhammed Mekkî Nasr. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fi 'ilmi't-tecvîd*, thk. Muhammed Ali ed- Debbağ, (Mısır: Matbaatü el-Bâb el-Halebî, 1349/1970), 12.
- Muhyiddîn Ebû Zekeriyya en-Nevevî. *et-Tibyân fi âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, thk. Beşir Muhammed 'Uyûn, (Beyrut: Mektebetü el-Müeyyed, 1991), 114.

- Musa b. Ubeydullah el-Hâkânî. *el-Kasîdetü'l-Hâkâniyye dimne mecmû kasîdetâni fi't-tecvîd*, thk. Abdülazîz Abdülfettâh el-Kârî, (Mısır: Dâr-u Mısır li't-Tıbâ'), 6.
- Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Ebü'l-Hüseyn. *Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. (Beyrut: Dâr-u İhyâil-Kütübi'l-'Arabiyye, 1955).
- Öcal, Mustafa. "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2 (2004): 105.
- . *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 191.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, (Konya: Esra Yayınları, 1991), 18.
- Pakdil, Ramazan. *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 12 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2015), 37-38.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn. *Fîhi mâ fih*. çev. Ahmet Avni Konuk. (İstanbul: İz Yayınları, 1993), 78.
- Sağman, Ali Rıza. *Sağman Tecvidi*, (İstanbul: Ahmed Sait Matbaası, 1955), 77.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 62-71.
- Süleyman b. İsa Bâkli. *et-Tilâvetü's-sahîha*, I, 18, (Cezayir: el-Matba'atül-'Arabiyye, 1999).
- Şeker, Necmeddin. Ferize Yeksek. "Hadislerde İhsan Kavramı", *Akademik-Us*, Cilt. 3, S. 1, (2019): 18.
- Şemsüddîn Ebû Abdillâh ez-Zehebî. *Mâ'rifetü'l-kurrâi'l-kibârale't-tabakâti ve'l-emsâr*, (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), I, 29.
- Temel, Nihat. "Gönenli Mehmet Efendi", *IX. Uluslararası Din Gürevlileri Sempozyumu, 3-4 Kasım 2018*, (İstanbul: Ravza Yayıncılık, 2018): 500.
- . *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, 7 bs. (İstanbul: İFAV Yay., 2018), 105.
- Tetik, Necati. "Kur'ân Tilâvetinin veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usûlleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, (1990): 239.

- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- Turan, Abdülbâki. "Arza" Mad., *DİA*, III, 446, TDV Yayınları 1991.
- Üner, Enes. *Hafızlık Risalesi*, (İstanbul: Yasin Kitabevi, 2011), 53.
- Veliyüddîn Muhammed b. Abdillâh et-Tebrizî. *Tecvîd-i Edâiyye*, (İstanbul: Âsitâne), 42.
- Yılmaz, Ali. "Tilâvet Âdâbı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, (2007): 147-149.
- Yılmaz, Nazif. *İmam-Hatip Liselerinde Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi İçin Öneriler, İmam-Hatip Liselerinde Meslek Dersleri Nasıl Olmalı*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 31.
- . *İnteraktif Kur'ân eğitim Programı*, (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2005), 39.
- . *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*, (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016), 45-48.
- Zıyâüddîn, Ömer. *Âdâb-ı kırâati'l-Kur'ân*, (İstanbul: 1926), 2.

ÖZ GEÇMİŞ

Fetullah Bakırcı, 1981 yılında İstanbul/Üsküdar'da doğdu. İlkokulu Çengelköy 4. Murat İlkokulu'nda okudu. İlkokuldan sonra Beykoz ilçesi Çavuşbaşı Karanlıkdere Kur'an Kursu'nda hâfızlık eğitimini tamamladı. Ortaokulu Kâğıthane ilçesi Cevdet Şamikoğlu İlköğretim Okulu'nda okuyan Bakırcı, liseyi Açıköğretim Lisesi'nde bitirdi. Bakırcı, lise öğrenimi esnasında Arapça, tefsir, fıkıh ve hadis derslerine devam etti. 2008-2013 yılları arasında İ.B.B. Mezarlıklar Müdürlüğü'nde İmam-Hatip görevinde bulunan Bakırcı, 2013-2015 yılları arasında Kırklareli'nde müezzin-kayyım olarak vazife yaptı. Bakırcı, 2015 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi; 2018 yılında ise A.Ö.F. İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Ayrıca 2019-2020 yılları arasında Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde Temel İslam Bilimleri Dalı'nda yüksek lisans eğitimi aldı. Bu esnada 2020 yılında Haseki Abdurrahman Gürses Eğitim Merkezi'nde de 'aşere-takrîb eğitimini tamamlayarak kurrâ oldu. 2016-2019 yılları arasında Kadıköy/Feneryolu Mahallesi'nde, 2019-2020 yılları arasında da Pendik Bademlik Gülbeden Hatun Camii'nde Müezzin-Kayyım olarak görevde bulunan Bakırcı, halen İstanbul-Kartal Hacı Talip İdris Kahraman Hafızlık Yatılı Kur'an Kursu'nda Kur'an kursu öğreticisi olarak görev yapmaktadır. Bakırcı, evli ve 2 çocuk babasıdır.